

potest desistere. Ergo videtur defectus in eo esse A non posse.

VI. *Saucti in gloria perfectæ scientiæ charitatisque retributione gaudebunt.*

Gloria est gaudium ex honorum felicitate proveniens. Deus autem suam communicaturus sanctis gloriam tam angelis quam hominibus, sicut quarta et decima tertia secundi libri proponit, ipsos bonis suis faciet abandare. Quæ autem majora bona sunt, quam sapientia et charitas? In illa siquidem gloria sancti, qui secundum vigesimam secundi libri Deum habebunt pro præmio, ipsum perpetuo facie ad faciem contemplabuntur, et quæ nunc imaginantur per speculum in ænigmate divina secreta, tunc plenitudine scientiæ apprehendent. Astricti etiam erunt in illo regno tanto charitatis B affectu, ut minimus in maximo gloriam suam us-

que adeo esse gaudebit, ac si eandem ipsæmet obtineret. Quid mirum, cum Deus summa charitas, summa sapientia in ipsis erit, et ipsi in Deo? Erubescant ergo Machomitæ, qui mulierculas, et miri saporis cibos, delicias etiam bestiales et terrenas, non cælestes, corpori, non animæ, surrecturo promittunt.

VII. *Tormento perpetuo damnatorum nulla major est pœna.*

Quod enim majus damnum, quam Deum amittere, ad cuius gloriam obtinendam factus est homo, sicut undecima secundi libri proponit? Et pœnarum levissima, si perpetua est, gravior est gravissima temporali. Vel quos vermis conscientiæ perpetuo remordebit, qui secundum ultimam secundi libri in infinitum magna puniendi sunt pœna: et sic propositum patet.

ALANI DE INSULIS

DOCTORIS UNIVERSALIS

THEOLOGICÆ REGULÆ.

(D. JOANNES ALOYSIUS MINGARELIUS, *Anecdotorum Fasciculus*, pag. 171. Romæ 1766, in-4°, sumptibus Venautii Monaldini bibliopolæ in via Cursus.)

PRÆFATIO.

De theologicis Regulis dicturo opus mihi non est ut in investigando illarum auctore tempus teram, eas enim ab Alano Magno scriptas esse consentiunt eruditissimi viri, Carolus Vischius (75) in primis, qui pleraque ejus opera Antuerpiæ anno 1654 evulgavit; Casimirus Oudinus in *Commentariis de scriptoribus ecclesiasticis* (76), atque, ut de aliis sileam, Jo. Albertus Fabricius in *Bibliotheca mediæ et infimæ Latinitatis* (77). Quorum consensio cum magni mea quidem sententia hac in re facienda est, tum vero etiam veterum codicum ac librariorum auctoritate fulciri et confirmari potest: nam et in pluribus codicibus, quos in Brugensi, Camberonensi, Tornacensi apud Sanctum Martinum, et Pembrockiana Cantabrigiensi bibliotheca adhuc exstare Vischius testatur, atque Oudinus; et in eo quem nunc præ manibus habeo ipse, pervetusto codice Alani nomen a librario inscriptum est: tantam vero præfert codex iste vetustatem, ut eo ipso, quo fuit Alanus, sæculo scriptus merito videri queat.

Theologicas quas edimus Regulas multis modis a veteribus librariis inscribi testatur Oudinus; nonnunquam enim, ut ab altero quodam ipsius Alani opere secernantur, quod *Doctrinale minus* dicitur, *Doctrinale altum* appellantur: interdum vero hunc habent in vetustis codicibus titulum: *De maximis seu axiomatibus theologiæ liber*; aliquando etiam, si Fabricio fides habenda est, hunc alterum: *De doctrina liber*: in nostro demum codice sic inscribuntur: *Regulæ Alani de sacra theologia*. Nos nostri codicis inscriptionem retinimus, idque eo libentius fecimus, quod Alanus ipse cum nobis indicasse, ac veluti tradidisse videatur, cum ea quæ hoc in opere colligit atque interpretatur effata, *Regulas* passim nuncupet.

Multa in hoc libello animadversione digna sunt, quæ si omnia enumerare velim, nimis longus sim. Illud tantum speciminis instar afferam, quod in regula 85 de attritione scribit Alanus. Joannes enim Morinus, quod hunc Alani librum non vidisset, *attritionis* vocabulum ab Alexandro primum Halensi adhibitum, ac post annum 1220 in scholas invectum non immerito scripserat in præclarissimo illo, quem *De penitentia* edidit, Commentario (78). « Nomen illud, inquit (nempe attritio) vulgari coepit post annum 1220, centum et paucissimis annis post natam scholasticam. Sic autem attritionem inter et contritionem distinguebant, ut attritionem dicerent ex fide informi nasci, contritionem ex fide formata: attritionis principium esse timorem servilem, contritionis timorem initialem (79) » et quæ sequuntur. Verum ante 1220 annum tritum fuisse theologorum sermone attritionis vocabulum ex 85 regula intelligimus. Ibi enim ea voce iterum ac tertio utitur Alanus: neque vero ipsa ut nova quadam, et a se primum excogitata dictione, sed ut ea, quæ theologis nota esset, videtur uti. « Omne malum, inquit, meritorium

(75) In Bibliotheca Scriptorum ordinis Cisterciensis.

(76) Ad annum 1150, tom. II, pag. 1407.

(77) Tom. I, pag. 57, edit. Patav., ann. 1754.

(78) Lib. VIII, cap. 2, num. 14, pag. 548.

(79) Lege, si placet, quæ de hac re scripsit Milliavacca noster in opere Venetiis edito anno 1753, quod inscribitur *De idoneis ad baptismi, et penitentiae sacramenta dispositionibus*, lib. 1, cap. 15.

in homine aut continuando augetur, aut attritione remittitur, aut contritione dimittitur. » Et paulo post hæc subjungit : « Malum quod est in homine, ut fornicatio, vel aliud criminale peccatum, aut continuatione augetur... aut attritione remittitur; ut quando aliquis dolet se hoc commisisse cessans ab opere, quamvis non poeniteat perfecte; aut contritione dimittitur, quando plenarie de peccato convertitur. Sunt enim multi, qui dolent se peccasse, et corde atteruntur, non tamen plene conteruntur, nec firmum habent propositum non relabendi, nec ore confitentur. »

Verum duo quædam in hisce Regulis occurrent lectori loca, quæ fortasse aut reprehensionis aliqui, aut certe admirationis erunt habitura : de quibus proinde breviter nunc dicendum est. Ac primum quidem nihil unquam sibi Christum meruisse docet Alanus in regula 106. « Christus, inquit, nil sibi meruit operibus suis, sed quidquid meruit, meruit nobis operibus singulis... Quod ergo dicitur meruisse immortalitatem, et nomen quod est super omne nomen, non est referendum ad ipsum, sed ad nos; quia nobis meruit ut haberemus immortalitatem, et cognosceremus eum Patri æqualem. » Porro istam, quæ Alano arrisit, sententiam fateor equidem uno omnium theologorum consensu jam diu explosam esse : id quod ne ipse quidem Chamierus, homo Calvinianus, negat in opere quod מלחמת יידיה (*Bella Domini* (seu *Panstratiam Catholicam* inscripsit (80). Christum enim Servatorem nostrum etsi neque gratiam, neque scientiam, nec animæ beatitatem, nec divinitatem meruisse constat, sui tamen corporis gloriam, aliæque nonnulla ejusdem generis sibi promeritum esse constans est theologorum opinio. Ita sane sentit Petrus Lombardus in tertio *Sententiarum*, dist. 18; S. Thomas Aquinas iii part., quæst. 19, art. 3; Cajetanus, Vasquezius, Hayus, ac, ne singulos memorem, Bellarminus, lib. v *De Christo mediatore*, cap. 9 : ut proinde merito impudentiæ et lalsitatis accusetur Calvinus, quod in secundo *Institutionis Christianæ*, cap. 17, segmento 6, hæc scripserit : *Quærere an sibi meruerit (Christus), quod faciunt Lombardus et scholastici, non minus stulta est curiositas quam temeraria definitio, ubi hoc idem asserunt*, et reliqua deinceps : quæ ut falsa demonstrentur, neque ad hoc nostrum institutum pertinent, et a brevitate præfandi remotum est. Verum quamvis hæc ita se habeant, non continuo tamen aliqua temeritatis nota condemnandus est Alanus; quippe qui eo tempore scripserit, quo illa, quæ ipsi placuit sententia, tolerabilis videbatur. Petrus enim Lombardus, Alani æqualis, eam ipsam libri tertii distinctionem, in qua illam, quam secutus est Alanus, opinionem refellit, his verbis exorditur : « De merito etiam Christi prætermittendum non est, de quo quidam dicere solent, quod non sibi, sed membris tantum meruerit. » Istos tamen theologos, a quibus se dissentire profitetur, nulla censoriæ severitatis nota inurit Lombardus.

Nunc ad alterum e duobus, quos diximus, Alani locis pergamus, quem Joannes Launoius afferens in libro qui *De sacramento unctionis infirmorum* inscribitur (81), a Porretano nescio quo Alano scriptum dicit. Exstat his in regula 113, ubi de extrema, unctione sic loquitur Alanus noster : « Sunt qui dicunt de hoc sacramento, quod iterari non possit, sicut nec baptismus : sed quia sacramentum poenitentiae est, et poenitentia potest iterari, probabile est hoc sacramentum posse iterari. « Mirum illud quoque hic cuiquam videri potest quod extremam unctionem iterari quidem posse concedat Alanus, sed eam tamen sententiam non ut certam, sed ut probabilem duntaxat amplectatur. Verum is mirari desinet, qui noverit Alani ætate rem hanc non omnino certam, sed dubiam controversamque fuisse, quod Petrus Lombardus indicat in quarto *Sententiarum*, dist. 23, Goffridum sane Vindocinensem, atque Ivonem Carnotensem in ea fuisse opinione censet Launoius, ut extremam unctionem uni eidemque homini ægrotò ne diversorum quidem occasione morborum iterum conferri licere existimarent : quorum tamen verba an benignius accipienda sint, quam Launoius fecerit, ac Jueninus, non inquiram in præsens. Goffridus quidem in epistola ad Ivonem Carnotensem data, quæ est 19 libri secundi epistolarum ipsius Ivonis : « Ut cætera taceamus, inquit, in hoc, ut nobis videtur, non mediocriter errant, quod unctionem infirmorum, cum a sancta catholica et apostolica sede sacramentum vocetur, et cum nullum sacramentum iterari debeat, iterandum putant. » Ipse vero sanctus Ivo Goffrido rescribens (82) : « Uctionem, inquit, infirmorum non æstimo repetendam, quia, sicut ipse asseruisti, secundum institutum apostolicæ sedis genus est sacramenti. Qui autem sacramenta Christi et Ecclesiæ repetit, injuriam ipsis sacramentis ingerit. Uctio enim infirmorum publicæ poenitentiae est sacramentum, quam non esse repetendam, sicut nec baptismum, testatur Augustinus, testatur Ambrosius. » Eademque cum sancto Ivone senserunt alii, quos Petrus Cluniacensis abbas in epistolis refellit, lib. v, epist. 7. Verum hæc de re legendum omnino est eximium illud omnique eruditione referent opus, quod *De synodo diocesana* sapientissimus pontifex Benedictus XIV edidit : ex quo nonnulla in rem meam hic exscribam. « Labente, inquit (83), sæculo xi, et ineunte xii, hæc nonnulli imbuti erant opinione, ut illicitum reputarent, fidelem sancto oleo semel inunctum unquam deinceps eodem linire : et si vera narrarent Ciacconius et Ughehus, eadem opinio, saltem apud aliquos, etiam sæculo xv perseverasset.... Opinabantur alii extremam unctionem posse iterum eidem conferri, modo tamen a die qua semel inunctus fuerat tres integri anni effluxissent. Hanc falsam persuasionem sibi induxisse monachos Hirsaugienses, refert auctor *Veteris disciplinae monasticæ, in præfat.*, cap. 128.... Censuerunt denique alii apud Petrum Cantorem in *Summ.*, cap. 152, et Durandum lib. 1 *Rational. divin. offic.*, cap. 8, num. 25, non licere extremam unctionem intra ejusdem anni spatium repetere, etiamsi contingeret, quempiam in periculosum morbum iterato incidere. » Jampridem vero dubitatio hæc de re omnis sublata est a concilio primum Florentino (84), deinde a Tridentino, cujus hoc exstat decretum sessione xiv, cap. iii : *Quod si infirmi post susceptam hanc unctionem convalescerint, iterum hujus sacramenti subsidio juvari poterunt, cum in aliud simile vitæ discrimen inciderint.*

Superest nunc duntaxat, ut de codice quo in hoc edendo Alani opusculo usus sum, pauca subjiciam. Membraneus est iste codex, ac Bononiæ in nostra S. Salvatoris bibliotheca asservatur, ex qua ut ad me mitti posset, summa Benedicti XIV pontificis O. M. benignitate factum est. Decem omnino continet opuscula (85), quorum nonum est Alanus, quod sæculo xii, aut certe paulo post exscriptum puto.

(80) Tom. II, pag. 263.

(81) Pag. 353.

(82) Epist. 20, tom. XXI, Biblioth. Maximæ Patrum.

(83) Lib. viii, cap. 8, num. 3, pag. 355.

(84) In decreto Armenis dato.

(85) Ea in codice sic inscribuntur : I. *Libellus editus a fratre Thoma ord. Prædicatorum contra*

invectivas Mag. Gualielmi de Sancto Amore factas contra quosdam religiosos. Nomen vero *Fratri Thomæ*, expuncto, quod antea scriptum erat, a librario additum est. II. *Sermo B. Augustini episcopi de laudibus hujus psalmi de profundis.* III. *Sermo B. Augustini de Trinitate et Incarnatione Domini.* IV. *Opus Mag. Alexandri De fato.* V. *Tractatus De miraculis,* De summa Magistri Alexandri.

REGULÆ ALANI DE SACRA THEOLOGIA⁽⁸⁶⁾.

444 Omnis scientia suis nititur regulis vel propriis fundamentis : et ut de grammatica (87) taceamus, quæ tota est in hominis beneplacito, et in voluntate, et de ejus regulis, quæ sunt in sola hominum positione (88); cæteræ scientiæ proprias habent regulas, quibus nituntur, et quasi quibusdam terminis certis clauduntur, ut dialectica regulas habet quas maximas vocat, rhetorica locos communes, ethica generales sententias, physica aphorismos, arithmetica porismata (89), id est regulas subtile; quæ speculanti quodam modo in præmium cedunt, propter subtilem eorum intelligentiam : unde porismata quasi præmia nuncupantur; porisma enim Græce, Latine *præmium* dicitur. Sunt et axiomata musicorum, quæ sunt regulæ artis musicæ, quæ dicuntur axiomata, quia compositiones, id est consonantias speculantur. Axia (90) enim Græce, Latine pondus dicitur. Theoremata vero geometrarum regulæ sunt, quæ theoremata, id est speculationes nuncupantur; theoria (91) enim Græce, Latine est *speculatio*, quia per eas geometria veritatem eorum, quæ ad ipsam pertinent, spectatur. Suas etiam maximas habet astronomia; quas excellentias (92) vocat propter sui dignitatem, et intelligentiæ subtilitatem. Supercælestis vero scientia, id est theologia, suis non fraudatur; habet enim regulas digniores, sui obscuritate et subtilitate cæteris præ eminentes; et cum cæterarum regularum tota necessitas nutet, quia in consuetudine sola est consistens penes consuetum naturæ decursum; necessitas theologiarum maximarum absoluta est, et irrefragabi-

lis, quia de his fidem faciunt quæ actu, vel natura mutari non possunt. Unde propter sui immutabilem necessitatem, et gloriosam sui subtilitatem a philosophis paradoxæ dicuntur, quasi gloriosæ rectæ (93); propter sui obscuritatem ænigmata; propter internum intelligentiæ splendorem dicuntur emblemata, quia puriore mentis acumine comprehenduntur; enthymemata quasi intus in mente latentia, ab *en*, quod est *intus*, *time*, vel *timos* (94), quod est *mens*; propter sui auctoritatem hebdomades, id est dignitates dicuntur (95). Hebdom enim Græce, Latine *dignitas*. Unde Boetius librum inscripsit *De hebdomadibus* (96), quasi de subtilissimis theologiarum propositionibus. Istæ propositiones quanto intelligentiam habent altiore, tanto magis peritum exigunt auditorem. Unde non sunt proponendæ rudibus, et introducendis. qui solis sensuum dediti sunt speculationibus, sed illis qui ductu purioris mentis ad infabilia conscendunt, et puriori oculo philosophiæ secreta perspiciunt. Hæc propositiones in pleniori sinu theologiæ absconduntur, et solis sapientibus colloquuntur. Tractaturi igitur de theologis maximis, a fonte, et quasi omnium maximarum sinu, id est a generalissima maximi, nostri tractatus sumamus initium. Communis animi conceptio est enarratio (97), quam quisque intellectus probat auditam (98). Hæc omnes maximas sua generalitate, cujuscunque sint facultatis, complectitur. Eleganter autem dicitur, *communis animi*, id est multorum animorum : ad hoc enim ut sit maxima, oportet ut ex natura, vel artificio in plurium noti-

VI. Incipit prologus super Summam quamdam compilatam a fratre Bonaventura de ordine Fratrum Minorum de veritate Theologiæ. Post prologum sequitur summa. VII. Tractatus de ente et essentia. Nomen auctoris desideratur. VIII. Incipit prologus in lib. qui dicitur Admiratio Christi, seu Lamentum de Ecclesiæ ministris. Post prologum sequitur ipsum Lamentum. IX. Regulæ Alani de Sacra Theologia. X. Incipit breve Compendium super Psalterium. Nomen auctoris desideratur.

(86) Ita inscribitur in nostro codice hoc opusculum, ut supra dixi.

(87) Codex habet *gramatica*. Alia hujusmodi menda, quæ in eo passim occurrunt, notare supervacaneum esset.

(88) Vel *opinione* : codex enim habet *pone* cum superscripta compendii nota.

(89) *Πορίσματα* ab Euclide dicuntur quæ a Latinis geometris *corollaria* dici solent : *πρὸς τὰς* enim est aliquid ex iis, quæ demonstrata sunt, inferre.

(90) Codex mendose habet hic *axi*, et paulo superius *axiomata*. Sed legendum est *axiomata*, et *axia*, seu *ἄξια*, etsi vox isthæc *ἄξια* pretii potius ac dignitatis significationem habeat, quam *ponderis*.

(91) Codex mendose habet *Theorin*.

(92) Hanc vocis *excellencia* significationem non memorat Ducangius in Glossario.

(93) *Παράδοξον* dicitur, quod est *παρὰ δόξαν*, id est *præter opinionem* hominum, et admirabile. Itaque vox *παράδοξος* nullam *recti* significationem habet.

(94) Ita scriptum est in codice; sed legendum in hunc modum : *ε* ab *en* (*iv*), quod est *intus*, *thymos* (*θυμος*), quod est *mens*.

(95) Vox *hebdomas*, seu *ἑβδομάς* dignitatem profecto non significat, multoque minus vox *hebdom*, quam Græcus sermo omnino non habet : sed quæ Aristoteles *ἀξιώματα* vocat, seu *axiomata*, ea a veteribus Aristotelis interpretibus vocantur : *dignitates*.

(96) Boetii liber *De hebdomadibus* sic etiam inscribitur : *An omne quod est, bonum sit*. Initio hujus libelli axiomata quædam proponit Boetius, quæ ab ipso dicuntur *hebdomades*, quod scilicet, ut eundem suspicor, ea sint omnino *septem*.

(97) Lege *enuntiatio*.

(98) Hæc definitio ex Boetii libello *De hebdomadibus* desumpta est.

tiam veniat, ut si ad aliud probandum accedat, alterius probatione non egeat. Unde indemonstrabilis, per se nota, et maxima nuncupatur. Quare recte subditur, *quam quisque intelligens probat auditam*. Theologicarum autem maximarum aliarum veniunt in notitiam multorum, ut hæc : « Unum esse rerum principium; aliarum in notitiam paucorum, id est sapientum, ut hæc : Omne simplex esse suum, et id quod est, unum habet. » De his igitur, quæ veniunt in notitiam paucorum, agendum est.

REGULA I. *Monas est, qua quælibet res est una.*

445 Deus non solum unus, imo et monas, id est unitas esse dicitur : et hoc multiplici ratione. Dicitur enim unum, sive unitas, ratione simplicitatis, vel singularitatis. A Deo enim relegatur omnis pluralitas. Est autem omnis pluralitas triplex : pluralitas partium, quæ attenditur in corporeis, quæ ex partibus integrantur; pluralitas proprietatum est, quæ in corporeis saltem attenditur : eis enim multæ proprietates per concretionem componuntur, ut spiritibus; est pluralitas effectuum, quæ attenditur in proprietatibus : quælibet enim proprietates, quamvis non habeat compagem partium, vel concretionem naturarum, habet tamen pluralitatem effectuum. Unde albedo facit album, facit coloratum, facit qualem : omnisque talis diversitas relegatur a cœlesti monade. Non est enim Deus diversus ratione partium, quia incorporeus; non est diversus ratione proprietatum, ut dicit Augustinus (99); quia in eo nullus numerus, nulla pluralitas : non est diversus effectibus variis, quia non est causa formalis. Quare vere est unus, imo unitas. Unde Boetius in libro *De Trinitate* (100), ait de Deo loquens : Vere igitur unum, in quo nullus numerus, vel pluralitas. Dicitur etiam unus, sive unitas ratione immutabilitatis : sicut enim habetur in glossa super librum *Regum*, ubi dicitur : *Erat vir unus in Ramatha Sophi*, et cætera, hoc termino unus de Deo prædicatur immutabilitas. Dicitur etiam unus ratione exclusionis, ut sit sensus : Deus est unus, id est non plures. Dicitur etiam unus ratione similitudinis, quia multiplicem habet cum unitate similitudinem. Unitas a nullo descendit : omnis pluralitas ab unitate deficit; unitas de se gignit unitatem : de se profert æqualitatem. Sic Deus a nullo, quidlibet ab ipso; sic de se gignit alterum se, id est Filium; de se profert æqualem sibi, id est Spiritum sanctum. Unde aliam ex prædicta potes elicere regulam.

REG. II. *In supercœlesti unitas, in cœlesti alteritas, in subcœlesti pluralitas.*

Supercœleste est Deus, in quo summa est unitas. Cœleste est angelus, in quo primo est alteritas, quia est primus a Deo creatus, et primus post Deum mutabilis factus : hic tamen non tantam dicitur ha-

A here varietatem, quantam habet subcœleste. Unde quia alteritas, prima est pluralitas, in eo non dicitur esse pluralitas, sed sola alteritas. In subcœlesti vero, ut in istis corporeis, dicitur esse plena pluralitas, quia multiplici varietati est obnoxium. Quare vere Deus est unus, sive unitas, ratione simplicitatis, ratione immutabilitatis, ratione exclusionis, ratione similitudinis : ergo sola monas est, id est solus Deus vere existit, id est simpliciter, et immutabiliter ens; cætera autem vere non eunt, quia nunquam in eodem statu persistent. Sequitur finis primæ regulæ. *qua quælibet res est una*. Nihil enim aliqua specie unitatis est unum, quod non sit unum a summa monade. Est enim unitas singularitatis, secundum quam quidlibet dicitur esse unum numero. Unde Boetius : « Quidquid est, ideo est, quia unum numero est; quidquid autem in hac unitate est unum, ab illo habet ut sit unum. » Est unitas unionis, secundum quam plures homines dicuntur esse unum non ab unitate, sed ab unione; et hæc etiam a Deo est : unde et testatur auctoritas super Joannem : *Omnia per ipsum facta sunt*, etc. (*Joan.* 1). Omnis concordia a Deo est. Unitas etiam distinctionis, sive discretionis ab eodem trahit originem. Quod enim discretum, vel distinctum est, a Deo est. Unitas etiam integritatis, quæ in partium compositione consistit, secundum quam homo dicitur esse unus, id est ex anima, et corpore integratus, a Deo est. Unde auctoritas : Omnis compago a Deo est. Unitas etiam adunationis, secundum quam plures homines conveniunt sub eodem jure vivendi, et sub ejusdem legis positi jugo, dicuntur unus populus, a Deo est. Unitas consensionis, secundum quam dicitur : *Erat eis cor unum et anima una* (*Act.* 1v), a Deo est.

REG. III. *Monas gignit monadem, et in se suam reflectit ardorem.*

Hæc regula nascitur ex præmissa : dictum est enim, quod ideo dicitur Deus monas, quia de se Deum gignit, de se etiam producit Spiritum sanctum, sicut unitas de se gignit unitatem. Monas igitur *gignit monadem*, id est Pater Filium : necessarium enim fuit, ut si monas gigneret, monadem gigneret : a simplici enim nihil gigni potest per decisionem, sicut fit in naturali generatione. Oportuit ergo ut aut nihil gigneretur a simplici, aut simplex a simplici. Unde Augustinus dicit quod Pater totam substantiam transfudit in Filium, quia non est ejusdem substantiæ cum Patre per decisionem, sed per naturæ plenitudinem. Et quia a Patre, et Filio procedit Spiritus sanctus, sequitur : *Et in se suum reflectit ardorem*. Spiritus sanctus dicitur ardor, amor, osculum et connexio Patris et Filii, quia Pater spiritaliter convenit cum Filio in spirando Spiritum sanctum. Et quia in donis Spiritus sancti, quæ dantur a Patre et Filio, significatur co-

(99) Lege Augustini serm. 341, cap. 6, n. 8, tom. V. pag. 1317.

(100) Cap. 3.

rum ad nos dilectio, quia productio Spiritus sancti a Patre et Filio est certum significatum dilectionis Patris et Filii, id est unitas amborum; nisi enim in una natura convenirent, una spiratione non spirarent: ardor, vel amor Patris et Filii dicitur. Iste ergo ardor ita procedit a monade, id est a Patre, quod ipsum non deserit, quia ejusdem est essentia cum ipso; vel in se alterum, id est in Filium, suum reflectit ardorem, id est Spiritum sanctum; sed ita (1) procedit a Patre, quod ejus auctoritate procedit a Filio (2).

REG. IV. *In Patre unitas, in Filio æqualitas, in Spiritu sancto unitatis æqualitatisque connexio* (3).

446 Hæc regula descendit a tertia, et est quasi explanatio tertiæ, quia Pater dicitur monas rationibus prædictis, quia scilicet ipse a nullo, quilibet ab ipso: Filius etiam ab ipso per generationem, Spiritus sanctus per processionem: de se etiam gignit monadem, id est rem ejusdem naturæ, et simplicem. In Patre specialiter dicitur esse unitas; in Filio æqualitas. Non dico alteritas, ne diversitas naturæ ibi intelligatur, sed potius æqualitas. In æqualitate enim notatur et personalis pluralitas, et naturæ unitas; nihil enim sibi æquale est, nil alii æquale quod sit natura dissimile. Triplici autem de causa æqualitas specialiter attribuitur Filio, cum tamen conveniat Spiritui sancto, quia, primo occurrit æqualitas in Filio; quod etiam Spiritus sanctus est æqualis Patri, hoc habet ex illo: æqualitas etiam, vel similitudo specialiter attenditur in re, quæ ab alia procedit per generationem. Quare vero in Spiritu sancto dicatur esse unitatis æqualitatisque connexio, liquet ex antedicto.

REG. V. *Sola monas est alpha et omega sine alpha et omega.*

Hæc maxima nascitur ex prima, qua dictum est Deum esse monadem ratione simplicitatis, et omnem rem ab illa esse monade in eo quod una numero est: et sic sola monas est alpha, et omega, omnium rerum principium, et finis. *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1), ut clamat auctoritas, et ita omnium est principium. Omnia etiam tendunt ad unum, id est ad supremum finem. Irrationalis enim D creatura, de qua minus videretur, ut bruta animalia, imo insensata, ut herbæ, et arbores, et etiam inanimata, ut lapides, naturaliter ad unum tendunt, et in quantum possunt, sectioni et divisioni

A resistunt, ut etiam lapis, de quo minus videretur, secundum naturalem partium conserctionem divisioni resistit. Sequitur: *Sine alpha et omega*, quod eadem monas caret fine et principio, quia cum omnifariam simplex sit, ab ea relegatur omnis compositio. Dicitur autem aliquid compositum quatuor modis: aut compage partium, ut corporalia; aut ratione proprietatum, ut spiritualia, quia spiritalibus multiplex est concreta proprietas; aut aptitudine componendi, ut quælibet proprietas, quæ quamvis non sit ex partibus compacta, tamen ad hoc ut componatur subjectio, est apta; aut aptitudine compositi, ut primordialis materia secundum philosophos dicebatur composita, quia ad hoc ut ea aliquid componeretur, erat apta. Omnis autem talis compositio relegatur a Deo. Nec enim compactus est ex partibus, ut corpus, nec compositus ratione proprietatum, ut spiritus; nec aptitudine componendi, ut proprietas aliqua; nec aptitudine compositi, ut primordialis materia. Deus enim est forma absque substantia materiali; et est substantia absque prædicato formali (4). Cum igitur omnifariam sit simplex, caret principio, et fine: ubi enim nulla compositio actu, vel natura, ubi nulla origo, vel principium esse potuit, finem intelligere non convenit.

REG. VI. *Omne limitatum alpha et omega aut est bonum ab alpha, aut est bonum ab alpha et omega.*

Hæc descendit ab illa, qua dictum est: *Sola monas est alpha et omega*, quia si omnia a Deo tanquam a principio sunt, ergo ab alpha, id est ab ipso principio, habitu boni principii bona sunt. Sed nota per hoc quod dicitur: *Omne limitatum alpha et omega*, intelligi omne creatum, quod clauditur duobus terminis, id est principio et fine, actu vel natura. Omne enim genitum naturaliter tendit ad interitum. Unde et angelica natura naturaliter dissolubilis est (5) de qua ait Plato (6): Dii deorum, quorum pater opifexque ego, natura quidem dissolubiles, me sic volente indissolubiles. Unde Augustinus super Genesim (7) ait: Omnem creaturam habere mane et vespere, id est principium et finem, saltem natura. Et sic omne creatum aut est bonum ab alpha, id est naturaliter particeps est bonitatis, et hoc habet a suo auctore: aut ex alpha et omega, ut rationalis creatura, quæ ad beatitudinem, quæ finis est omnium rerum, tendit. Ex

(1) Codex pro ita, habet quia.

(2) Quia Pater est auctor Filii, idcirco Spiritum sanctum auctoritate Patris procedere a Filio dicit Alanus. Simili modo acceptum auctoritatis vocabulum leges in regula 53, et 54.

(3) Hæc regula desumpta est ex Augustini libr. 1, *De doctr. Christ.*, cap. 5.

(4) Lege regulam 13.

(5) Nimirum in nihilum a Deo redigi potest.

(6) In Timæo, pag. 41, tom. III: Τὸν τὸδε τὸ πᾶν γινώσκοντα sic loquentem inducit Plato: Θεοὶ Θεῶν, οὐ γὰρ ἐπιδημιουργοὶ, πατὴρ τὸ ἔργον, ἢ δὲ ἐμοῦ γινόμενα,

ἄλυτα, ἐμοῦ γε θεῶντος..... δὲ ἂ καὶ ἐπίπερ γέννησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὶ οὐδ' ἄλυτοι τοπάμπαν· οὗτε μὲν δὴ λυθῆσθεθε γε: quæ verba sic transtulit Cicero: Hæc vos, qui deorum satu orti estis, attendite, quorum operum ego parens effectorque sum, quæ per me facta, sunt indissolubilia, quantum quidem voluero... idcirco, quoniam orti estis, immortales quidem esse, et indissolubiles non potestis, neutiquam tamen dissolventini.

(7) Lege librum *De Genesi* ad litteram imperfectum, cap. 12, num. 36, tom. III, part. 1, pag. 106.

sine igitur sola rationalis creatura bona est, quæ non solum naturaliter ad Deum tendit, verum etiam ipsum, tanquam Patrem, vitæ moribus colit, et mentis intelligentia recolit, et toto charitatis nisu, ut sibi detur in præmium, petit.

REG. VII. *Deus est spæra (8) intelligibilis, cujus centrum ubique, circumferentia nusquam.*

447 Hanc probat illa regula, qua dictum est, *solam monadem esse alpha et omega*: ex eo enim quod principio caret, et sine Deo, spæra dicitur: proprium enim spæricæ formæ est principio et sine carere. Sed non est spæra corporalis, imò intelligibilis. Cum enim Deum spæram esse dicimus, non oportet nos deduci ad imaginationes, ut imaginemur eum esse spæram ad similitudinem corporum; sed, duce intelligentia, ea ratione intelligamus ipsum Deum esse spæram, quia æternus est. Unde apud Martianum (9) diadema dicitur æternitas habere, quia principio et sine carere significatur. Unde carentia principii et finis diadema, quasi duo demens, id est principium et finem, appellatur. Sequitur: *cujus centrum ubique, circumferentia nusquam*. O magna inter spæram corporalem, et intelligibilem differentia! In spæra corporali centrum propter sui parvitatem vix alicubi esse perpenditur, circumferentia vero in pluribus locis esse comprehenditur. In intelligibili vero spæra centrum ubique, circumferentia nusquam. Centrum dicitur creatura, quia sicut tempus collatum æternitati reputatur momentum, sic creatura immensitati Dei comparata, punctum, vel centrum. Immensitas ergo Dei circumferentia dicitur, quia omnia disponendo quodam modo omnibus circumfertur, et omnia infra suam immensitatem complectitur. Hæc etiam alia differentia inter spæram corporalem, et intelligibilem, quia spæra corporalis centrum immobile, circumferentia mobilis; in spæra intelligibili contra, quia Deus stabilis manens dat cuncta moveri.

REG. VIII. *Deus est cui quidlibet quod est, est esse omne quod est.*

Isti præbet fidem illa, qua dictum est: *Monas est*, etc. Cum enim Deus simplex sit, nihil est in eo, præter id quod ipsum (10) est, ut dicit Boetius in lib. *De Trinitate*. In eo enim nec partium diversitas est, nec proprietatum pluralitas. Quibuscumque ergo terminis Deus aliquid esse ostenditur, unum et idem prædicatur esse. Idem enim et unum ponitur pro his terminis, cum dicitur: Deus est Deus, fortis, patiens, misericors. Idem est enim Deo esse Deum, fortem, misericordem. Unde Boetius in lib. *De Trinitate* ait: Idem est Deo esse, quod magnum. Est ergo sensus: Deus est quidlibet quod est; est omne esse quod est, id est Deus est illud, de quo quocumque termino aliquid prædicatur, idem om-

nibus aliis terminis de eo prædicatur. Sed hoc maxime intelligendum de terminis trium prædicamentorum, substantiæ, qualitatis et quantitatis. Quicumque ergo termini (11) primi, vel secundi, vel tertii prædicamenti de Deo dicuntur, de ipso prædicant divinam usiam, ut cum dicitur: Deus est Deus, substantia, spiritus, pius, misericors, fortis, magnus, immensus. Unde secundum hoc videtur illa regula tradita esse a quibusdam:

REG. IX. *Quidquid est in Deo, Deus est.*

Id est quicumque terminus in naturalibus prædicat inhærentiam, de Deo prædicat essentiam. Talis autem universitas, cum dicitur: *Quidquid est in Deo Deus est*; vel, *Quidlibet quod est*, etc., non refertur ad pluralitatem significatorum, sed significantium et effectuum; unius enim et ejusdem causæ effectus sunt diversi diversi nominibus significati, cum dicitur: Deus est fortis, pius, prudens. Est ergo universitas in dicendo, in efficiendo, sed singularitas in essendo.

REG. X. *Omnis prædicatio de Creatore facta, copulata est atque conjuncta.*

448 Hæc regula ex prætaxata descendit, quia si unum idem et prædictis terminis prædicatur de Deo, copulata atque conjuncta est prædicatio, quia cum de ipso aliquis terminus prædicatur, extra illam prædicationem nihil relinquitur: tantum enim dico, cum dico: Deus est bonus; quantum si dicerem: Deus, est Deus bonus, fortis, pius. De creatura vero non ponitur aliquid copulate, sed divisim. Cum enim dicitur, Petrus est justus, quamvis aliquid prædicetur, tamen, multa extra hanc prædicationem relinquuntur, quæ Petro conveniunt, quæ aliis terminis de ipso prædicantur, ut cum dico, Petrus est pius, misericors. Unde Boetius in libro *De Trinitate* (12) ait: *Divise quidem in cæteris, in Deo vero distincte atque copulate hoc modo*. Nam cum dicimus: substantia homo est vel Deus, ita dicitur, quasi illud de quo ipsum prædicatur, sit substantia; ut substantia homo, vel Deus; sed distat; quoniam homo non integre ipsum homo est: ac per hoc nec substantia: quod enim est, aliis debet, quæ non sunt homo. Deus vero hoc ipsum quod est, Deus est: nihil enim aliud est nisi quod est.

REG. XI. *Omne simplex esse suum, et id quod est, unum habes.*

Hæc regula descendit ab illa: *Deus est cui quidlibet quod est*, etc. Est ergo sensus: *Omne simplex*, etc., id est: Si quis de eo quod vere est simplex, dicat simpliciter, *est*, ut, Deus est, et dicat: Deus est aliquid, ut, Deus est magnus, vel fortis: nullus intelligere debet, quod aliud prædicetur secunda positione quam prima, ut si de Patre, vel de Filio, vel de Spiritu sancto dicatur, est, non aliud prædicatur, etc.

(10) Videtur legendum ipse.

(11) Cod. habet terminus.

(12) Cap. 7.

(8) Ita ubique scribit librarius.

(9) Martianus Capella, lib. 1 *De nuptiis philologiae et Mercurii*, pag. 3, hæc habet: *Jupiter quippe diadema, quod æternitati filiarum honoratori detrahe-*

quam cum dicitur : Pater est potens , Filius est potens , Spiritus sanctus est potens ; sed idem prorsus : Nulla ratione intelligi debet aliud esse quod est , et aliud quo potens est , quoniam Patri , et Filio , et Spiritui sancto idem omnino est esse , et potentem esse.

REG. XII. *Nullum simplex subjectum esse potest.*

Hæc nascitur ex præcedenti. Cum enim in simplici nulla sit diversitas , nulla pluralitas , in eo nec accidentale , nec substantiale est , quare nulli proprietati subjectum est. Eadem ratione nec de simplici aliquid prædicatur cum prædicari nihil aliud sit , quam inhærere. In propositione enim theologica (13) non quæritur , quid cui insit , sed quid sit. Cum enim dicitur *Deus est bonus* , non ostenditur quid cuius sit per instantiam (14) , sed potius quid Deus sit per essentiam. Unde nulla propositio theologica de inesse est de contingenti , sed de puro esse , vel de necessario. Sive enim dicam , *Deus est* , sive , *Deus est justus* , de puro esse est propositio. Unde Boetius insinuare volens quod simplex subjectum esse non potest , ait (15) : Subjectum enim esse non potest.

REG. XIII. *Solum simplex est forma absque materiali subjecto , et substantia absque formali prædicato.*

Cum forma illud vere dicatur , quod aliud informat , et a nullo informatur , quid verius forma quam Deus , qui omnia informat , et a nullo informatur ? Nullo enim participat ad hoc ut sit. Sed non est talis forma , ut subjecto inhæreat ; sed potius est absque omni subjecto , id est abstracta. Unde sequitur , *absque materiali subjecto , et substantia* ; non quia substet proprietati , sed quia omnia subsistunt per ipsam. Unde sequitur *absque formali prædicato* , quia nullum formale prædicatum de ipso prædicatur.

REG. XIV. *Omne esse ex forma est.*

Cum Deus forma dicatur , quia omnia informat , et omnibus esse donat , recte omne esse a forma esse dicitur.

REG. XV. *Ejus , quod est esse , nullum est esse.*

Dei , inquam , qui est omnium esse , quia omnia per ipsum facta existunt , nullum est esse , quia nullo participat ut sit. Ex hac sequitur hæc :

REG. XVI. *Sola forma informis est , quia formæ non est forma.*

Divina enim forma nullo informatur ut sit , cum sit forma , formalissima.

REG. XVII. *Omne nomen datum ex forma , dictum de forma , cadit a forma.*

449 Cum omne nomen secundum primam institutionem datum sit a proprietate , sive a forma , unde Boetius ait : Rebus ex materia , formaque constantibus , solus humanus animus existit , qui , prout voluit , nomina rebus impressit , ad significan-

A dum divinam formam translatum , cadit a forma , ex qua datum est , et ita quodammodo fit informe ; pronomnatur enim nomen , cum significat divinam usiam ; meram enim significat substantiam : et cum videatur significare suam formam , sive qualitatem , non significat quidem , sed divinam formam , ut cum dicitur : Deus justus , vel bonus.

REG. XVIII. *Omnes affirmationes de Deo dictæ incompactæ , negationes vero veræ.*

Tunc affirmatio composita , sive compacta dicitur , cum compositionem significat , quam significare videtur. Ut cum dico : *Petrus est justus* : hæc affirmatio significare videtur compositionem justitiæ ad Petrum , et significat quidem. Incompacta vero , sive incomposita dicitur affirmatio , cum non significat compositionem , quam significare videtur : ut cum dicitur , *Deus justus* ; non enim ibi significatur compositio justitiæ ad Deum , non enim componitur , vel inhæret ; et potius significatur esse justitia , quam justus. Negationes vero de Deo dictæ , et veræ et propriæ sunt ; secundum quas removetur a Deo quod ei per inhærentiam non convenit. Unde Dionysius (16) attendens quid de Deo dicatur per causam , potius attendens sensum , ex quo fiunt verba , quam sensum quem faciunt verba ; potius considerans quid ex quo dicatur , quam quid de quo , dicit : *Deus est justus , pius , fortis*. Item , potius considerans quid Deo non conveniat per proprietatem , quam quid de Deo dicatur per causam , dicit : *Deus non est pius , fortis , misericors* ; potius removens auctoritatem dicendi , quam veritatem essendi.

REG. XIX. *Omne simplex alio est , et alio dicitur esse.*

Hæc nascitur ex illa , qua dictum est : *Omne nomen datum ex forma* , etc. Ibi dictum est , quod nullum nomen proprie convenit Deo ; et ita omne simplex , tam Pater quam Filius , quam Spiritus sanctus alio est , quia sua propria essentia est : et alio dicitur esse quia ab effectu , quem habet in creatoris , esse dicitur quia quidquid est , a Deo , tanquam a summo esse , habet esse ; et ita quia omnia esse facit Deus , esse dicitur : sua tamen essentia est. Similiter Deus alio est justus , alio dicitur esse justus : sua enim propria justitia justus est ; sed justus esse dicitur ab effectu justitiæ , quem habet in nobis : dicitur enim justus , quia facit justum ; ipse vero est justus , quia est summa justitia.

REG. XX. *Omne simplex proprie est , et improprie dicitur esse*

Patet istam nasci ex præcedenti. Tam Pater enim quam Filius , quam Spiritus sanctus proprie est , qui immutabiliter est. Unde Hilarius ait (17) : Esse non est accidens Deo , sed substantialis generis proprietatis. Tamen ipse Deus improprie dicitur esse ; omne enim nomen , quod de Deo dicitur , improprie

(13) Theologicam propositionem hic dicit eam , quæ de Deo enuntiat.

(14) Nimirum per inhærentiam.

(15) Lib. De Trinit. , cap. 3.

(16) Lege epistolam , quæ dicitur Dionysii Areopagite , ad Titum pontificem.

(17) Lib. 1 De Trin. , num. 5 , tom. II , pag. 4.

dicitur : et ita proprietates eat in essendo, sed improprietates in dicendo.

REG. XXI. *Omne nomen Deo conveniens convenit ei vel causative, vel similitudinarie, vel adjective, vel negative.*

Similiter hæc nascitur ex præcedenti regula. Cum enim nullum nomen Deo proprie conveniat, oportet, nomen dictum de ipso, hoc vel illo modo dici quia etiam in naturalibus omne nomen, quod transmittitur a sua propria significatione, aliquo prædictorum modorum transmittitur. Sunt ergo quædam nomina, quæ conveniunt Deo per causam, ut justus, pius, fortis; quædam per similitudinem, ut Pater, Filius, splendor, imago; quædam ratione adjuncti, ut irasci, poenitere. Irasci attribuitur Deo ratione adjuncti, ratione videlicet punitionis: punitione enim solet adungi iræ. Similiter poenitere attribuitur Deo ratione adjuncti, id est mutationis operis: solet enim poenitentiae adungi operis mutatio. Dicitur enim Deus poenitere, quia opus mutat; irasci, quia punit. Unde Claudius Claudianus (18) in libro *De anima*: Dicitur Deus poenitere, non passionis affectu, sed consequentis effectu. Negative ut cum dicitur Deus subtrahere gratiam, vel indurare aliquem. Subtrahere enim gratiam nihil aliud est quam non continuare; indurare, quam gratiam non apponere. Unde auctoritas (19) dicit, Deum indurasse cor Pharaonis, non impartiendo malitiam, sed non apponendo gratiam. Ea autem nomina, quæ de Deo dicuntur per causam, de Deo dicuntur secundum substantiam; cætera vero plurimum (20) de Deo dicuntur relative.

REG. XXII. *Omni theologica prædicatione ostenditur Deus esse quid, vel ad quid.*

450 Patet similiter hanc nasci ex prædicta: omnes enim termini trium prædicamentorum naturalium, substantiæ, vel qualitatis, vel quantitatis, de Deo dicti, de ipso prædicant divinam usiam, et eis ostenditur Deus esse quid; terminus vero cæterorum prædicamentorum ostenditur esse ad aliquid. Hæc regula consonat illi, quæ ponitur ab Augustino (21) in hunc modum: Omnis terminus de Deo dictus aut de eo dicitur secundum substantiam, aut relative. Et sic decem prædicamenta naturalia ad duo theologica, ad prædicamentum quid, et ad prædicamentum ad quid, reducuntur.

REG. XXIII. *Omnis terminus, qui de Deo dicitur secundum substantiam, de tribus personis dicitur singillatim, et in singulari numero; et de tribus in summa, et in singulari numero.*

Duo intelligenda sunt in eo quod dicitur secun-

(18) Claudianus Mamertus initio libri *De statu antiquæ affinitas* scribit; sententias enim Patrum sæpe citat Alanus, non verba.

(19) Lege Augustini epistolæ 194 ad Sixtum, c. 3, num. 4, tom. II, pag. 719.

(20) Videtur legendum ut plurimum

(21) Lib. v *De Trin.*, cap. 8, num. 9, tom. VIII, pag. 837.

(22) Nempe relationes quæ dicuntur originis.

(23) Cod. habet, *verbi gratia, vel causa hoc no-*

men, etc. ad hoc enim ut nomen dicatur dici secundum substantiam, duo concurrunt, scilicet ut significet substantiam, vel circumstantiam, et modum significandi substantialem habeat, id est substantive significet. Substantiam autem vocamus divinam usiam; substantiæ circumstantiam relationem addictam usiæ. Sunt enim relationes addictæ hypostasibus (22), ut paternitas, filiatio, processio. Sunt relationes addictæ usiæ, quæ significantur his terminis, principium, Dominus, factor, creator, auctor. Quicumque ergo terminus significat substantiam, vel substantiæ circumstantiam, et hoc substantivo modo, de tribus personis dicitur singillatim, et in singulari numero, etc. Verbi gratia (23) hoc nomen *Deus* significat substantiam, et substantivo modo: quare de tribus potest dici singillatim, et in singulari numero, ut dicatur: *Pater est Deus; Filius est Deus; Spiritus sanctus est Deus.* Et in summa, et in singulari numero, ut, *Pater, Filius, et Spiritus sanctus sunt Deus.* Similiter hoc nomen, *principium* significat relationem addictam substantiæ, et hoc substantivo modo de tribus personis prædicto modo dicitur. Ideo autem apponimus, *substantivo modo*, quia nomina significantia substantiam, vel substantiæ circumstantiam, si adjective teneantur, ut hoc nomen, *potens*, hoc nomen, *justus*, de tribus personis dicuntur in summa in plurali numero (24), ut, *Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt justus, sunt potentes.*

REG. XXIV. *Nullum nomen substantivum voce et significatione, vel voce tantum, pertinens ad essentiam, de tribus personis dicitur in summa, et in plurali numero, sed in singulari tantum.*

Verbi causa, hoc nomen, *Deus*, hoc nomen, *Creator*, hoc nomen *principium*, de tribus dicitur in summa, et in singulari numero. Hæc autem regula satis manifestatur ex præmissa, quæ ita ampla est, ut etiam ad nomina personalia pertineat. Unde non est concedendum Patrem, et Filium esse principia Spiritus sancti, sed potius principium; non spiratores Spiritus sancti, sed potius spirantes Spiritum sanctum. Quamvis enim dicatur ab Hilario (25), Spiritum sanctum procedere a Patre, et Filio auctoribus, ponitur enim ibi unum substantivum pro adjectivo (26), ut sit sensus: auctoribus, id est spirantibus: tamen improprietates ad consequentiam reducenda non est.

REG. XXV. *Omne nomen adjectivum, adjective retentum, ad essentiam pertinens, de tribus personis dicitur in summa, et in plurali numero.*

451 Ut Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt *men, etc.*

(24) Hinc fit ut in symbolo *Quicumque*, Pater, Filius et Spiritus sanctus dicantur et *unus æternus*, et tres *coæternæ* personæ. Scilicet vox *æternus* vim substantivi nominis habet in primo loco, adjectivi in altero.

(25) Lib. II *De Trin.*, num. 29, tom. II, pag. 43

(26) Eodem modo Hilarii locum explicat S. Thomas I part., q. 36, art. 4 ad 7.

justi, vel potentes. Nomina enim adjectiva quod sunt singularis numeri, vel pluralis, vel alterius consignificationis. contrahunt ex subjecto, vel substantivis, quibus adiunguntur : per se enim habent fluctuantem significationem, vel consignificationem. Unde cum dicitur : *Pœnæ sunt justæ*; vel *Pater, et Filius et Spiritus sanctus sunt justî*, hoc adjectivum quod pluralis numeri est, habet a subjecto, vel substantivis quibus innititur : unde ab eo, vel ab eis contrahit significationem pluralitatis. Similiter cum dicitur : *Pater, et Filius et Spiritus sanctus sunt*, verbum significationem pluralis numeri contrahit a suppositis : non enim verbum iudicari esse pluralis, vel singularis numeri a principali significatione, sed a consignificatione. Numerus enim, et persona coaccidentia sunt verbi, A singularitate ergo, vel pluralitate suppositi, quod consignificat verbum, iudicatur verbum singularis, vel pluralis numeri. Adjectiva tamen de tribus personis dicuntur in summa, et in singulari numero, cum substantivatur, id est substantive tenentur, subintellecto articulo, ut *Pater, et Filius et Spiritus sanctus sunt Omnipotens* : quod melius in Gallico exprimi potest, *li tut pussant* (27).

REG. XXVI. *Omnis translatio in divinis, nominis est, et non rei.*

Potest triplex in naturalibus fieri translatio ; aliquando enim fit translatio nominis, et rei, quando et nomen, et res transfertur ab eo cuius est, ad id ex quo est, vel id secundum quod est, ut cum dicitur : *Linea est longa*, et hoc nomen *longa*, et res hujus nominis, id est longitudo, transfertur ab eo cuius est, id est a lineato, ad id secundum quod est, id est lineam, secundum quam et longitudo convenit lineato, et hoc nomen, *longum*. Aliquando fit translatio rei, et non nominis, ut cum dico : *Segetes est læta*, lætitia attribuitur segeti : sed non omne nomen, quod significat lætitiâ, ut hoc nomen, *gaudens*, vel *exultans*. Aliquando fit transumptio nominis, et non rei ; ut cum dicitur : *Monachus est albus*, transfertur hoc nomen *albus*, ad hoc ut conveniat monacho, sed non res nominis. Cum enim monachus dicitur albus, non dicitur quod sit affectus albedine, sed quia est albi habitus. In divinis autem fit translatio nominis, et non rei ; cum enim dicitur : *Deus est justus*, hoc nomen *justus* transfertur a sua propria significatione ad hoc ut conveniat Deo, sed res nominis non attribuitur Deo ; sed potius ipsa justitia divina Deo attribuitur, non alia, a qua datum est hoc nomen, *justus* ; aliud enim prædicatur, cum dicitur : *Deus justus*, aliud comprædicatur : prædicatur enim divina justitia, comprædicatur effectus justitiæ in no-

A bis. Unde cum dicitur : *Deus est justus et fortis*, intelligitur identitas prædicati, sed diversitas comprædicati : unde copulativa conjunctio ibi habet locum, quia copulat diversos effectus, qui comprædicantur in his propositionibus, scilicet effectum justitiæ, et effectum fortitudinis aliquando enim copulativa conjunctio copulat significata ; aliquando copulat consignificata, significata, ut cum dicitur, *Petrus est pius et misericors*. consignificata, ut cum dicitur : *Deus est pius et misericors*. Sicut disjunctiva conjunctio aliquando disjungit significata, ut cum dicitur : *Animal est sanum, vel ægrum* ; aliquando autem consignificata : ut cum dicitur, *illud est album, vel alba*. Non tamen concedendum est, *Deus est justum et pius* ; ibi enim B potius videretur copulari prædicata, quam comprædicata : et ita cum unicum sit prædicatum, inconsequens est copula. Sed quæritur cui quid copulatur, cum dicitur, *Deus est miserator, et misericors* ; cum misericors pertineat ad naturam, miserator ad effectum ? Potest dici quod repetitio conjunctionis datur intelligi, ut sit sensus : *Deus est misericors, et est miserator*. Sed fortasse aptitudo efficiendi, quæ notatur per *miseriors*, copulat effectus effectum, qui notatur per *miserator*.

REG. XXVII. *Omne nomen, vel pronomen distinctivum, in masculino, vel feminino nomini personali adjunctum, pertinet ad personam, in neutro vero ad essentiam.*

C 452 Ut Pater est alius a Filio, persona Patris est alia a persona Filii ; sed non aliud. Pater non est ille qui est Filius, sed est illud quod Filius. Nec mirum, si nomina, vel pronomina distinctiva in masculino, vel feminino pertineant ad personam, in neutro ad essentiam, cum in naturalibus nomina in masculino, vel feminino pertineant ad rem generis, in neutro ad genus rei. Adjectiva vero in masculino, et feminino genere distinctiva sunt ratione generis ; genus enim masculinum, vel femininum distinctivum est : unde et ipsum adjectivum, quia ex virtute discretionis ad rem generis pertinet, exigit subjectum, quod determinet rem generis, ut, *albus equus, alba mulier*. Adjectivum vero in neutro genere confusionem (28). Neutrum enim genus non dicitur genus per positionem, sed per abnegationem : et ita in neutro genere adjectivum, quia confusum est, pertinet ad genus rei, non ad rem generis. Unde solet dici, quod in adjectivo neutri (29) generis intelligitur hoc subjectum, *res*, quare et substantive solet teneri, ut cum dicitur : *Album currit*. Similiter per *quis* in masculino genere solet quæri de persona, ut cum dicitur : *Quis currit* ? per quæ etiam in feminino : per *quid* in neutro de

Hinc barbaræ voculæ *ly*, quam Petrus Lombardus in scholas invexit, originem ducit Dumarsaisius, tom. I Encyclop., pag. 731.

(28) *Lege confusum est*, aut aliquod verbum adde.

(29) *Lege neutrinus*,

(27) Ita scriptum est in codice, pro *li*, id est *le tout puissant*. Animadvertendum est autem Gallos olim pro articulo *le*, quo nunc utuntur, dixisse *li*. Itaque in hoc ipso opusculo Reg. L. Alanus habet *li Per pro le Père*, Pater : et apud Villehardouinum, lib. 3, pag. 53, legimus : *Ainsi fut li chatiaus de Galathas pris li baron, et li dux de Venise*.

essentia. Similiter in Divinis ratione discretionis nomina distinctiva in masculino, et feminino pertinent ad personam; in neutro vero ratione confusionis ad essentiam.

REG. XXVIII. *Nullum nomen, vel pronomen partitivum convenienter adjungitur nomini essentiali.*

Minus enim congrue dicitur: *Aliquis Deus*, vel *quidam Deus*, vel *iste Deus*, dictio enim partitiva partitur inter appellata, quæ actu, vel natura sunt plura. Unde convenienter dicitur: *Aliquis phoenix*; quamvis enim non sint plures actu, plures tamen possunt esse natura: sed nec actu, nec natura plures intelligere possumus esse deos: et quamvis plures personæ sint, quarum appellativum est hoc nomen *Deus* tamen circa hoc nomen non habet locum partitiva distinctio, quia sicut partitur in appellativis, ita in appellativorum naturis. Non enim vere diceretur: *Petrus est alius homo quam Paulus*, nisi alia humanitate esset homo, quam Paulus. Hoc nomen vero, *unus*, quamvis aliquando partitive teneatur, tamen quia aliquando tenetur exclusive, admittitur ut dicatur, *unus Deus*, id est non plures. Et si alicubi inveniatur signum universale, vel particulare adjunctum nomini essentiali, intelligatur illa universitas, vel partitio referri ad pluralitatem personæ, non essentialæ, ut cum dicitur a Boetio in libro *De Trinitate* (30): *Deus a Deo nullo differt*, is est sensus: Nulla res quæ sit Deus, in eo quod Deus est, differt a re quæ Deus est.

REG. XXIX. *Quotiescunque dictio exclusiva adjungitur nomini essentiali, nomen potius facit in genus rei, quam in rem generis: nec est pro quo fiat suppositio, sed indeterminate fit sermo (31) de aliquo.*

Ut cum dicitur: *Unus Deus, solus Deus, tantum Deus*. Sicut enim in naturalibus adjuncto uno exclusivè nomini appellativo, non est pro quo fiat suppositio, sed potius nomen fertur ad genus rei, non ad rem generis, ut cum dicitur: *Tantum homo*, vel *solus homo est hic intus*, non pro Petro, vel pro Paulo fit suppositio, sed pro homine indeterminate: sic cum dicitur: *Unus Deus*, vel *solus Deus*, vel *tantum Deus*, non pro Patre, vel Filio, vel Spiritu sancto fit suppositio, sed pro re hujus naturæ indeterminate. Unde non concedimus: *Unus Deus genuit unum Deum*, vel, *solus*, vel, *tantum*: nec, *unus solus Deus gignit*, vel, *gignitur*, quia pro nulla (32) fit suppositio.

REG. XXX. *Omne nomen essentialè, aut est quasi mathematicum, aut est quasi concretivum.*

Nomina mathematica, sive principalia apud naturalem philosophum dicuntur illa quæ significant impropriè (33) mathematicè, id est abstractivè, nullo habito respectu ad subjectum; ut albedo,

et nigredo. Concretiva vero, sive sumpta dicuntur, quæ significant proprietates concretivè, id est propriè in hærentes subjectis, ut album, nigrum. In divinis autem quasi mathematica, quæ significant deitatem nullo habito respectu ad personam, ut deitas, divinitas, natura, usia, essentia, substantia. Quasi concretiva sunt, quæ significant naturam, prout est propriè, ut Dominus, justus, misericors.

REG. XXXI. *Omne nomen mathematicum minus improprie dicitur de Deo, quam concretivum.*

453 Mathematica enim magis tendunt ad simplicitatem, quanto autem aliquid simplicius, tanto ad Deum spectat competentius. Deus enim, ut superius dictum est, omnifariam simplex est.

B REG. XXXII. *Omne nomen, quod de Deo dicitur, aut est essentialè, aut coessentialè, aut personale, aut compersonale, aut partim personale, (34) partim essentialè.*

Essentialia dicuntur omnia nomina illa, quæ supponunt essentiam, et apponunt (35). Quæ sunt quasi mathematica, vel essentiam prædicant, id est principalia, ut Deitas, Divinitas; vel personam appellant, ut hoc nomen, *Deus*: ut enim superius dictum est, hoc nomen, *Deus*, prædicat Deitatem, et supponit personam: aliquando tamen supponit deitatem; ut, *Deus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus*. Nec mirum: cum et ipsa Deitas sit persona (36). In naturalibus enim, ubi aliud est res naturæ, aliud natura rei, cum propriè habeat supponere rem naturæ, aliquando improprie supponit naturam rei. Verbi causa, hoc nomen, *homo*, propriè supponit hominem; ut cum dicitur: *Homo currit*; improprie tamen speciem, ut cum dicitur: *Homo est species*. Coessentialia dicuntur illa, quæ significant, vel prædicant circumstantias substantiæ, id est relationes addictas substantiæ, et personas appellant, ut, principium, Dominus, creator, auctor.

C Istorum autem nominum quædam significant relationes æternas, quædam relationes ex tempore, ut hæc nomina, principium, Dominus; ab æterno enim fuit Dominus, vel principium. Temporales vero relationes significant hæc, creator, auctor, factor; ex tempore enim Deus incæpit esse creator, vel auctor. Hæc autem nomina aliquando ponuntur

D substantive subintellecto articulo, ut *Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt principium*, vel *Dominus*; et tunc intelligitur prædicari usia, et com prædicari relatio; aliquando tenentur adjective sine intellecto articulo, ut cum dicitur, *Pater est dominus, et principium omnium creaturarum*: et tunc intelligitur prædicari relatio, et comprædicari usia. Nomina personalia dicuntur illa, quæ personales proprietates supponunt, et prædicant, ut, paternitas, filiatio, processio; vel personales proprietates præ-

essentialè.

(35) Videtur legendum *appellans*.

(36) Nimirum divina essentia identificatur cum qualibet persona.

(30) Cap. 4.

(31) Codex pro *sermo* habet *sermone*.

(32) Lege pro *nullo*, aut pro *nulla persona*.

(33) Legendum puto *propriè*.

(34) Cod. habet *aut partim personale, aut partim*

dicant, et personas appellent, ut Pater, Filius, A Spiritus sanctus, genitus, gignens, procedens. Compersonalia dicuntur quæ prædicant distinctiones addictas personalibus proprietatibus, ut, distinctus, differens, alius. Partim personalia, partim essentialia dicuntur illa quæ partim notant personam, partim essentiam, ut hoc nomen, *persona*, et hoc nomen, *Trinitas*. Persona dicitur quasi per se una. Per hoc ergo quod ibi intelligitur unitas, habetur intellectus de essentia; per hoc autem quod dicitur *per se*, habetur intellectus personalis distinctionis. Unde Pater dicitur persona, quasi per se unum, id est ita distinctus, quod unus. Similiter Filius, similiter Spiritus sanctus. Unde et dicuntur personæ, quasi per se unum, id est ita distinctæ, quod unum. Similiter Trinitas, quasi tres unum (37), ut per hoc quod III intelliguntur, de personali distinctione notitia habeatur; quod unum, de essentia.

REG. XXXIII. *Nullum nomen privationis, vel obnoxietatis, vel violentiæ designativum cadit in Deum.*

Cum enim, ut dictum est, nomina per causam, per similitudinem de Deo dicantur, nomen privationum de Deo per similitudinem non potest dici, nec per causam; privationum enim nullæ sunt causæ, nec Deus causa peremptoria est, sed positiva. Nomina obnoxietatis in Deum non cadunt propter suspicionem, ne aliqua obnoxietate, vel necessitate teneri intelligatur. Unde non dicimus: Oportet Deum (38) hoc facere, vel, Deus tenetur hoc facere. Similiter nomen importans violentiam Deo, non dicitur; non enim dicitur Deus aliquod nolle, ne violentiâ ibi intelligatur; multa enim Deus non voluit, sed nulla noluit: nec debemus concedere quod Deus mala nolit, sed quod non velit.

REG. XXXIV. *Omnis sermo theologicus debet catholicus esse, generalis, usitatus, ab intellectu non dissonus, rei, de qua loquimur, consonus.*

454 Catholicus, inquam, esse debet, quia contrarius fidei catholicæ admitti non debet, ut si tres essentia, vel tres dii esse dicantur; usitatus etiam, quia profanas verborum novitates Ecclesia devitat; generalis, ut ab hominibus intelligentibus recipiatur, ut Christum esse aliquid secundum quod homo. Ut etiam intellectu sit perceptibilis; debet enim verborum involucra cavere catholicus. Ut etiam rei, de qua loquimur, sit consonus, debet enim theologus habere sermones cognatos rebus, de quibus loquitur.

REG. XXXV. *Nomina substantiva minus improprie dicuntur de Deo, quam adjectiva.*

Adjectiva enim magis spectant ad concretionem et compositionem quam substantiva. Similiter no-

mina positiva minus improprie dicuntur de Deo, quam nomina comparativa, vel superlativa, quia substantia Dei non suscipit magis, vel minus. Similiter nomina rerum incorporarum, vel quæ pertinent ad incorporalia: Deus enim dicitur Spiritus, sed non dicitur corpus; dicitur misericordia, pietas, misericors, pius; sed non dicitur albedo, vel nigredo; non dicitur lineatus, vel linea; non superficialis, vel superficies. Quamvis enim de Deo ista possent dici per causam, tamen propter removendam suspicionem a Deo remouentur propter idololatrias (39), qui naturas rerum deos esse fingebant, et metamorphositas (40) hæreticos, qui Deum lineamentis corporalibus distinctum esse credebant.

REG. XXXVI. *Quotiescunque per pronomen demonstrativum de Deo fit sermo, cadit a demonstratione.*

Omnis enim demonstratio aut est ad sensum, aut ad intellectum; Deus autem nec sensu, quia incorporeus, nec intellectu, quia forma caret, comprehendere potest; potius enim quid non sit, quam quid sit, intelligimus: cum enim veri nominis intellectus surgat ex formæ perceptione, qua res intelligitur esse quid, vel qualia, vel quanta, cum in Deo nulla forma sit (41), proprie intellectu capi non potest; sed per solam formæ alterius remotionem quasi intelligendo ab aliis separatur, et separando intelligitur. Unde Boetius in libro *De duplici natura et una persona Jesu Christi* ait: *Deus, et natura integro perfectoque intellectu capi non possunt, sed aliquo tamen modo cæterarum regularum (42) privatione capiuntur.* Sic ergo cum Deus introducit loquens de se, propria demonstratio non habet ibi locum, cum fiat ad oculum, nec ad veri nominis intellectum; sed, ut ita liceat loqui, demonstratio fit ad fidem: apud Donatum enim demonstratio fit ad intellectum, apud Deum vero demonstratio fit ad fidem: propterea Deus cum introducit loquens de se, duplex intelligitur prosopopœia: una, quæ dicitur anthropopathos (43), id est *humana propassio*; alia, quæ dicitur idiotheos (44), id est *divina proprietas*. Cum enim Deus legitur dixisse: *Ego sum qui sum (Exod. III)*, angelus loquebatur in persona Dei, quasi recitando quod legatur in mente divina. In hoc ergo improprietas est, quod quasi alius loquitur, id est angelus, et de alio esse intelligitur sermo, scilicet de Deo; et ita in hoc anthropopathos, quod verba creaturæ, id est angeli, attribuuntur Creatori. In hoc vero attenditur idiotheos, quod creaturæ attribuitur quod Creatoris est, quia illa verba quæ ab

(37) Isidorus lib. VII; Orig. cap. 4, *Trinitas*, inquit, *appellatur . . . quasi Triunitas.*

(38) Vocem *Deum* addidi ipse; deest enim in codice.

(39) Cod., *idolatrias.*

(40) Legendum videtur *anthropomorphitas.*

(41) Cod., *nulla forma non sit.*

(42) Apud Boetium legitur *rerum.*

(43) Codex habet *antopospatos*: sed legendum est *anthropopathos*: ἀνθρωποπαθῆν autem est *hominum more affici.*

(44) Codex habet *ydeotheos*: at legendum est *idiotheos*: quæ vox efformata est ex *idios*, id est *proprius*, seu *ιδιότης*, id est *proprietas*, et *θεός*, id est *Deus.*

angelo proferuntur, de solo Deo vera esse intelliguntur. Aliquando autem Pater intelligitur loquens in proprietate primæ personæ, ut ibi: *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum etc.* Aliquando Filius, ut in Genesi, ubi loquitur Dominus ad Abraham dicens: *Hoc tempore revertar ad te, et Sara habebit filium (Gen. xvii).* Aliquando Spiritus sanctus, ut in Malachia, ubi dicitur: *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam (Malach. iii)*; ibi loquitur Spiritus sanctus ad Patrem de Filio. Aliquando tota Trinitas, ut ibi: *Ego sum qui sum (Exod. iii)*, vel forte ipsa usia ibi introducit loquens. Tres autem personæ, ubi dicitur: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, etc. (Gen. i).* Nomina vero demonstrativa magis improprie conveniunt Deo, quam pronomina relativa. Pronomina autem possessiva aliquando per maximam improprietatem dicuntur de Deo, ut quando essentiæ notant identitatem; possessiva vero notare debent differentiam possidentis ad possessa. Impropriissime tenetur hoc pronomen, *meus*, ubi dicitur: *Vindicta postquam meus a prætoro recessi.* Similiter cum dicitur: *Sacrificia vestra odovit anima mea (Isa. i)*, impropriissime ponitur *mea*; nulla enim differentia inter animam Dei, et Deum; anima enim ipsa voluntas est, quæ est ipse Deus. Aliquando notat minorem improprietatem, cum insinuat diem generationis; proprietatem vero, cum dicitur: *Hic est Filius meus dilectus, etc. (Matth. iii, xvii).* Minus etiam improprie sumitur, cum notat creationis auctorem, ut ibi: *Omnia mea sunt, auctoritate creationis et gubernationis.* Aliquando notant gratiam recreationis, ut in Evangelio: *Filii mei mecum sunt in cubili (45)*, ibi enim sancti dicuntur Filii Dei propter gratiam adoptionis.

REG. XXXVII. *Verba per majorem improprietatem dicuntur de Deo, quam nomina, vel pronomina.*

455 Magis enim spectant ad compositionem. Ut enim testatur Aristoteles (46), omne verbum significat compositionem, quam sine compositis non est intelligere: verbum enim est nota ejus quod de altero dicitur

REG. XXXVIII. *Nullum nomen in divinis est nota ejus quod de altero dicitur, vel quod alterum, sed potius ejus quod idipsum est.*

Ut cum dicitur, *Deus est*, hoc verbum *est* non est ibi nota alicujus, quod de altero dicitur, vel quod alterum est ab ipsa essentia divina: Sed potius notat id quod est se ipsum, quod subditur. Essentia enim Deus est, et Deus essentia. Unde cum apud Aristotelem circa compositionem et divisionem veritas falsitasque consistat, apud theologum circa identitatem et diversitatem consistit.

(45) Luc. xi, 7: *Pueri mei mecum sunt in cubili.*

(46) Lib. i *De interpretatione*, cap. 3.

(47) Cap. 9.

(48) Hæc verba, quæ ex Daniele citat Alanus, in eo non exstant: sed in Daniele quidem cap. vii,

A REG. XXXIX. *Nullum verbum minus improprie dicitur de Deo, quam hoc verbum est.*

Hoc enim verbum notat substantiam, et apud philosophos naturales carens temporali motu dicitur. Non enim, sicut alia verba, quæ actiones successivas significant, in motu habet significationem, sed potius significat essentiam

REG. XL. *Omne verbum præsentis temporis minus improprie dicitur de Deo, quam præteriti, vel futuri.*

Præsentia enim ad Deum pertinet, non præteritio, vel futuro. Eadem enim lex participiorum in divinis, et verborum, quia quot modis ponuntur verba, et participia. Similiter adverbium quædam minus improprie dicuntur de Deo quam nomina; notant enim varias circumstantias, sive relationes, quæ de Deo dicuntur secundum usiam.

B REG. XLI. *Omne adverbium locale dictum de Deo prædicat immensitatem divinam, sive quamdam collationem Creatoris ad creaturas, secundum quam Creator in creaturis tanquam causa efficiens in suis effectibus esse dicitur.*

Cum enim dicitur: *Deus est ubique, vel alicubi*, non hoc ita dicitur, tanquam Deus circumscriptus loco intelligatur: sed potius Dei immensitas prædicatur, ut potius omnia infra ejus immensitatem contineri, quam ipsum esse in loco intelligatur

REG. XLII. *Localibus circumlocutionibus de Deo prædicatur aut immensitas divina, aut collatio, aut unio*

Verbi causa cum dicitur, *Deus est omni loco, vel, in aliquo*, hic prædicatur divina immensitas. Cum vero dicitur: *Deus est in sanctis*, collatio divinæ gratiæ significatur: in sanctis enim dicitur esse per gratiam. Cum dicitur esse in homine assumpto, hic prædicatur unio, ut sit sensus: humana natura est unita Christo.

REG. XLIII. *Adverbia temporalia de Deo dicta prædicant æternitatem.*

456 Sive enim dicam de Deo: *Neri fuit*; sive dicam: *Modio*, sive, *cras erit*, æternitas prædicatur. Unde cum dicimus: *Deus fuit antequam quidquid esset*, nec tempus, nec temporalis anticipatio designatur, sed potius æternitas. Unde Boetius in libro *De Trinitate* (47) ait: «*Nostrum nunc quasi currens, tempus facit, et sempiternitatem: divinum vero nunc permanens, neque movens sese, sed constans, æternitatem facit.*»

REG. XLIV. *Adverbia similitudinis de Deo dicta, aut essentiæ veritatem, aut similitudinem, aut improprietatem, aut adjunctionem significant.*

Verbi causa, *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre (Joan. i)*: ibi quasi notat essentiæ veritatem, id est vere Unigeniti; similitudinem, ut ibi: *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit Filio vitam habere in semetipso (Joan. v)*; improprietatem, ut legitur in Daniele (48), ubi dicitur:

vers. 9, scriptum est: *Antiquus dierum sedet.* In psalmo autem lxxvii, vers. 65: *Excitatus est tanquam dormiens Dominus, tanquam potens crapulatus a vino.*

*Antiquissimus dierum sedebit iudicans quasi crapula-
latus a vino*; adjunctionem, cum dici ut: Pater
dicitur principium Filii, sicut dicitur principium
Spiritus sancti, ut sit sensus: Pater dicitur prin-
cipium Filii, et dicitur principium Spiritus sancti.
Similiter præpositiones in divinis varias habent ac-
ceptiones.

REG. XLV. *Hæc præpositio, in, in divinis aliquando
notat essentiæ identitatem, et personæ pluralita-
tem; aliquando quasi diversitatem; aliquando
æternam prædicationem; aliquando identitatem;
aliquando causam efficientem; aliquando quasi
causam formalem.*

Verbi causa, cum dicitur: Filius est in Patre,
ita notatur personæ pluralitas, quod essentiæ iden-
titas. Si enim cum dicitur: Atalanta resultat in
Parthenopæo, notatur expressa naturæ similitudo; B
non est absurdum, si cum personæ pluralitate no-
tatur identitas naturæ, cum dicitur: Filius est in
Patre. *Quasi diversitatem*, cum dicitur: Deitas est
in Patre, non dico diversitatem, sed quasi diversi-
tatem: non est diversitas inter deitatem et Pa-
trium, quia deitas est Pater, et Pater est deitas;
sed quasi quædam transitio notatur, cum ibi præ-
positio per appositionem ponatur. *Æternam prædi-
cationem*, cum dicitur: *Quod factum est, in ipso vita
erat* (Joan. 1), quasi in ipso vivebat per æternam
dispositionem omne quidquid futurum erat. *Effi-
cientem causam*, cum dicitur: *In Filio facta sunt
omnia*, id est per Filium. *Quasi formalem causam*,
cum dicitur: *Qui cum esset in forma Dei* (Philipp.
11). *Identitatem*, secundum quod dicitur quod Deus
ante constitutionem mundi erat in se, vel apud se.

REG. XLVI. *Hæc præpositio, secundum, in divinis
aliquando notat ordinem causæ, aliquando notat
ordinem intelligentiæ.*

Cum enim dicitur: *Filius, secundum quod Deus,
est persona*, si notet ordinem causæ, vera est pro-
positio, ut sit sensus: ad hoc ut Filius sit persona,
exigit ut sit Deus. Si vero notet ordinem intelli-
gentiæ, falsa est locutio: in hoc enim nomine,
Deus, non intelligitur persona. Si vero dicatur:
Filius, secundum quod est persona, est Deus, ut no-
tetur ordo intelligentiæ, vera est propositio, quia in
hoc nomine, *persona*, intelligitur Deus, quia esse
personam est esse Deum.

REG. XLVII. *Hæc præpositio, secundum, aliquando
notat quasi efficientem causam; aliquando quasi
formalem; aliquando naturam conditionem.*

457 Verbi causa, cum dicitur: *Filius est æqualis
Patri secundum substantiam*, hæc præpositio,
secundum, notat hic quasi efficientem causam. Sub-
stantia enim causa est quasi efficiens, quare Filius
sit æqualis Patri. Cum vero dicitur: *Filius est
æqualis Patri secundum æqualitatem, secundum* no-
tat quasi formalem causam. *Æqualitas* enim est
formalis causa, quare Filius sit æqualis Patri, sicut
apud naturalem philosophum dicitur esse aliquid

A simile secundum qualitatem, ut *secundum* notet
efficientem causam: dicitur etiam aliquid esse si-
mile secundum similitudinem, ut *secundum* notet
formalem causam. Conditionem vero naturæ no-
tat, cum dicitur: *Filius Dei, secundum quod homo,
dimittit peccata*, id est, ens in humana natura. Si-
militer aliæ præpositiones de Deo dictæ varias no-
tant circumstantias; conjunctiones etiam.

REG. XLVIII. *Nominum, quæ de Deo dicuntur,
aliud dicitur de tribus personis, ita quod de
nulla earum; aliud ita de tribus in summa, quod
de singulis; aliud ita de una persona, quod non
de aliis.*

Exempli causa hoc nomen, *Trinitas*, ita dicitur
de tribus in summa, quod de nullo singillatim,
quia Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt Tri-
nitas, sed nec Pater, nec Filius, nec Spiritus sanc-
tus est Trinitas. Hoc nomen vero, *Deus*, ita dicitur
de tribus in summa, quod de singulis, quia
Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt Deus, et
tam Pater, quam Filius, quam Spiritus sanctus
est Deus. Hoc autem nomen, *Pater*, vel hoc no-
men, *Filius*, vel hoc nomen, *Spiritus sanctus*,
ita dicitur de unâ persona, quod non de alia.

REG. XLIX. *Nominum theologorum (49) alia ap-
propriantur uni personæ nomine, et re; alia no-
mine, et non re.*

Verbi causa hoc nomen, *Pater*, appropriatur no-
mine et re, quia nec hoc nomen, *Pater*, nec ejus
significatio alii convenit, quam Patri. Similiter hoc
nomen, *Filius*, Filio. Hoc nomen vero, *potentia*,
ita appropriatur Patri nomine, quod non re, ut sit
appropriatio dicendi, non essendi. Solus enim Pa-
ter dicitur potentia: sed non est solus potentia;
immo Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt una
potentia. Similiter hoc nomen, *Sapientia*, appro-
priatur Filio nomine, et non re.

REG. L. *Hoc nomen, Pater, de Deo dictum aut præ-
dicat personam, aut personalem proprietatem,
aut relationem Patris ad Filium, aut relationem
Patris ad creaturas secundum creationem, aut
relationem Patris ad hominem secundam recrea-
tionem.*

Verbi causa cum dicitur: *Deitas est Pater*, hic
prædicatur persona de usia, ut sit sensus: Deitas
est Pater, id est ille qui generat; et secundum hoc
substantivatur hoc nomen, *Pater*, subintellecto ar-
ticulo, ut sic exponatur Gallice: Deitas est Pater,
id est *li Pere* (50). Nec mirandum, si in divinis
persona prædicatur, cum in naturalibus non prædi-
cetur nec rei proprietas. In naturalibus enim ali-
quid prædicatur per inhærentiam, quando aliquid
ostenditur alicui inhære, vel convenire tanquam
rei proprietas. In divinis vero, ubi nihil inhæret,
nisi accretivum (51), nec ostenditur quid de quo,
vel quid cui inhæreat; sed quid (52) sit, vel quo-
modo se habeat. Ut cum dicitur: *Deitas est Pater*,
hic non attenditur quid de deitate dicatur, vel quid
ei inhæreat, cum nil ei insit; sed potius quid sit

(49) *Lege theologorum.*

(50) Codex habet *li per*. *Lege* quæ paulo ante ad-
notavimus ad Reg. 25, pag. 491.

(51) Humanitas per hypostaticam conjunctionem
Verbo veluti accrevit.

(52) Codex pro *quid* habet *quidquid*.

deitas. Unde ad interrogationem factam de deitate, quid ipsa sit, convenienter respondetur : Pater.

Non enim dicere possumus ibi prædicari relationem de deitate, cum deitas nec generans, nec genita, nec procedens sit (53), nec relationes personales in deitate esse intelliguntur, per quas deitas a Patre, vel Filio, vel Spiritu sancto distinguatur. Personalis vero proprietas prædicatur, cum respondetur ad hanc interrogationem : *quis est Deus generans ? Pater* ; ut similiter subintelligatur articulus, et nomen substantivetur. In naturalibus autem personalis proprietas dicitur proprius status personæ, qui attenditur ex concursu omnium substantialium et accidentalium rei, quæ prædicatur hoc vocabulo, *Socrates*, et hoc vocabulo, *Plato* : quod etiam propria qualitas a grammaticis solet dici. In divinis autem non proprie, sed per similitudinem potest assignari personalis status, ut personalis proprietas Patris dicatur singularis ejus status, qui attenditur ex concursu deitatis, innascibilitatis, paternitatis, spirationis : nec est veri nominis personalis proprietas, sed quasi personalis proprietas, nec facit quid, vel ad aliquid, sed quem. Non sunt autem propria vocabula in sacra pagina, quibus isti personales status designentur ; sed per quamdam circumlocutionem, ut, *Deus Pater*, *Deus Filius*, *Deus Spiritus sanctus* ; quæ respondentur ad interrogationem factam per *quis* : *Ut, quis est Pater ? Deus Pater, Quis est Filius ? Deus Filius. Quis est Spiritus Sanctus ? Deus est Spiritus sanctus*. Non enim ad interrogationem factam per *quis*, debent responderi relationes, sed ad interrogationem factam per *quomodo* : ut si quæretur : *quomodo se habet Pater ?* convenienter respondetur : *Pater est Pater Filii*. Similiter Filius est Filius Patris. Unde et hoc nomen, *Pater*, adjective retentum prædicat relationem de Patre. Aliquando hoc nomen, *Pater*, prædicat relationem ad creaturas secundum creationem, ut cum dicitur : *Credo in Deum Patrem omnipotentem*. Aliquando relationem ad hominem, secundum recreationem ut cum dicitur : *Pater noster, qui es in cælis*.

REG. LI. *Hoc nomen, principium, aliquando prædicat paternitatem, aliquando spirationem, aliquando relationem Creatoris ad creaturas.*

458 Ut cum dicitur : *Pater est principium Filii*, hic prædicat paternitatem, relationem videlicet Patris ad Filium. Cum dicitur, *Pater est principium Spiritus sancti*, hic prædicatur spiratio, quæ communis Patri est, et Filio, secundum quam Pater, et Filius spirant Spiritum sanctum. Unde æquivoce videtur dici hoc nomen, *principium*, cum Pater dicitur principium Filii, et principium Spiritus sancti : hic enim paternitas, ibi vero aspiratio (54) prædicatur. Unde, non videtur vere posse dici unica prolatione : *Pater*

(53) Post Alani obitum, anno scilicet 1215, Concilium Lateranense IV contra Joachimum abbatem, hoc tulit decretum : *Illā res nempe essentia divina non est generans, neque genita, nec procedens ; sed*

A *est principium Filii, et Spiritus sancti* : Sed, *Pater est principium Filii. Pater est principium Spiritus sancti*, secundum illam significationem, qua hoc nomine, *Pater*, prædicatur spiratio. Secundum hoc etiam affirmari potest Patrem esse principium Filii, et Spiritus sancti : potest tamen dici, quod non nisi origo, quæ quodammodo pertinet ad paternitatem et spirationem, hoc termino prædicatur, *principium*, ut sit sensus : *Pater est principium Filii, et Spiritus sancti*, id est origo. Et secundum hoc nulla erit æquivocatio in hoc nomine, *principium* cum *Pater* dicitur principium Filii et Spiritus sancti : Et secundum hoc *Pater* est tam Filii quam Spiritus sancti principium ; sed non est principium tam Filii, quam Spiritus sancti : sicut posito quod *Socrates* erit albus duobus momentis, concedendum est quod *Socrates* utroque duorum momentorum erit albus aliqua albedine, non tamen aliqua albedine erit albus duorum momentorum utroque. Similiter *Pater*, et *Filius* dicuntur unum principium Spiritus sancti, quia una spiratione spirant Spiritum sanctum. Sed cum dicitur : *Pater, et Filius sunt unum principium Spiritus sancti*, utrumque istorum nominum, *unum principium*, tenetur adjective, quantum ad significationem ; quamvis hoc nomen, *principium*, teneatur substantive quantum ad vocem : hoc etenim nomen, *unum*, notat spirationis unitatem ; principium, vero notat spirationem, nec tamen vere potest dici : *sunt unus spirans* ; unus enim pertinet ad personam ; *Pater* autem, et *Filius* non sunt una persona spirans. Nec possunt dici unum spirans ; unum enim pertinet ad essentiam ; *Pater* autem, et *Filius* non sunt una essentia, spirans ; essentia enim non spirat. Sed possunt dici duo spirantes, ut *duo* ponatur substantive, *spirantes* autem adjective, id est duo qui spirant : non tamen duo spiratores. *Spiratores* enim poneretur substantive, et sic notaretur spirationum pluralitas. Hilarius tamen dicit (55) Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio auctoribus ; sed auctoribus ponitur pro spirantibus, substantivum scilicet pro adjectivo, tropicæ enim locutiones sustinendæ sunt, non extendendæ. Sed quamvis concedatur Patrem et Filium esse unum principium, non tamen concedendum, idem principium, *Idem* enim facit intrinsicam relationem, et ita cum *Pater* esset unum principium Spiritus sancti, *Filius* esset idem principium, et ita non solum spirationis, sed et personæ in Patre et Filio videretur esse identitas. Præterea non est concedendum Patrem et Filium esse aliquod principium Spiritus sancti ; aliquod enim paritivum est sicut non admittitur, *Pater et Filius sunt aliquis Deus*. Ad terminum autem improprie positum non admittitur relatio ut cum dicitur, *idem est*, vel, *non est*, vel, *illud est*, vel, *aliquod est*. Unde quidam ex parte subjecti non admittunt,

est Pater qui generat, Filius qui gignitur, et Spiritus sanctus qui procedit.

(54) Legendum videtur spiratio. pag. 191.

(55) Lego quæ adnotavimus ad reg. 24.

ut dicatur : principium Spiritus sancti est Pater, et Filius : terminus enim, ita improprie sumptus non potest sumi ex parte subjecti, quamvis improprie ponatur ex parte prædicati, Alii dicunt : ideo ex parte subjecti sumi non potest, quia adjective tenetur; adjectivum autem adjective retentum non potest supponere. Sed hæc nulla videtur ratio. Quamvis enim est adjectivum significatione, tamen est substantivum voce : sicut hoc nomen, *Dominus*, hoc nomen, *auctor*. Alii admittunt : *principium Spiritus sancti est Pater et Filius*, dicentes ibi fieri sermonem de spiratione, quæ est Pater et Filius. Sed si hoc est, spiratio est principium Spiritus sancti; et ita spirat Spiritum sanctum. Sed nullo modo hoc admitti debet : *Principium Spiritus sancti est Pater, et Filius*, vel, *et Pater et Filius*, quia aut ibi fieret suppositio pro essentia, et ita falsa esset locutio, aut pro pluribus personis, et ita hoc nomen, *principium*, teneretur collective : sed nulla est ratio, quod hoc nomen pro pluribus sumeretur personis. Unde concedimus : *unum principium Spiritus sancti est Pater : unum principium Spiritus sancti est Filius* : sed non idem ne identitas personæ intelligatur : nec *altud*, ne spirationis pluralitas notetur. Unde concedendum est : Principium Spiritus sancti est Pater, et idem non est Filius. Principium Spiritus sancti est Pater, et non est Filius. Non tamen : *Principium Spiritus sancti non est Filius*. Videretur enim non solum persona, sed et spiratio removeri a Filio. Ergo quia Spiritus sanctus una spiratione spiratur a Patre et Filio, sustineri potest, quod dicitur in hymno (56) : *Unus Patri cum Filio*, id est una spiratione procedens a Patre et Filio, ut *unus* nolet unitatem spirationis. Si tamen inveniretur *Patris*, manifesta esset locutio ; ut esset sensus : unus Spiritus Patris et Filii. Sunt tamen qui corrigunt dicentes : *Unum Patri*, id est unius essentiæ cum Patre, et Filio. Relationes vero Creatoris ad creaturas prædicat *principium*, cum dicitur : Deus est Pater creaturarum.

REG. LII. *Nominum, quæ appropriantur personis nomine et re, alia dicuntur per positionem, alia per abnegationem.*

459 Verbi causa, hoc nomen, *Pater*, de Deo dicitur per positionem ; hoc nomen vero, *innascibilis*, per abnegationem. Non enim Pater dicitur innascibilis per positionem proprietatis, sed per abnegationem originis, ut sit sensus : Pater est innascibilis; id est non est ab aliquo. Similiter hoc nomen, *ingenitus*. Hæc autem nomina specialiter conveniunt Patri, ut non removeatur nativitas, sed

(56) In omnibus manu exaratis, ac pervetustis breviariis, quæ penes se habet D. Joan. Chrysost. Trombellius abbas noster ac visitator, quæ sane non pauca sunt, ita scriptum est, ut nunc legit Ecclesia, nempe : *Unum Patri cum Filio* : omnia enim consuluit ipse rogatu meo.

(56*) Veras relationes, ac notiones a Deo exclusit præpositivus, ac Gregorius Ariminensis. Plerique vero theologi relationes originis in Deo aiunt esse

A origo. Negationes enim plurium sunt negativæ, quam positiones positivæ. Unde Spiritus sanctus non dicitur innascibilis, nec ingenitus, quia habet esse per originem : potest tamen dici non genitus, vel non esse genitus. Sunt tamen qui dicunt, innascibilitatem esse proprietatem ; sed si proprietas est qua Pater discernitur a Filio et Spiritu sancto, relatio correlationem videtur habere : ergo aut filiationem, aut aliam : si aliam a filiatione et processione, plures erunt personales relationes, quam quinque (56*). Si vero filiationem habet correlationem, aut una relatio habebit duas correlationes, aut innascibilitas erit paternitas : quod est impossibile, quia, ut ait Augustinus (57), aliud est esse Patrem, aliud innascibilem : non enim in eo quod quis est Pater, est innascibilis; Patrem enim esse Patrem, et habere originem, non est ab aliquo (58). Præterea nascibilis et innascibilis potius videntur esse opposita, ut privatio, et habitus, sive ut affirmatio, vel negatio, quam ut relativa : et ita innascibilis non dicitur relative ad nascibilem, vel ad Filium. Si autem hoc nomine, *innascibilis*, prædicetur aliqua proprietas de Patre, in eo quod non est ab aliquo, eadem ratione si fingatur vocabulum de Spiritu sancto, prædicabitur proprietas, ut ingenitor, quia nullus ab eo procedit, vel generatur. Sciendum quod nascibilis et innascibilis non opponuntur, ut privatio et habitus, sed ut affirmatio et negatio; privatio enim non habet locum in divinis, quia aufert habitum, et importat debitum : cum enim dicitur : *Iste, est cæcus*, sensus est : non habet visum, cum habere debeat. Opponitur autem nascibilis et innascibilis, ut affirmatio et negatio, sicut finitum, et infinitum : non enim hoc termino, *innascibilis*, aliquid ponitur, sed potius removetur.

REG. LIII. *Hæc circumlocutio, Spiritus sanctus, aut personam, aut personalem proprietatem, aut relationem in divinis prædicat.*

Personam quidem, cum dicitur : *Deitas est Spiritus sanctus*. Sed personalem proprietatem, cum respondetur ad interrogationem factam per *quis*, ut cum dicitur : *quis est tertia in Trinitate persona* ? respondetur : Spiritus sanctus. Relationem, cum dicitur : Spiritus Sanctus est Spiritus sanctus Patris ; ac si dicatur : Pater spirat Spiritum sanctum : hæc enim circumlocutio, *Spiritus sanctus*, non proprie dicitur relative sed specialiter inventa fuit ad circumloquendum personalem proprietatem Spiritus sancti, et sumitur per majorem improprietatem ad prædicandum processionem, qua Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio. Pertractatis his

quatuor, notiones autem quinque, nempe innascibilitatem, paternitatem, filietatem, spirationem activam, et spirationem passivam. Scotus tamen divinas notiones sex posuit, nimirum has quinque, quas dixi, et Filii inspirabilitatem.

(57) Lib. v. *De Trin.* cap. 6, num. 7 tom. VIII, pag. 835.

(58) Locus emendandus.

quæ de nominibus personalibus, quæ appropriantur nomine et re, tractandum est de his quæ appropriantur nomine et non re. Sciendum ergo quod cum una sit potentia Patris, et Filii et Spiritus sancti, hæc nomina *potentia, potens, omnipotentia, omnipotens*, appropriantur Patri, non res nominis. Hac ratione fit appropriatio hujus nominis, *potentia*, et aliorum nominum prædictorum, ne Pater videatur esse impotentior Filio, cum in naturali generatione patres ratione antiquitatis soleant esse imbecilliores filiis : vel quia nihil est, cujus Pater non sit auctor, Filii per generationem, Spiritus sancti per spirationem, alterius rei per creationem. Ut autem penes Patrem insinuetur consistere auctoritas, ei appropriatur nomen *potentiæ*, vel *omnipotentia*.

REG. LIV. *Ille solus vere est omnipotens, qui potest omnia, quæ posse est aliquid posse.*

Hoc soli Deo convenit : ipse enim solus potest omne illud quod posse est aliquid posse. Unde quamvis peccare non possit, non tamen in hoc derogatur ejus omnipotentia, quia posse peccare potius est impotentia quam potentia : est enim ex infirmitate. Sed nonne Adam ante peccatum peccare potuit ? nec tamen infirmitatem habuit. Ad quod dicitur, quod infirmitas dupliciter intelligitur, ut privatio et negatio, quando ut privatio, notat vitium, et tollit infirmitas habitum : qualiter Adam infirmus fuit post peccatum, quando ut negatio concipitur, vitium non insinuat, sed tantum infirmitatis habitus tollitur : qualiter Adam infirmus fuit ante peccatum, non quia haberet vitium, vel aliquam infirmitatem, sed quia firmitatem non habebat. Deus autem nec est infirmus aliquo vitio, eo quod aliquam impotentiam habeat, vel quia infirmitatem habeat. Sed nunquid concedendum est quod possit currere, vel ambulare ? non quia implicatur potentia et corporale exercitium, quod circa Deum intelligere est nefarium : non tamen id minus est omnipotens, quia quamvis tales actiones non exercent, tamen ejus subjectæ sunt potentia, et eas facit auctoritate, non actione.

REG. LV. *Id solum potest Omnipotens, quod ejus justitiæ, ejus potentiæ, ejus misericordiæ convenit.*

Si quid enim contra potentiam ejus esset, si fieret, vel contra justitiam, vel contra misericordiam, illud Omnipotens non potest, quia hoc omnipotentia ejus derogaret.

REG. LVI. *Deus omnipotens dicitur, quia potest non solum quæ sunt, vel fieri possunt, sed etiam ea, quæ fieri non possunt.*

Potest enim multa, quæ sunt impossibilia secundum inferiorem causam, vel secundum naturam : sunt tamen possibilia secundum superiorem causam.

REG. LVII. *Quidquid est possibile secundum infe-*

riorem causam, est possibile secundum superiorem : sed non convertitur.

Possibile secundum inferiorem causam dicitur illud quod potest fieri secundum cursum naturæ, ut hominem de homine, bovem de bove nasci. Dicitur etiam possibile secundum naturam, quod quamvis non fiat secundum inferiores causas, tamen in consuetudine est ut fiat, ut animam creari. Animam ergo creari secundum naturam dicitur, quia fieri solet : consuetudo autem altera natura dicitur. Unde si in consuetudine esset hominem suscitari a mortuis, mortuum suscitari diceretur possibile secundum naturam propter consuetudinem, quam vocamus alteram naturam. Possibile vero secundum superiorem causam dicimus id quod superior causa, id est Deus, facere potest, quamvis in natura non sit, ut fieri possit, ut asinam Balaam loqui; virginem parere, et hujusmodi. Illud autem quod possibile est secundum naturam, simpliciter dicitur possibile : quod vero dicitur impossibile secundum inferiorem causam, non simpliciter dicitur possibile, sed possibile Deo.

REG. LVIII. *Omne impossibile secundum inferiorem causam, ad quod sequitur impossibile secundum superiorem, est impossibile Deo.*

460 Impossibile secundum inferiorem causam dicitur illud quod non potest fieri secundum consuetum naturæ cursum, ut virginem parere. Impossibile vero secundum superiorem causam est illud, quod non potest facere superior causa, id est Deus, ut Deum non esse bonum : hoc enim non potest facere Deus, ut non sit bonus ; hoc enim esset divina majestati derogare. Et sic omne impossibile secundum superiorem causam est impossibile secundum inferiorem, sed non econtrario. Truncum enim esse vitulum est impossibile secundum legem naturæ ; posset tamen Deus naturam trunci a subjecto remove, et vituli naturam ei imprimere : quod si fieret, truncus desineret esse truncus, et inciperet esse vitulus : licet hoc fieri sit contra naturam, tamen cum factum esset, quod prius naturaliter erat truncus, nunc contra naturam esset vitulus. Sed quod album manens album sit nigrum, impossibile est non solum secundum inferiorem causam, sed secundum superiorem ; licet enim Deus circa substantiam posset alterare materiam, ut de aqua fieret vinum, tamen id non potest, ut cum singulariter sit aqua, sit vinum ; cum sit album, sit nigrum ; cum sit, non sit : quod si esset album, dum esset quod sua auctoritate faceret ut non esset quod sua auctoritate fecerat, quod esset : Igitur sibi ipsi discors esset : quod est impossibile. Et ita omne impossibile secundum inferiorem causam, ad quod sequitur impossibile secundum superiorem, est impossibile Deo. Similiter potest concipi illud quod dicitur a Hieronymo : Cum Deus possit omnia, non potest de corrupta facere virginem ; id est, non potest Deus (59) ut aliqua simul

(59) Adde, *facere.*

sit corrupta et virgo. Sed quæritur, cum magis discrepent in naturis Creator et creatura, quam album et nigrum (ista enim in nullo genere conveniunt; album vero, et nigrum in genere subalterno), quomodo Deus potuit facere ut Deus, ens Deus, esset homo, et non potuit facere ut album, ens album, esset nigrum. Ad quod respondetur quod res incipit esse aliquid, vel alicujus modi dupliciter: aut per solam concatenationem, aut per alterius rei ad se unionem. Verbi causa: aliquid incipit esse album per concatenationem substantiæ, et proprietatis, quæ sit subjecto causa prædicati, secundum quod incipit esse album. Deus vero incipit esse homo ex eo quod humana natura unita est diviniæ naturæ. Sic ergo potuit Deus facere ut manens Deus esset homo, per unionem scilicet humanæ naturæ. Sed hoc non potuit facere per solam concatenationem ut humanitatem personæ diviniæ componeret, et non hominem, id est corpus et animam personæ uniret. Similiter potuit facere ut album manens album esset nigrum: siquidem ineffabili unione, secundum quam humanam naturam diviniæ, uniret nigrum albo, ut, sicut dicitur, Deus est homo, ita vere posset dici: Album est nigrum: sed hoc non posset fieri per solam concatenationem, sive albi et nigri unionem, ut albo manenti albo imprimeretur nigredo, et non gratia nigri, quod uniretur albo.

REG. LIX. *Non si veritas est in essentia, possibilitas est in natura.*

Sensus est: Non omne, quod est verum, est possibile secundum naturam, ut ea quæ fiunt secundum superiorem causam, ut asinam Balaam loqui. Hoc considerantes quidam non concedunt, omne verum esse possibile, negantes quod, si aliquid sequatur ad aliud, antecedens est possibile, consequens est possibile. Verbi causa, ad hoc enuntiabile, Deum facere asinam Balaam loqui, sequitur asinam Balaam loqui: non tamen si hoc antecedens est possibile, consequens est possibile. Dictum enim quod ad possibile secundum naturam sequitur aliud possibile secundum naturam; sed non ad possibilitatem secundum superiorem causam sequitur possibilitas secundum inferiorem; sed ad possibilitatem secundum superiorem sequitur possibilitas secundum inferiorem; dictum enim quod possibile est Deum facere asinam Balaam loqui, non tamen possibile asinam Balaam loqui, quia innueretur possibilitas naturæ. Sunt tamen quædam ita impossibilia, quod etiam impossibile est ea fieri, antequam fiant; et postquam facta sunt, impossibile est ea fieri secundum naturam, ut antequam asina Balaam loqueretur, impossibile erat secundum naturam eam loqui.

De talibus dicunt prædicti ea esse impossibilia, antequam fiant, et dum fiunt. Sunt et alia, quæ antequam fiant, impossibile est ea fieri; sed postquam fiunt, sunt possible, ut istud: qui cæcus est, videre est impos; sed postquam videt, possibile est ipsum videre; videt enim secundum naturales po-

PATROL. CCX.

tentias. De talibus dicunt illi quod impossibilia sunt, antequam fiant; possible vero, postquam facta sunt. Sed melius est, ut alii dicunt: Omne verum est possibile, ut sicut verum ampliatur ad ea quæ fiunt secundum superiorem causam, ita possibile; una enim est species possibilis, nec est concedendum, quod aliquid sit possibile, nisi in veritate sit, vel secundum naturam fieri possit. Unde non conceditur Deum facere asinam Balaam loqui, esse impossibile, quia nec in veritate est, nec secundum naturam fieri potest: sed tamen conceditur Deum posse hoc facere, ut fiat sermo de re, non de dicto: possibile est etiam Deo asinam Balaam loqui: et sic verum fuit, et possibile asinam Balaam loqui, sed modo nec verum est, nec possibile.

REG. LX. *Omnipotens nihil non potest quod potuit, nihil non potuit quod potest.*

461 Sensus est: Quidquid potuit Deus, potest, et e converso. Sed objicitur sic: Sed Deus potuit facere mundum non fuisse: ergo potest facere idem. Non sequitur: posse enim facere, quod mundus non fuisset, non est aliquid posse. Deus autem non posset facere, quod mundus non fuisset; hoc enim esset contra suam potentiam. Cum enim mundus sua auctoritate factus sit, si faceret quod mundus non fuisset, sibi dissidens esset. Sed quidquid fuit subjectum ejus potentiæ, eidem est subjectum, et e converso. Cum ergo dicitur: *Quidquid potuit, potest*, quamvis absoluta sit dictio, non tamen est absoluta intelligentia: sed hoc verbum exigit inditativum, sicut et verba affectiva, ut sit sensus: Quidquid potuit facere, potest facere, et quidquid potuit facere in actu, potest facere; sed non potest facere in actu: in actu enim potest facere animam Petri, sed non potest eam creare in actu, cum verum sit eam esse; sed ipse in actu posset facere, ut non esset; in eodem tempore posset facere, ut iterum esset: sed in actu non posset facere, ut nunc primo esset dissidens.

REG. LXI. *Opera Trinitatis indivisa sunt.*

Sensus est: Quidquid operatur Pater, operatur Filius, operatur Spiritus sanctus. Hæc universitas accommoda est circa opera, quæ a Deo fieri possunt, ut sit sensus: Omne opus, quod est subjectum potentiæ Patris, est subjectum toti Trinitati. Si quis vero objiciat quod Pater potest generare, Filius vero non, et ita Pater potest aliquid, quod non Filius, non valet objectio. Patrem enim posse generare non est Patrem posse quid, sed potius est posse ad aliquid; potentia enim generandi in Patre est ad hoc ut generet, in Filio ad hoc ut generetur: eadem est in Spiritu sancto ad hoc ut procedat. Nec concedendum est potentiam generandi esse in Filio, quia duo implicantur, potentia et generatio; et secundum hoc videretur potentia esse in Filio ad generandum. Concedi tamen potest quod potentia generandi sit in Patre, et eadem sit in Filio; pronomen enim non refert, nisi potentiam sine nota relationis.

REG. LXII. *Nihil contra illius voluntatem fieri potest, qui nihil nisi bonum velle potest.*

Hæc regula satis patet, quia, ut ait auctoritas : *Omnia quæcunque voluit, fecit (Psal. cxiii)*. Voluntas autem Dei multiplex dicitur : aliquando enim voluntas Dei dicitur ejus auctoritas ; et ita eum aliquid velle, nihil aliud est quam aliquid ejus auctoritate existere. Per quamdam metaphoram operatio ejus dicitur voluntas, quia opus solet esse signum voluntatis operantis. Cum ergo dicitur, Deus vult hoc, hic divina usia prædicatur et com prædicatur effectus usiæ. Contra hanc auctoritatem nil fit. Etiam id quod subjacet Dei voluntati, dicitur voluntas, et contra hanc voluntatem nihil fit : quod enim aliquid subjaceat voluntati Dei, et non fiat, impossibile est. Item voluntas consilium dicitur ; ut ibi : *Vult omnem hominem salvum fieri (I Tim. ii)*, id est consulit (60) : et contra hanc voluntatem multa fiunt. Multa enim consulit Deus, quæ non eveniunt. Voluntas etiam dicitur permissio, secundum quam dicitur Deus velle mala, id est permittere. Unde : *Non est malum in civitate, quod non faciat (Amos iii)*, id est permittat. Eadem ratione quod non velit, contra hanc voluntatem nil fit ; quia ut aliquid subjaceat voluntati Dei, et non fiat, est impossibile. Nihil ergo fit contra voluntatem Dei, quæ Deus est : sed multa præter voluntatem. Pertractatis his, quæ de potentia Dei, et voluntate dicenda erant, agendum est de Sapientia. Cum una sit sapientia trium personarum, tamen hoc nomen, *Sapientia*, appropriatur Filio, vel quia procedit a Patre tanquam sapientia a mente, vel ne videatur minus sapiens Patre, cum in naturali generatione illius sit minus sapiens patre.

REG. LXIII. *Prima substantia non recipit majus, vel minus.*

462 Prima substantia dicitur usia, quæ est substantia substantiarum, forma formarum, causa causarum. Substantia in nullo recipit majus, vel minus ; nec in potentia, quia quidquid potuit, potest ; nec in voluntate ; quidquid enim voluit, vult. Verbum enim voluntarium exigit verbum infinitivum : et ideo varius potest esse intellectus, cum dicitur : Quidquid voluit, vult. Si enim sic intelligas, quidquid voluit esse, vult esse, falsum est. Si vero sic : Quidquid voluit esse, vel fuisse, verum est. Simpliciter tamen concedendum est, quod quidquid voluit, vult. Similiter Dei sapientia, vel scientia non recipit magis, vel minus. Sed notandum quod scientia aliquando dicitur divina usia, quæ nullo modo variari potest : non potest uno tempore magis esse sciens quam alio. Scientia etiam dicitur scita : et secundum hoc forte scientia Dei potest augeri, vel minui. Sed quæritur utrum possit plura scire quam sciat. Quod sic videtur posse probari : plura potest scire esse quam sciat esse ; ea enim

(60) Legenda sunt quæ de celebri hoc loco epistolæ primæ ad Timotheum recentiores theologi scripserunt.

sola sciuntur, quæ sunt. ergo potest plura scire quam sciat. Econtra videtur posse probari, quod non, quia infinita est ejus scientia, et infinita subjacent ejus scientiæ. Item omnia possible et omnia impossibilia in notitia Dei sunt ; et ita omnia scientiæ ejus subjecta sunt. Item, si scientia proprie dicatur esse eorum quæ sunt, cum ipsa proprie vertatur circa enuntiabilia, si Deus incipit scire unum contradictorie oppositorum, desinit scire oppositum : et ideo non potest plura scire, quam sciat. Sed sicut de aliis verbis dictum est, hoc verbum *scire* infinitum modum exigit. Si ergo sic intelligas : non potest plura scire quam sciat, falsum est ; si vero sic : Non potest de pluribus habere scientiam quam habeat, verum est. Cum ergo dicitur : Quod semel scit Deus, semper scit, intelligendum est, fuisse, vel esse, vel futurum esse ; quoddam enim scit esse, vel fuisse, et sciet fore quod sciet esse vel fuisse : et sic de quocunque habet scientiam semel et semper.

REG. LXIV. *Divina providentia falli non potest.*

Sicut scientia non potest augeri vel minui, ita nec falli. Si enim, ut dixit Aristoteles (61), omnis scientia impermixta est falsitati, multo magis sapientia Dei : et ita impossibile est non evenire quod Deus prævidit : non quod Dei providentia eventui inferat necessitatem, et ita auferat liberi arbitrii libertatem ; sed quia hoc esse non potest, scilicet quod provideat, et non eveniat : non quod divina Providentia sit causa eventum attingens ; sed causa comitans causam sine qua non. Unde sequitur hæc regula :

REG. LXV. *Necessarium est evenire, quod Deus prævidit, necessitate consequenti (62), non consequentis.*

Non enim necessarium est illud quod prævisum est, evenire : sed hoc tantum necessarium est, ut eveniat quod prævisum fuerit, ut sit necessitas consequentiæ, non partis impotentia. Sicut hoc totum est necessarium, Socratem moveri, si currit : non tamen necessarium est, Socratem moveri, vel currere. Similiter non est necessarium, Deum prævidisse quod futurum est, vel prædestinasse, quis salvandus : Deum enim prædestinasse, quamvis sit dictum de præterito, tamen spectat ad futurum, sicut non est necessarium Antichristum fore lecturum. Ex hoc sequitur hæc regula :

REG. LXVI. *Ad necessitatem superioris causæ sequitur necessitas inferioris causæ ; sed non convertitur.*

463 Dupliciter autem dicitur necessarium secundum superiorem causam : vel illud, quod superior causa impedire non potest, ut Deum esse sapientem, vel bonum : quod ita sit auctoritate superioris causæ, et non ministerio inferioris causæ quod inferior causa impedire non possit, ut virginem parere : quod enim virgo manens virgo pa-

(61) In libro 1 *Posteriorum*

(62) Codex habet *consequendi*.

reret, ita factum est Dei auctoritate, quod inferior A causa ad hoc efficaciter operari non potuit, nec impedire: ipsa quidem per libertatem liberi arbitrii potuit impedire, ne pareret, sed non potuit impedire, quin manens virgo mente et corpore pareret. Unde dicit auctoritas, quod prophetiam prædestinationis necesse est omnibus modis adimpleri, id est nulla inferiori causa potest impediri. Similiter dicitur esse aliquid necessarium dupliciter secundum inferiorem causam, vel quia inferiores causæ ad hoc operantur, ut hominem esse animal: vel quia inferior causa impedire non potest quin sit, ut firmamentum moveri. Necessitas autem, quæ fit secundum superiores causas, dicitur necessitas absoluta: illa vero, quæ fit secundum inferiores causas, dicitur determinata: secundum B quod testantur philosophi, ad absolutam sequi determinatam. Unde si necessarium est Socratem moveri, necessarium est ipsum moveri, dum currit: sed non convertitur. Apud Aristotelem necessitas determinata dicitur, quæ non simpliciter proponitur, sed cum determinatione; ut Socratem moveri, dum currit. Secundum superiorem causam necessarium dicitur, generalem hominum resurrectionem esse futuram, quia sola Dei auctoritate fit, nec aliqua inferior causa impedire potest. Juxta hanc opinionem sunt qui dicunt necessarium fuisse Christum dixisse verum, postquam dixit Petro: *Antequam gallus cantet, ter me negabis* (Luc. xii), quia taliter dixerat, quod vitari non poterat. Sed hoc videtur esse falsum, quia inferior causa impedire poterat, ne verum esset; poterat enim Petrus non negare. Ad hoc etiam sic opponitur: Si Christus dixit, eveniet: sed necessarium est Christum dixisse, ergo necessarium est evenire. Sed hoc juxta prætaxatam opinionem sic solvitur. Si aliquid sequitur ad aliud, et primum est necessarium necessitate naturæ (63); sed non si aliquid sequitur ad aliud, et primum est necessarium necessitate personæ, ultimum necessarium est necessitate naturæ: sed Christum dixisse verum, est necessarium quasi gratia termini, ratione videlicet personæ: et talem necessitatem personæ non sequitur necessitas naturæ. Item sic opponitur: Aliquid est necessarium, et aliud est possibile: ergo potest esse verum cum illo. Potest dici quod non fuit necessarium Christum aliquid dixisse, vel enuntiasse. Quamvis hoc dictum videatur de præterito, tamen spectat ad futurum; sicut hoc dictum, Platonem qui erit albus, fuisse lecturum, non est necessarium. Unde nec necessarium est Socratem dixisse verum, quia hoc dixit; potuit enim non enuntiasse id est nec verum, nec falsum dixisse.

(63) Videtur hic aliquid desiderari, quod sic suppleri potest: *Si aliquid sequitur ad aliud, et primum est necessarium necessitate naturæ, ultimum est necessarium necessitate naturæ: sed non si aliquid, etc.*

REC. LXVII. *Necessitati superioris causæ cedit necessitas inferioris causæ.*

Potest enim superior causa regulæ naturæ derogare. Unde Hilarius (64): Quod Creator factus est creatura, non est naturæ ratio, sed potestatis exceptio. Unde antequam Virgo pareret, necessarium erat Virginem non parere. Huic necessitati superior causa derogavit, cum virgo peperit. Similiter dicunt quidam necessarium fuisse Lazarum salvari, postquam decessit; sed postquam revixit, non fuisse: potuit enim peccare, et ita in mortali peccato decedere. Similiter alii qui dicunt non fuisse necessarium Lazarum salvari, postquam decessit, quia mors illa prima naturalis non fuit, sed miraculosa, nec adhuc ad bravium pervenerat, sed B quasi de medio stadio exceptus fuerat, et dignitas meriti ex futura vita pendeat. Nos dicimus necessarium fuisse Lazarum salvari, postquam decessit; nec postquam revixit, peccare potuit: fuit enim fomes peccati per mortem in eo extinctus.

Sicut Patri appropriatur (65) hoc nomen, *potentia*, Filio hoc nomen, *sapientia*; ita Spiritui sancto hoc nomen, *bonitas*, quamvis trium sit una bonitas. Cum hoc nomen, *Spiritus*, videatur esse tumoris, et superbix, ne hic aliquis suspicetur in Spiritum sanctum, hoc nomen, *bonitas* ei appropriatur: vel quia Spiritus sanctus est donum Patris, et Filii, in quo nobis datur multiplex usus gratiarum, per quem est bonum omne id quod est bonum. C

REC. LXVIII. *Omnia in quantum sunt, bona sunt.*

Regula ista a multis proponitur, et a paucis intelligitur. Unde Boetius ad Joannem diaconum de interpretatione hujus regulæ librum inscripsit (66), diligenter ostendens quomodo omnia, in quantum sunt, bona sunt: an substantialiter, an accidentaliter, alio modo sint (67). Unde solet quæri an aliquid naturale attribuitur subjecto, cum dicitur: *Omnia in quantum sunt, bona sunt*. Si naturale, an substantiale, an accidentale. Si substantiale, illud erit superius ad hoc genus, *substantia*; quoniam omnis substantia bonum, sed non omne bonum substantia. Simili modo superius erit ad omne prædicamentum, et ita omnia reducuntur ad unum. Item si substantiale est, aut est genus, aut species, aut differentia. Si genus, ut jam dictum est, superius erit ad genus generalissimum. Si species, in quo prædicamentum continebitur, quod de omnibus prædicabitur? Si vero differentia, cujus generis erit constitutiva, vel divisa? Item, si solius Dei bonitas sit, si cujuslibet rei, in hoc quod est, bonitas, substantia est, omnis res in eo, D

(64) Lege lib. xii *De Trinit.*, num 6.

(65) Videntur hæc ad alium locum spectare.

(66) Hic Boetii libellus ille ipse est, qui a multis inscribitur *De hebdomadibus*.

(67) Videtur deesse aliqua vox.

quod est, Deus est. Si vero accidentale ibi prædicatur, non omnis res in eo quod est, bonum est, quia, ut illius regula Boetii (68) testatur, *aliud est esse aliquid, et aliud est esse in eo quod est; hic enim accidens, ibi substantia prædicatur*. Sensus est: cum aliquid simpliciter prædicatur de aliquo, potest accidens prædicari, ut cum dico: Plato est albus. Sed cum additur, *in eo quod est*, res, quæ prædicatur, ostenditur esse substantia ejus rei, de qua prædicatur, vel illius, a quo subjectum sortitur, ut cum dicitur: *hoc opus est æneum, in eo quod est*, prædicatur substantiale æris. Cum vero dicitur: *hoc opus est humanum, in eo quod est*, prædicatur id quod est esse ejus, a quo hoc opus habet esse, scilicet natura hominis. Unde dicimus quod nihil, quod sit accidentale, vel substantiale creaturæ prædicatur, cum dicitur: Omnia in quantum sunt, bona sunt. Ideo prædicatur divina usia non essentialiter, sed denominative, per quamdam scilicet denominativam transumptionem, ut dicantur omnia esse bona, quia sunt a summo bono, ut sicut cum dicitur demonstrando hominem: *hæc natura est humana*; et demonstrando opus hominis, *hoc est opus humanum*, idem prædicatur in his duabus sententiis, sed alio, et alio modo. In prima enim prædicatur hæc species homo essentialiter; in secunda denominative, ut sit sensus: hoc opus est humanum, id est habet esse a re humanæ naturæ. Similiter cum dicitur, *Deus est bonum*, prædicatur divina bonitas de Deo essentialiter. Cum vero dicitur: *Omnia in quantum sunt, bona sunt*, eadem divina bonitas prædicatur denominative, ut sit sensus: Omnia in quantum sunt, habent esse a re, cujus est summa bonitas. Et ut expressius dicam, habitus essendi a bono principio prædicatur in hac propositione. Juxta hanc regulam dicimus omnem actionem, in quantum est, esse a Deo, sed per privationem debiti finis fieri malam. Quod enim actio est, hoc habet a Deo; sed quod privatur debito fine, hoc habet ab homine, quia, ut testatur Augustinus (68*), Deus facit, ut homines faciant ea, quæ non conveniunt; sed homines faciunt, ut ea non convenient, quæ ipsi faciunt. Similiter, dicimus, quod omnis potestas, omnis scientia a Deo est. Sed non abusus potestatis, vel scientiæ. Ars enim magica, quantum in se est, a Deo est, talis scilicet scientia: sed quod aliquis abutitur ea, non est a Deo; potest enim aliquis addiscere artem magicam non ad delectationem, sed ad fugam, et eam potest docere propter eundem finem. Similiter et scientia hæreticorum. Sed quo modo potest esse bonum, quando nemo bene potest uti? magica autem arte nullus bene potest uti: non videtur ergo, quod a Deo sit, vel quod bonum sit. Ad quod dicimus, quod aliquis potest bene uti ea, eam docendo, et ea, quæ ibi sunt,

A repræsentando: omnia dirigendo ad bonum finem. Sic ergo universaliter verum est, omnia esse a Deo, tam subjecta proprietatnm, quam proprietates subjectorum.

REG. LXIX. *Cujus finis bonus est, ipsum quoque bonum est.*

464 Hæc regula videtur esse contraria regulæ Boetii, qui ait: Cujus finis bonus est, ipsum quoque malum est. Sed duplex est finis, scilicet consumptionis et finis consumptionis. Si finis consumptionis bonus est, et res, cujus est finis, bona est, ut alicujus Deus finis consummans est; ipsum quoque bonum est: sed cujus rei finis consummans bonus est, ipsa res mala est, ut si peccati finis consummans bonus est, peccatum malum est. Omnis ergo res, cujus causa finalis fuit bonitas Dei, bonum est. Ipsa autem voluntate ductus omnia fecit: et ita cujuslibet rei finalis causa bonitas Dei est: et ita quodlibet bonum, quia etiam de mala actione bonum elicit, quia qui summe bonus est, nunquam mala esse permetteret, nisi ex malis bona eliceret. Verum est etiam generaliter, quod cujus actionis finis bonus est, ipsa actio bona est. Si quis enim bonum, et debitum finem suæ actioni constituit, et ipsa actio bona erit. Similiter si malum, et mala erit actio: quamvis enim quidam Judæorum habentes zelum Dei, sed non secundum scientiam, interfectionis Christi bonum volunt constituere finem, scilicet Deum; tamen non constituerunt. Voluerunt ergo ex zelo Dei suam actionem dirigere, sed non direxerunt, quia scientia caruerunt, sicut aliquis vult dirigere sagittam in cervum, et ad hoc nititur, sed sagitta obliquatur. Judæi etiam, qui crucifixerunt Christum, videntur finem bonum constituisse suæ actioni, scilicet passionem Christi; sed quamvis passio Christi bona fuerit in se, et sanctissima, et humano generi fructuosa; tamen eam non constituerunt suæ actionis finem propter bonum ipsius passionis, sed ut malum Christo inferrent; et ita eadem passio, quæ fuit bonus finis prophetis, qui Christi desiderabant passionem propter consequentem utilitatem, fuit malus finis Judæis propter actionis depravationem, et modum. **D** Similiter si iste furatur, ut subveniat matri, finis furti malus est, quia quamvis subvenire matri bonum sit, tamen male subvenire malum est: et est malus finis hujus actionis. Unde nascitur hæc regula:

REG. LXX. *Unius actionis diversi fines esse non possunt.*

465 Hoc videtur esse falsum. Iste enim lucratur nummum, ut pascat pauperem; et ad hunc finem dirigit hunc actum: ad supremum finem etiam eundem actum dirigit, scilicet ad Deum. Sed quando alterum propter alterum, utrobique tantum:

(68) In lib. *De hebdomadibus*.

(68*) Respicit fortasse Alanus quæ scribit Augu-

stinus libro *De 83 questionibus*, questione 21, tom. VI, pag. 5. Digitized by Google

cum enim unum dicitur tale gratia alterius, unum et alterum non dicuntur. Unde cum Plato dicatur rationale (69) gratia animæ, non dicuntur duo rationalia, Plato et anima. Et cum sacerdos dicatur audiri propter vocem, non dicuntur duo audibilia, sed potius unum audibile. Sic quamvis divisi sunt fines hujus actionis, non tamen diversi, quia unus refertur ad alium : et ita potius unus finis, quam plures fines esse dicuntur. Vel dicere possumus : tam hoc, quam illud est finis actionis : non tamen unus finis, vel plures fines. Sed nunquid iste, qui incipit ire ad ecclesiam causa orandi, consequenter movet gressum ad videndum mulierem ad concupiscendum eam, suæ actionis duos constituit fines, bonum et malum? Iste etiam, qui docet sacram paginam propter emolumentum temporale pariter, et propter Deum? Ad hoc dicimus quod alia est singularis actio, qua primum movetur ut eat ad ecclesiam; et illa bona est, et bonum habet finem; alia vero actio, quæ videretur (69') ad videndam mulierem : et illa mala est, et malum habet finem. Similiter ille qui docet sacram paginam, aut Deum principalem finem constituit, aut temporale emolumentum. Si Deum constituit principalem finem, actio bona est, et finis bonus; et ita unus solus est finis; si autem temporale emolumentum, unus solus est finis, et est malus.

REG. LXXI. *Omne meritum est voluntarium aut voluntate originis, aut origine voluntatis.*

Omne enim meritum sive bonum, sive malum, aut habet voluntatem præcedentem, aut comitantem : et ita voluntarium est aut voluntate a qua, aut voluntate cum qua. Verbi causa, iste vult interficere hominem, et interficit. Interfectio ipsa, quæ est meritum poenæ æternæ, ex voluntate comitante procedit; et ita hoc meritum voluntarium est voluntate originis, id est voluntate originali, quam (70) habuit interficiendo. Iste vero qui patitur illusiones nocturnas ex reliquiis cogitationum, quia in die vigilans cogitavit de aliqua muliere, in nocte patitur lubricum carnis : si ergo ibi peccat, peccatum illud voluntarium est ab origine voluntatis, quia originem habuit a voluntate præcedente. Unde dicit Augustinus (71) : Omne peccatum adeo est voluntarium, quod, si non est voluntarium, non est peccatum. Secundum hoc etiam originale peccatum est voluntarium, quia originem habuit a voluntate saltem Adæ. Similiter si aliquis dirigat sagittam in feram hac intentione, ut pascat pauperem ægrotaantem, et de contingentibus nihil omittens interficiat hominem jacentem in silva, actus ille merito-

(69) Ita scriptum est in codice.

(69') Mallem legere *dirigitur*.

(70) Vocula quam deest in codice.

(71) In libro *De vera religione*, cap. 14, num. 27, tom. I, pag. 756. Lege etiam lib. I *Retract.*, cap. 15, num. 5, tom. I, pag. 49.

(72) In codice deest dictio *si*.

(75) In codicis margine hæc librarius scripsit : *Vel quod jura proutiora sunt ad absolvendum, quam*

A rius est vitæ æternæ, et voluntarius est; non quod ille voluerit hominem interficere; sed actum voluit quo hominem interficit. Sunt tamen qui dicunt talem actum esse indifferentem, id est nec bonum, nec malum, quia non processit ex voluntate directe, sed indirecte. Item, si aliquis sanctus dormiens resistat nocturnis illusionibus, qui in die tentatus tentationis refrenavit insultus, meretur præmium, et istud voluntarium est, qui originem habuit a præcedente voluntate.

REG. LXXII. *Penes voluntatem est omne meritum.*

466 Quia quantum quis vult, tantum meretur, et voluntas pro facto reputatur, et affectus tuus operi tuo nomen imponit. Quæritur ergo, utrum quis mereatur tantum sola voluntate, quantum voluntate et opere. Sunt qui dicunt hoc generaliter esse verum in genere bonorum, exceptis operibus privilegiatis, ut in martyrio et prædicatione : dicunt enim quod martyrium aliquid addit merito et prædicationi. Alii vero sine omni exceptione concedunt hoc esse verum in genere bonorum : nec dicunt martyrium aliquid addere merito, nisi occasionaliter, quia aliquando est occasio, ut incendatur charitas. Simile dicunt de prædicatione. In genere vero malorum dicunt esse hoc falsum : quia magis peccat, qui vult occidere hominem, et occidit, quam ille qui vult et non occidit, eo quod actus ille malus genere est, et ita addit aliquid merito. Sed eadem ratione possent dicere, quod opus bonum addit merito, quia quidam actus bonus genere est, ut dare eleemosynam; et similiter additus voluntati auget meritum. Dici potest, quod ideo in genere malorum hoc verum est, quia non potest actus comitari voluntatem, quin major sit ibi contemptus, quia cum homo teneatur nec velle, nec facere malum, si vult malum, saltem debet ibi figere pedem : cum ergo ultra procedit, major est contemptus : in bonis vero nequaquam ita est, quia homo tenetur et velle, et facere bonum, nec citra actum debet manere, si ad actum potest perducere. Non ergo est magis gratus Deo, si vult, et facit, quam si (72) tantum vult, cum implere non possit : quare non est major charitas in implendo, quam volendo (75).

D REG. LXXIII. *Omne peccatum fit aut in committendo quod non oportet, aut omitiendo quod oportet.*

Peccatum, quod fit committendo, specialiter peccatum dicitur; quod vero fit omitiendo, dicitur delictum, quasi derelictum (74). Sed quæritur, quomodo delictum voluntarium sit, cum non fit in committendo, sed in omitiendo. Ad quod dicimus,

ad condemnandum : et ideo non tantum punitur sola voluntate, quantum voluntate et opere.

(74) Augustinus in *Questionibus in Leviticum*, quæst. 20, tom. III, part. 1, pag. 496, similia scribit. Quæritur, inquit, inter peccatum, et delictum quæ sit differentia... Fortassis ergo peccatum est perpetratio mali, delictum autem desertio boni... Quid aliud sonat delictum, nisi derelictum, et quid derelinquit qui delinquit, nisi bonum?

quod omissio illa voluntaria est, quia aut vult omittere quod omittit, quod non oportet omittere, aut vult non omittere, cum debet velle (75). Peccatum autem dupliciter dicitur voluntarium, qui aut procedit a voluntate, aut quia voluntas non refrenat illud, cum deberet refrenare.

REG. LXXIV. *Non facere, vitat pœnam, facere, meretur coronam.*

In hoc enim quod aliquis non facit, non aliquid meretur, sed vitat pœnam, quam consequeretur, si faceret. In faciendo vero bonum meretur præmium. Et ad hoc significandum dicit auctoritas: *Recede a malo, ut vites pœnam; et fac bonum, ut merearis coronam.* Non facere ergo malum expediens ad cautelam, facere bonum expediens est ad electionem, et nunquid iste implet hoc mandatum: *Et non adulterabis* (Matth. xix), qui manet in charitate, et non adulteratur? Ad quod dicimus, quod si non tentatur appetitu adulterandi, nec ad hoc moveatur, facit quidem, sed non perficit. Si vero appetitum sentiat, et resistat, non solum vitat pœnam, sed meretur coronam. Sed si istæ circumlocutiones: non adulterari, non furari, recedere a malo, tantum negative teneantur, dico quod his non meretur aliquis. Si vero cum negatione implicetur positio, ut sit sensus: Iste non concupiscit, id est concupiscentiæ resistit, ibi est meritum.

REG. LXXV. *Omnis actio informis, vel deformis, formata esse non potest: nec e converso. Sic nec magis, nec minus potest esse informis, vel deformis, nec magis, nec minus formata.*

Nota quod actionum alia informis, alia deformis, alia formata. Informis actio dicitur, quæ officio caret, vel sine. Duo enim ad hoc concurrunt, ut actio sit formata, officium, et debitus finis. Debitus finis est, ut actio dirigatur in Deum. Officium autem, ut dicunt, est congruus actus uniuscujusque personæ, etc. Officium autem Christiani debet esse congruus uniuscujusque personæ actus secundum instituta religionis Christianæ.

Qui ergo in debito officio actionem dirigit ad debitum finem, id est ad Deum, suam actionem informat. Informis vero actio est, quæ debito caret officio, vel debito sine, ut Judæus iste, qui dat eleemosynam finaliter propter Deum, non tamen dat in debito officio, quia non dat, ut religionis Christianæ exigunt instituta. Deformis vero est illa quæ caret debito fine, ut cum iste dat eleemosynam propter vanam gloriam, vel propter terrenum emolumentum. Secundum hoc dicimus, quod non potest veniale fieri mortale, vel e converso, quamvis hoc videatur asserere auctoritas, quæ dicit: *Nullum peccatum adeo est veniale, quod non fiat mortale, dum pla-*

(75) Nempe, cum debet velle omittere.

(75) Codex mendose habet *ignoraverit pro ignorantia erit.*

(76) Nimirum in iis, quæ involuntarie patimur, nullum est meritum nec bonum, nec malum.

(77) Bis hoc in loco punctum interrogationis apposuit librarius, nimirum post voces *privatio*, atque

cet. Sed hoc referendum est ad genus rei, non ad rem generis: ut sit sensus: Nullus actus est, qui sit de genere venialium: in quo si aliquis nimis delectetur, non sit mortalis, ut si aliquis nimis delectetur in verbo otioso, vel mendacio jocosum, illud otiosum verbum, vel jocosum mendacium, quod secus erat veniale, per delectationem, et contemptum sit mortale: non tamen unus et idem actus, qui prius erat venialis, posterius sit mortalis. Sed posito quod iste non mentiatur joco, consequenter mentiatur intentione fallendi, ita quod perseveret in mendacio, nonne mendacium, quod prius erat veniale, sit mortale? Non: imo aliud est præcedens, aliud consequens. Item, iste fornicatur, et non convertitur de peccato: nonne reus pro fornicatione, de die in diem magis reus tenetur, et ita fornicatio majus sit peccatum? Ad quod dicimus, quod non; non enim augmentatur peccatum fornicationis, sed contemptus sit major: tamen alius est contemptus, ex quo modo magis contemnit, et alius, quo prius minus contemnebat. Sed quæritur de illo qui duos interficit uno ictu sagittæ, sed primo illum, quem ignoranter, secundo illum, quem scienter: utrum illa actio, quæ prius erat minus peccatum, postea incipiat esse majus. Dicimus, quod non, quia ibi sunt duo actus, et primus est minus peccatum quam secundus. Si vero de ignorantia quæritur, quæ est in subdiacono, qui tenetur scire aliqua quæ ignorat, consequenter erit in eodem, quando erit sacerdos, utrum incipiat esse majus peccatum quam fuerit: Respondemus, quod non. Cum enim ignorantia potius removeat, quam ponat, peccatum non est. Non enim iste peccat in eo quod non scit, sed in eo quod scire contemnat, ut peccatum sit in contemptu sciendi, non in firmitate ignorandi. Sed tamen quia ex contemptu sciendi procedit ignorantia, frequenter nomen consequens sumitur in significatione antecedentis. Unde et contemptus scientiæ dicitur ignorantia quandoque; et secundum hoc ignorantia est peccatum. Alius autem contemptus est sciendi, qui est in isto, postquam est sacerdos; alius, qui fuit in subdiacono: et secundum hoc possumus hanc constituere regulam: *Nulla privatio meritum præmit, vel esse pœnæ potest.* Quis enim sanæ mentis dicet surditatem, vel cæcitatem præmii, vel pœnæ esse meritum, quod privant habitum et important debitum? A simili quomodo ignorantia erit (75) meritum, cum sit privatio? Cum enim passionibus nec mereri possimus (76), quo modo privationibus merebimur, quæ citra omnem existentiam sunt (77).

REG. LXXVI. *Omne peccatum est pœna aut passionis affectu, aut consequentis effectus.*

467 *Passionis affectu, ut invidia, odium; hæc*

sunt. Hinc tamen colligi non potest falsum esse quod in præfatione dixi de vetustate nostræ codicis: quia ea puncta vel undecimo sæculo scribi consueverunt, probat Trombellius noster in eo, quem nuper edidit libro, qui inscribitur *Arte di conoscere l'età de' codici*, etc., cap. 17, pag. 100.

enim peccata quibusdam passionibus sua afficiunt subjecta. Consequentis effectu, ut ista peccata, quæ, quamvis in se passiones non contineant, tamen ex ipsis quodam modo passiones consequuntur: ut homicidium, quamvis in se pœna non sit, tamen ex ipso mentis excæcatio, naturalium bonorum corruptio procedit, quæ quodam modo passio potest dici. Peccatum etiam quod procedit ex alio peccato occasionaliter, pœna dicitur, quia ex ipso consequitur tanquam pœna ex merito, et quodam modo est effectus præcedentis.

REG. LXXVII. *Omnis pœna aut est in bono conservans, aut bonum probans, aut malum purgans, aut ad majus bonum invitans, aut in malo indurans, aut sola acredine crucians, aut peccato commaculans.*

In bono conservans, ut pœna quæ fuit instituta Paulo, ne magnitudo revelationum extolleret eum, de qua ipse ait: *Datus est mihi stimulus Satanæ* (78), etc. Bonum probans, ut pœna Job; per eam enim probata est patientia Job. Malum purgans, ut pœnitentia, per quam homo purgatur a peccato; qualis fuit etiam pœna Mariæ, quæ percussa est a lepra ad correptionem (*Num. xii*). Ad majus bonum invitans; ut martyrium, quod est actio majoris charitatis et majoris præmii. In malo indurans, ut plaga inflictæ Pharaoni, per quam induratum est cor Pharaonis, etc. Sola acredine crucians, ut pœna gehennalis; peccato commaculans, ut ea quæ peccatum est proprietate (79).

REG. LXXVIII. *Omnis motus concupiscibilitatis ad illecebras est vitium ex peccato; omnis motus concupiscentiæ in illecebris est peccatum ex vitio.*

Concupiscibilitas dicitur pronitas, qua aliquis pronus est ad peccandum. Concupiscentia dicitur ipse actus concupiscendi. Aliquando autem ex concupiscibilitate procedit quidam motus, qui est citra delectationem, et citra arbitrii libertatem, ut cum aliquando homo videns mulierem, velit, nolit, movetur: in hoc tamen non delectatur, nec talis motus in concupiscentia est, sed ad concupiscentiam, non illecebris, sed ad illecebras: et tale est peccatum, id est vitium; sed non peccatum, unde peccator, quia non est meritum pœnæ, quia non est pœnæ suæ (80) nolle, vel velle: et ita motus est vitium ex peccato, quia omnis vitiosus motus originem habuit a peccato primi parentis, vel peccato originali. Aliquando primitivum motum sequitur delectatio, quæ est in illecebris et in concupiscentia: tum enim homo concupiscit, et illecebrose movetur: et talis motus est peccatum procedens ex tali vitio.

REG. LXXIX. *Omnis voluntas affectionis est ad meritum faciens; voluntas effectiois est meritum perficiens.*

Voluntas affectionis dicitur vel illa, qua naturaliter homo appetit bonum, quamvis sit in criminali

peccato: vel qua aliquis ex quadam infirmitate concupiscit malum, quamvis in charitate sit. De prima dicit Paulus: *Velle mihi adjacet, perficere autem non invenio* (*Rom. vii*). De secunda ait: *Ego quod volo, concupisco* (81). Voluntas vero effectiois est qua aliquis efficaciter vult aliquid; vel bonum, de qua dicit Paulus: *Perficere autem non invenio* (*ibid.*): quia eam non habet aliquis sine gratiæ consolatione: vel malum, ut quando aliquis delectatione procedit in consensum mali, vel in actum mali. De illo ergo, qui in criminali peccato est, quamvis habeat voluntatem affectionis ad bonum, non tamen concedendum, quod velit bonum, vel quod esse velit bonus. Unde Propheta in persona peccatoris: *Concupivi desiderare justificationes tuas* (*Psal. cxvii*): non ait, *desideravi*, sed *concupivi desiderare*. Similiter iste, qui est in criminali, non vult esse bonus; sed ipse vult velle esse bonus. Voluntas ergo affectionis quodam modo facit ad meritum, quia per eam occasionaliter procedit voluntas efficax. Voluntas autem effectiois vel facit, vel perficit ad meritum.

REG. LXXX. *Non paritas effectus in voluptate, sed paritas affectus in voluntate puritatem purit in crimine.*

Quamvis enim duo in aliquo pariter delectantur, non tamen pariter merentur, quia non est par voluntas. Verbi causa: Iste laicus, et iste episcopus incidunt in simplicem fornicationem: et fortasse par est voluptas, sed non par voluntas, quia magis contemnit episcopus quam laicus: et ideo non est par meritum. A simili, adolescens et senex disparem habent voluptatem, quæ non operatur ad dispar meritum; sed quia parem habent voluntatem, parem merentur pœnam.

REG. LXXXI. *Omne peccatum, quo pœnitentiæ pœna remittitur, pœnitentiæ pœnæ admittitur. non essentia actus, sed æquipollentia reatus.*

468 Sensus est: peccata redeunt non actu, sed reatu, in illo casu, in quo pœnitent pœnituisse. Verbi causa. Iste lapsus fuit in fornicationem: consequenter satisfacit quoad pœnam, et quoad culpam pro fornicatione. Interim videt eam, cum qua fornicatus fuit, et appetit, et etiam pœnitent, quod pœnituerit; et in hoc articulo redit præcedens fornicatio, non actu, sed reatu, quia ita tenetur modo anxius pro peccato, sicuti prius. Similiter iste convertitur, et habet voluntatem confitendi, et non relabendi, et consequenter non vult confiteri: quodammodo pœnitent eum pœnituisse: et ita redit peccatum quodammodo. Similiter si alicui injungitur satisfactio, et eam contempserit explere, quodammodo pœnitent eum pœnituisse. Ad hunc articulum referuntur auctoritates sanctorum, quæ dicunt peccata redire. Sunt tamen qui dicunt generaliter omnia peccata redire, ut si

(78) In Epist. II ad Cor., xii, 7: *Datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizat.*

(79) Fortasse legendum est *pœnalitate*.

(80) Legendum videtur *penes se*, vel *penes eum*.

(81) Hæc verba in Paulo non inveni. Respexisse autem videtur Alanus illud Rom. vii, 16: *Si autem quod nolo, illud facio*, etc., ut proinde legendum sit, *ego quod nolo, concupisco*.

remissa fuerint isti (82) diversa peccata, et consequenter incidit in unum, reus erit omnium præcedentium propter Ingratitudinem : quod tamen asserere periculosum videtur esse, quia secundum hoc nimia esset desolatio humanæ naturæ. Sunt alii, qui dicunt peccata redire in consimili genere peccati, ut si iste passus fuerit lubricum carnis, et consequenter remittatur ei peccatum, deinde incidit in consimile; quod remissum fuerit, redit, ut in tantum teneatur obnoxius, quantum prius. Alii dicunt quod peccata redeunt in fraterno odio, et non in alio actu, propter peccati gravitatem : quod est peccare in Spiritum sanctum. Alii hoc modo dicunt redire peccata, quo dictum est illud : *Qui in uno offendit, reus est omnium* (83) : id est cætera sunt ei insufficientia ad salutem. Similiter si

REG. LXXXII. *Omne meritum pœnæ penes hominem est actione; omne meritum gloriæ super hominem auctoritate.*

Sensus est : Malum quod homo agit, penes hominem est, et ejus auctor est, quia homo spiritus est vadens, et non rediens (84). Vadit enim per se, sed non est rediens per se. Boni vero operis homo auctor non est auctoritate, sed solo ministerio. Unde non proprie dicitur mereri vitam æternam : ad hoc enim ut aliquis proprie dicatur aliquid mereri, quatuor concurrunt : ut opus illud quod agit, ejus proprie sit; ut apud alium mereatur; et apud talem qui potestatem habet remunerandi; ut de debito fiat debitum. Unde solus Christus proprie nobis meruit vitam æternam. In eo enim quod homo majorem habuit, apud quem mereri potuit, qui remunerare eum potens fuit, quia Deus erat, bonum opus auctoritate sua facere potuit, quod esset dignum præmio vitæ æternæ; et cum prius non deberetur nobis nisi pœna, fecit ut nobis deberetur gloria. Bona autem opera proprie nostra non sunt, nisi ministerio; Dei autem, auctoritate. Et, ut dicit Augustinus (85) : Deus non remuneratur in nobis merita sua (86), sed dona sua : quoniam non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (Rom. viii). Opera vero mala, nostra sunt proprie : quod enim opus malum est, ab homine est, non a Deo. Sic ergo inspecta ratione merendi, magis proprie dicitur homo mereri pœnam, quam præmium.

REG. LXXXIII. *Homo gratia a Spiritu habet posse quo velit; gratia in Spiritu habet velle quo possit.*

Nota quod hoc nomen, *gratia*, aliquando ita

(82) Codex habet *ista*.

(83) In Epist. Jacobi, cap. ii, vers. 10 : *Quicumque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus.*

(84) Respicit psal. lxxvii, vers. 39.

(85) Enarrat. in ps. xcvi, vers. 5; et in Epist. 194 ad Sixtum data, cap. 15, num. 19, et alibi.

A large sumitur, quod etiam naturalia dicuntur gratiæ, quasi gratis data : restringitur tamen hoc nomen, *gratia*, ut sola supererogata dicantur gratiæ. Sed hujus generis (87) gratiarum alia est a spiritu, sed non in spiritu; ut timor servilis, qui et gratuitum dicitur, et donum Spiritus sancti, non in spiritu datum, quia non est in charitate, sed est a spiritu, quia *omne datum optimum, et omne donum perfectum*, etc. (Jac. i). Similiter gratia, quæ confertur alicui, quando cessat a peccato actualiter, quamvis non perfecte pœniteat; gratia a Spiritu sed non in Spiritu. Qui ergo habet facilitatem quamdam, qua potest velle bonum, est gratia a Spiritu, sed non semper in Spiritu, quoniam et illam potest habere aliquis existens in peccato : sed velle quo possit homo bonum, non habet nisi a gratia, quæ est in spiritu, scilicet a gratia liberante. Unde Augustinus super Genesim ait (88) quod Adam ante peccatum habuit posse quo vellet, sed non habuit velle quo posset.

REG. LXXXIV. *Omne hominis arbitrium magis liberum est ad malum serviendo, minus liberum ad bonum liberando, ut major libertas sit servitutis, minor libertatis*

469 Arbitrium hominis ideo liberius est ad malum, quia plura sunt, quæ impellunt ad malum quam sint adminicula, quæ operantur ad bonum, quoniam infirmitates corporis et animæ, diabolicæ suggestiones, mundanæ delectationes invitant ad malum. Econtra vero nulla sunt, quæ operentur ad bonum, nisi sola gratia Dei. Propterea homo potest facere malum sine alterius adjutorio; bonum vero non potest operari sine ejus auxilio, id est Dei beneficio. Sed tamen illa libertas, quæ est ad malum, potius servitus est quam libertas, quia *qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. viii). Minor vero libertas, quæ est ad bonum, magis tendit ad libertatem. Unde, *Deo servire, regnare est*. Sed cum liberum arbitrium liberius sit ad malum quam ad bonum, quid est quod dicitur : *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis?* (Joan. viii.) Sed ibi sumitur, *vere*, pro *utiliter*. Liberum ergo arbitrium verius liberius est ad malum veritate essentiæ, verius ad bonum utilitatis ratione.

REG. LXXXV. *Sicut omne bonum meritorium in homine, aut progrediendo proficit, aut tependo languescit, aut cessando deficit : sic omne malum meritorium in homine aut continuando augetur, aut attritione remittitur, aut contritione dimittitur.*

Contingit enim aliquando quod per veniale peccatum charitas in aliquo tepescit ad tempus, et fervor ejus diminuitur; aliquando vero magis intenditur, quam prius; aliquando per criminale pec-

(86) Legendum puto *nostra* pro *sua*.

(87) Vox generis deest in codice.

(88) In libro *De corrept. et grat.*, cap. 2, num. 52, tom. X, pag. 768, de Adamo hæc scribit Augustinus : *Acceperat posse, si vellet, sed non habuit velle quod posset.*

catum exstinguitur. Sunt tamen qui dicunt, per veniale peccatum non recedere charitatem : negando scilicet per ea venialia posse fieri descensum a perfecta in imperfectam, cum tamen dicat auctoritas, quod per oculum luscum intelligitur charitas, quæ per veniale a suo fervore tepescit. Gregorius etiam super Job dicit (89), quod per vesperam intelligitur veniale peccatum, per quod lux charitalis obtenebrescit : et eum per omissionem venialium ascendat quis de imperfecta ad perfectam, videtur quod præ commissione eorum posset descendere a perfecta in imperfectam. Et quid absurdius quam dicere quod homo teneatur de momento in momentum fieri melior, cum homo posset esse in ferventissimo motu charitatis, in sequenti vero tempore in minus ferventi, cum tamen non decidat a charitate. Sed quidem (90) quod dicitur, quod charitas aut proficit in homine, aut deficit; hoc (91) sic intelligere possumus : aut proficit continuando, aut deficit cessando. Alia etiam auctoritas dicit quod veniale peccatum hoc facit charitati, quod gutta aquæ camino : quod ad occasionem referendum est : sicut enim aqua infusa camino ad tempus remittit fervorem; tamen consequenter est occasio majoris incendii; sic veniale peccatum ad tempus remittit charitatem, sed consequenter occasio est majoris fervoris. Similiter malum, quod est in homine, ut fornicatio, vel aliud criminale peccatum, aut continuatione augetur, si homo perseveret actualiter in peccato; aut attritione remittitur, ut quando aliquis dolet se hoc commisisse, cessans ab opere, quamvis non pœniteat perfecte; aut contritione dimittitur, quando plenarie de peccato convertitur. Sunt enim multi, qui dolent se peccasse, et corde atteruntur, non tamen plene conteruntur, nec firmum habent propositum non relabendi, nec ore confitentur. Isti minus mali fiunt, sed desinunt non esse mali (92), nisi perfecte conterantur.

REG. LXXXVI. *Omnis justus alii mereri potest meritum præmii, non præmium meriti.*

Sensus est quod aliquis potest mereri alii primam gratiam (93), justificationem scilicet, ut de injusto fiat justus, secundum quam justificationem homo sit præmio æterno dignus; non tamen aliquis potest mereri vitam æternam, quamvis possit ei mereri justificationem primam, qua dignus est

(89) Quæ ex Gregorii Magni *Expositione in Job* citat Alanus, ibi non reperi. Lege librum viii ejus *Expositionis* cap. 6, ubi explicantur hæc verba Jobi : *Et rursus expectabo vesperam*

(90) Legendum videtur siquidem pro *sed quidem*.

(91) Codex pro *hoc* habet *quod*

(92) Legendum puto : *sed non desinunt esse mali*.

(93) De congruo scilicet, non de condigno, ut docet S. Thomas 1-2, qu. 114, art. 6.

(94) Pro *quod mereatur lege mereatur* et hic et paulo post.

(95) Nempe, ut ait S. Thomas, 1-2, q. 63, art. 1; virtutes in nobis sunt a natura secundum aptitudi-

A vita æterna. Non enim sequitur, quod si aliquis potest mereri antecedens, quod mereatur (94) consequens : sicut non e converso sequitur, quod si aliquis meretur consequens, quod mereatur antecedens : ut ille, qui meretur vitam æternam, non potest sibi mereri primam gratiam. Sequitur Regula :

REG. LXXXVII. *Gratia ad meritum fit in nobis sine nobis, libero arbitrio comitante, non cooperante; gratia vero in merito fit in homine per hominem arbitrio libero faciente ad hoc, non sufficiente.*

470 Gratia ad meritum dicitur prima gratia, id est peccati remissio, quæ fit in nobis sine nobis : non enim ad remissionem peccati operatur libertas arbitrii : de sola enim gratia remittitur culpa. Nunquam tamen fit peccati remissio sine libero arbitrio, non quia operetur ad hoc, vel cooperetur, sed quia remissionem comitatur, ut sit causa sine qua non. *Non enim ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed ex sola gratia salvi facti sumus* (Tit. iii, 5), nec penes nos consistit peccati remissio : si enim liberum arbitrium operaretur, vel cooperaretur ad peccati remissionem, vere dici posset hominem mereri primam gratiam. Sunt tamen qui dicunt gratiam Dei, et motum liberi arbitrii præcedere contritionem causa, non tempore; contritionem vero præcedere peccati remissionem. Et isti penes hominem constituunt primam remissionem : dicunt enim quod sicut ex infusione roris in terram procedit germen in terra, et ex germine flos, ex flore vero fructus : ita ex gratiæ infusione, quasi ex rore et ex libero arbitrio, quasi ex terra, nascitur contritio, quasi flos, et ex contritione nascitur peccati remissio, quasi fructus. Gratia vero in merito est ista contritio, sive virtutum collatio, cui cooperatur liberum arbitrium. Ad hoc enim ut virtutes infundantur, facit libertas arbitrii, sed non sufficit.

REG. LXXXVIII. *Omnnes virtutes simul, et similiter dantur homini a creatione, ut sint per naturam (95); ex recreatione vero infunduntur homini, ut sint virtutes per gratiam; pariter quidem habitu, sed dispariter usu.*

Nota quod omnis virtus genere qualitas est : et naturaliter omnis virtus potentia est rationalis creaturæ, qua rationalis creatura nata est apta ad hoc, vel illud faciendum. Unde et Tullius (96) virtutes ponit inter species naturalis juris; et Aristoteles (97) in prædicamento qualitatis ait : *Amplius scientiæ, et virtutes*. Augustinus etiam dicit (98)

nem, et inchoationem, non autem secundum perfectionem : præter virtutes theologicas, quæ sunt totaliter ab extrinseco.

(96) Lege Ciceronis librum ii *De inventione*, paulo ante finem. Ibi sic definit virtutem, ut sit *animi habitus naturæ modo, atque rationi consentaneus*. Qua definitione utitur Augustinus, lib. iv, contra Julianum, tom. X, pag. 594.

(97) In *Categoriis*, cap. 8, hæc scribit Aristoteles : *Τοιούτοι δὲ αἱ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀρετὰν*, id est : *hujusmodi autem sunt nempe habitus, scientiæ, et virtutes*.

(98) Lib. 1 *De moribus Ecclesiæ Catholicæ*, c. 6, num. 9.

quod virtus genere qualitas est. Præterea cum omnis virtus sit habitus mentis bene constitutæ, omnis autem habitus, vel dispositio qualitas sit; omnis virtus qualitas est. Omnis autem virtus homini tripliciter intelligitur convenire, aut natura, aut habitu, aut usu. Natura convenit omnis potentia, quæ sit virtus, homini a creatione, ut naturaliter aptus sit secundum hanc, vel illam potentiam ad hoc vel illud faciendum, ut sicut aptus est natus ad ratiocinandum, vel ad intelligendum; ita aptus natus ad reddendum unicuique quod suum est, ad diligendum Deum, et proximum: quod satis insinuat Aristoteles (99), quod homo est mansuetus natura. Sub hoc nomine, *mansuetus*, intellexit illas naturales virtutes. Sed tunc potentiæ non sunt virtutes; sed postquam ventum est ad annos discretionis, si homo utitur illis potentiis in officio debito, et debito fine, ut usus earum dirigat ad Deum, et prout exigit Christiana religio, illæ potentiæ fiunt virtutes quasi vi contra vitia stantes. Habentur ergo virtutes in habitu, quando homo per illas potentias quædam habet habilitatem, et pronitatem ad utendum eis, si tempus exegerit: et secundum hoc simul et similiter habentur omnes virtutes; quicumque enim habet unam in habitus, habet omnes in habitu (100). In usu autem dicuntur haberi, quando aliquis utitur eis ad bene agendum: et secundum hoc nec simul, nec pariter habentur: habetur enim aliquando una virtus in usu, quando alia non habetur, et magis una quam alia. Illæ ergo auctoritates et rationes, quæ videntur insinuare quod omnes virtutes simul, et similiter habentur, referendæ sunt ad habitum. Illæ vero quæ insinuare videntur, quod non simul, nec similiter, referendæ sunt ad usum.

REC. LXXXIX. *Virtus et vitium sunt opposita mediate, non mediis positione, sed utriusque abnegatione.*

471 Nota quod hoc nomen, *vitium*, multipliciter sumitur, negative videlicet et positive, sicut et hoc nomen, *peccatum*. Vitium ergo aliquando dicitur in omittendo quod oportet fieri; similiter aliquando in committendo, quod non oportet fieri. Secundum hoc ergo quod vitium sumitur negative, sunt opposita virtus et vitium immediate, ut affirmatio et negatio sicut rationale et non rationale: non dico irrationale. Cum ergo virtus, et vitium circa rationalem creaturam opposita sunt, ut affirmatio, et negatio, prout vitium sumitur negative, quæcumque rationalis creatura non habet virtutem, habet vitium: et

(99) In lib. *De Interpretatione*, cap. 11 (pag. 44, tom. 1, edit. Paris. ann. 1659), ait Aristoteles hominem esse *καὶ ζῶον, καὶ διπρὸν, καὶ ἡμιπρὸν*, id est, et animal, et bipes, et mansuetum (seu cicur).

(100) In codicis margine hæc librarius scripsit: « In Isaia. Sicut cithara sonum compositionum non emittit, si vel una chorda defuerit, sic spiritualiter veritas prophetæ, si una chorda virtutum defuerit, dulces [leg. dulce] melos non resonabit: nec ad lateritium murum cunctis clamabit visceribus philosophorum, quorum sententia est, hæc esse sibi virtutes. » Et Jacobi: « Cui una defuerit, desunt om-

nes. » A et converso. Unde quamvis Judæus et Paganus habeat castitatem, temperantiam, et cæteras potentias, quæ possunt esse virtutes, tamen quia eas non habet ut virtutes, habet vitia virtutibus per abnegationem opposita. In hoc enim vitiosus est, quod non habet virtutes, cum habere teneatur. Sicut enim delicta dicuntur esse, non ire ad ecclesiam, non dare eleemosynam, quia tenemur ista facere, et non facimus; et ita vitia, sive delicta dicuntur, non habere temperantiam virtutem, vel castitatem virtutem, cum habere teneamur. Secundum hoc tamen virtus et vitium non dicuntur esse opposita immediate, nisi secundum tempus determinatum. Non enim puerum dicimus habere ante annos discretionis virtutes, vel vitia: sed cum ventum fuerit ad annos discretionis, si non habuerit virtutes, habebit vitia. Sicut nec in catulo dicimus esse visum, vel cæcitatem ante tempus determinatum. Judæus ergo, vel gentilis est non temperatus, vel non prudens, vel non castus, cum habeat virtutes politicas: sed non est intemperatus, imprudens, incastus; ista enim non solum remouent, sed motus vitiosos insinuant. Similiter de isto Christiano, qui in aliquo criminali peccato est, verbi causa in mendacio, iudicandum est: quamvis enim non moveatur ad luxuriam, tamen non est iudicandus castus, ne insinuetur castitas virtus, nec luxuriosus.

Aliquando vero vitium sumitur positive, secundum quod luxuria, invidia, et ira dicitur vitium. Secundum hoc, vitium dividitur in septem criminalia vitia, in superbiam, iram, invidiam, avaritiam, accidiam (1), castimargiam (2), luxuriam. Secundum hoc intemperantia dicitur vitium, et imprudentia, et iniustitia. Cum enim luxuria dicatur vitium positive, et intemperantia genus sit luxuriæ, intemperantia dicitur vitium positive; et secundum hoc virtus, et vitium sunt opposita mediate, ut castitas, et luxuria: est enim ibi medium per abnegationem, scilicet non-castitas. Similiter inter fidem et infidelitatem (3), inter spem et desperationem. Sicut ergo apud naturalem physicum sanitas et ægritudo dicuntur esse opposita mediate, et constituitur ibi quasi medium neutralitas per abnegationem: sic apud cœlestem physicum inter sanitatem virtutis, et ægritudinem vitii constituitur quasi medium quædam neutralitas per abnegationem; scilicet non esse virtuosum. Nec dicimus vitiosum motum, quia dicitur vitium habere substantivam

nes. »

(1) Codex habet *accidiam*: at legendum puto *acidiam*, vel potius *acediam*: derivatur enim hoc vocabulum a Græco *ἀκρῖα*.

(2) Lege *gastimargiam*: quæ vox Græca est, et ingluviem significat, sic dictam a *γαστήρ*, id est *venter*, et *μάργος*, id est *edax*. De septem hisce vitiis fuse agit Gregorius Magnus, cap. 17 libri xxxi, in cap. xxxix Jobi.

(3) Infans Hebræus, exempli gratia, nec fidem habet, nec infidelitatem positivam, sed duntaxat est non fidelis.

qualitatem, a qua procedat, sicut motus virtutis A habet substantivam virtutem, a qua procedit : et ita nulla qualitas, quæ sit vitium, est opposita qualitati, quæ sit virtus ; sed motus motui. Dicimus enim motum inordinatum esse oppositum virtuti, gratia motus virtutis.

REG. XC. *Meritum boni consistit penes liberum arbitrium occasionaliter, penes virtutem formaliter, penes motum virtutis essentialiter, penes gratiam efficaciter, penes opus instrumentaliter.*

Libertas enim arbitrii occasio est meriti : penes enim liberum arbitrium est velle vel nolle : nec ipsum est efficiens causa, sed ad hoc faciens, non sufficiens. Virtus vero est causa formalis meriti, ex qua tanquam ex forma procedit motus, quo mere-mur. Ipse autem motus essentialiter meritum est, quia penes ipsum motum proprie consistit meritum. Gratia vero efficit, quod ipse motus est meritum ; sine gratia enim nullus motus, vel opus erit meritum : et ita penes gratiam consistit meritum efficaciter. Opus exterius est quasi causa instrumentalis meriti : et ita penes ipsum opus consistit ipsum meritum instrumentaliter.

REG. XCI. *Charitas inter virtutes est causa prior, diuturnitate major, mater in formatione, forma apparitione, finis remuneratione universalior opere.*

472 Cum fides prima dicatur ratione signi, quia principaliter significat in homine virtutum in-hærentiam ; usu etiam, quia prius movetur quis ad credendum, quam ad sperandum, vel diligendum : tamen charitas prior dicitur causa, quia ipsa specialiter causa est, quare aliquod opus dicatur bonum. Ex hoc principaliter virtus sit virtus, quia exercetur propter Deum, pro Dei scilicet dilectione. Et omne opus ideo dicitur bonum, quia finaliter sit pro Dei amore. Unde et ipsa dicitur Mater omnium virtutum, quia omnes virtutes informat ; sine qua cæteræ non habentur. Forma etiam apparitione dicitur. Sicut enim forma rei impressa facit rem magis apparere, sic per opera charitatis magis apparent cæteræ virtutes. Diuturnitate etiam major est, quia cæteræ evacuabuntur, ut spes, et fides ; charitas autem non excidet ; mors enim non interruptit ordinem charitatis. Finis etiam est remuneratione : ad hoc tendit omne verum meritum, ut in futuro habeamus charitatem in præmium. In his enim duobus consistit beatitudo vitæ æternæ, in scientia (4) Dei et dilectione. Universalior opere, quia omne opus bonum significat, charitatem esse in eo, qui bene operatur. Ratione etiam finis : omne enim opus bonum, ut dictum est, finaliter sit propter Dei dilectionem.

REG. XCII. *Charitas in aliquo homine est ut rivulus et quasi fenalis, cui communicat alienus ; in aliquo vero est ut fons, et finalis, quam non participat nisi domesticus.*

Aliquis enim est, qui ad tempus credit, et in

(4) Id est visione, seu cognitione, quam vocant *intuitivam*.

(5) Nimirum impius non justificatur sola fide, ut

tempore tentationis recedit (*Luc. viii*). In tali enim est charitas, ut rivulus, et tanquam fenalis, quia sicut rivulus nunc fluit, nunc arescit, fenum nunc viret, nunc marcescit ; sic et charitas in tali homine nunc ardet per charitatis ardorem, nunc deficit per tentationem. Alius vero est, qui semel charitate accepta nunquam decedit ab ea : et in tali est charitas tanquam fons, quia sicut fons semper scaturit, nec aliquando arescit ; sic charitas in tali homine superfluit tanquam fons : et talis charitas suum possessorem usque in finem non deserit : cui charitati, quæ est quasi fons, non communicat alienus ; qui scilicet non prædestinatus est, vel in libro vitæ scriptus.

REG. XCIII. *Ex fide dicitur justificari homo, non quod ex ea sit justificatio, sed quia procedit ex ejus articulo.*

In sacra Scriptura frequenter invenitur, hominem justificari ex fide. Unde Habacuc ait : *Justus ex fide vivit (Habac. ii)*. Et alibi legitur : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam (Rom. iv)*. Sed non est sic intelligendum, quod prima justificatio sit ex fide (5), quia secundum hoc quis mereretur primam justificationem, nec esset ratio, quare potius diceretur homo justificari ex fide, quam ex charitate : sed ideo justificatio dicitur esse ex fide, quia fides specialiter significat hominem esse justificatum ; et quia homo justificatur per fidei articulum, id est per gratiam quæ est articulus fidei. Sicut enim ad alia credenda tenemur, et sic ad hoc credendum, quod homo justificatur ex sola gratia Dei. Est ergo sensus : Homo justificatur ex fide, id est ex gratia, ad quam nos dirigit fides.

REG. XCIV. *Nullum opus in charitate factum deformatur ad meritum pœnæ æternæ ; sed opus ex charitate factum informatur ad meritum gloriæ.*

Aliud est opus factum in charitate, aliud ex charitate. Omne enim opus, quod sit ex charitate, sit in charitate : sed non convertitur. Opus ex charitate fieri, est charitate informari. Opus vero in charitate fieri, est opus fieri ab aliquo, dum est in charitate. Verbi causa, iste religiosus comedit, et bibit in charitate, sed non ex charitate, quia hoc opus non est charitate informatum. Venialia etiam peccata sunt in charitate, sed non ex charitate, nisi occasionaliter intelligatur hæc propositio exponi : multoties enim charitas est occasio venialis peccati, ut in Petro, in quo charitas occasio fuit, quare gladio servum principis sacerdotum percussit : et in illo, qui ex charitate cum hospitibus comedit, et supra modum bibit : in illo enim charitas est occasio ebrietatis. Omne autem opus charitate informatum est vitæ meritorium æternæ. Unde et ceremonialia ex charitate facta, si charitate informata erant, vitæ æternæ erant meritoria. Si enim Abraham ex

ajunt Tridentini Patres, sess. vi, cau. 9. At lege S. Thom. 1-2, q. 113, art. 5.

charitate filium interficere voluit, et ita meruit; A cum occidere sit de genere malorum : multo magis opus ceremoniale ex charitate factum, fuit vitæ æternæ meritorium, cum non esset de genere malorum : cum enim tale opus nec sine, nec officio careat, non est ratio, quare merito carere debeat.

REG. XCV. *Sicut in homine consideratur perfectio ratione comparationis, comprehensionis, facti, voti, sufficientiæ, conscientiæ: ita in charitate consideratur perfectio, signi ratione, impeditenti exclusione, continuatione, radicatione, fervoris intensione.*

473 Perfectio comparationis dicitur, quæ alicui respectu alterius attribuitur; secundum quam Noe dicitur fuisse *perfectus in generationibus suis* (Gen. vi), quia melior erat cæteris. Perfectio comprehensionis dicitur illa quæ erit in patria, quando nec corpori, nec animæ aliquid deerit ad sui perfectionem. Perfectio facti attenditur in excellentia operum, ut in operibus religiosorum. Perfectio voti attenditur in votis solemnibus. Perfectio sufficientiæ attenditur in eo quod aliquis habeat ea quæ sufficiunt ad salutem. Perfectio conscientiæ puritas conscientiæ, de qua ait Paulus : *Nihil mihi conscius sum* (I Cor. iv), etc. Similiter charitas dicitur esse perfecta ratione signi, quando ex ea procedunt opera significantia perfectam charitatem, ut ponere animam pro Christo : de qua dictum est : *Majorem charitatem nemo habet* (Joan. xv); etc. id est majus charitatis signum. Perfectio etiam charitatis attenditur in exclusione impedimentorum : quæ perfectio erit in patria, quando omnia de regno Dei tollentur scandala : et tunc evacuabitur quod imperfectum est. In hoc etiam attenditur charitatis perfectio, quod in ea est usque ad finem continuatio : quam homo, ex quo eam recipit, non amittit. In radicatione etiam attenditur perfectio, quando ita radicata est, quod de facili evelli non possit : de qua perfectione ait Paulus : *Certus sum quia neque mors, neque vitæ separabit me a charitate Dei* (Rom. viii). Consideratur etiam perfectio in fervoris intensione, quia quanto magis fervor intenditur, tanto magis charitas perficitur.

REG. XCVI. *Omnis timor bonus aut est initialis terminus fidei intra sumptus, vel extra sumptus; aut finalis terminus fidei vel intra sumptus, vel extra sumptus.*

Nota quæ differentia sit inter timorem humanum, mundanum (6), servilem, initialem, castum, sive filialem. Item notandum quid bonum temporale, quid æternum, quid malum temporale, quid æternum. Humanus timor est horror quidam qui innascitur menti humanæ ex infirmitate, eo quod

(6) Humanum timorem a mundano non distinguit Petrus Lombardus, lib. iii Sent., d. 54, l. D.

(7) Lege Petri Lombardi librum iii Sentent., dist. 54, lit. L, ubi humanum timorem a mundano distinguit.

(8) Horatius epist. 16, lib. 1, vers. 758 :

Oderunt peccare boni virtutis amore.

Tu nihil admittes in te formidine pœnæ.

timet incurrere malum temporale, id est pœnam temporalem : qualis timor fuit in Christo ex infirmitate humanæ naturæ (7) : nec est bonum, vel malum genere, sed indifferens. Mundanus vero timor est, quo quis timet facere bonum in tempore, id est bonum meritorium vitæ æternæ, ne amittat bonum temporale, id est vitam temporalem; sed non timet velle facere bonum : qualis timor fuit in Petro, quando negavit Christum : et iste timor est malus, et meritorius pœnæ æternæ. Timor autem servilis est, quo quis timet facere malum in tempore, id est peccatum, ne incurrat malum temporale, id est pœnam temporalem, ut fur, qui timet furari, ne incurrat suspendium, habet servilem timorem : qui ideo dicitur servilis, quia servorum est ita timere, qui ideo abhorrent facere scelera, ne sentiant verbera. Unde auctoritas ait (8) :

Oderunt peccare mali formidine pœnæ.

Qui taliter timent, timent facere malum, sed non timent velle facere malum, quia servilis timor cohibet manum, non animum. Unde Augustinus ait (9) : Vivit peccandi voluntas, et sequeretur opus, si speraretur impunitas. Talis timor bonus est quantum ad fugam pœnæ, non quantum ad meritum gloriæ, et dicitur initium sapientiæ non intra sumptum, sed extra sumptum : initium initiatis, non initiatum : quia ita facit ad sapientiam, quo non est in sapientia.

Sicut enim seta introducit filum, ita servilis timor fidem, vel charitatem. Initialis vero timor est quo quis timet facere malum, ne incurrat malum æternum, id est pœnam æternam, et ne amittat bonum æternum, id est vitam æternam : et ita partim consistit in timore pœnæ, partim in amore justitiæ. Talis timor est initium sapientiæ intra sumptum quia est in charitate : et sic est initialis terminus fidei intra sumptus. Castus vero timor est, quo quis magis timet amittere bonum æternum, quam incurrere æternum supplicium, id est magis timet separari a sponso quam puniri æterno supplicio. Ideo castus dicitur, quia castarum mulierum est timere offendere sponsum, ne ab ipso separarentur : et talis timor est terminus fidei intra sumptus, quia in eo terminatur, et consummatur fides. Reverentia etiam solet dici timor, quia comes est timoris, de quo dicitur : *Timor Domini sanctus*, etc. (Psal. xviii.) Unde et de angelis dicitur (10), quod timebunt in die judicii, id est reverentur. Et sancti dicuntur timere in patria, id est revereri. Talis timor est terminus fidei extra sumptus, quia in futuro, postquam fides evacuabitur, erit.

(9) Lege lib. De spir. et lit., cap. 8, num. 13; et Enarr. 2 in psalmum xxxii, tom. IV, pag. 192.

(10) Videtur respicere hæc Jobi verba, quæ exstant cap. xli, vers. 16 : *Cum sublatus fuerit, timebunt angeli, et territi purgabuntur.* Quæ nonnulli referunt ad extremi judicii diem. Lege librum xxxiv Exposit. S. Gregorii in Job, cap. vii.

REG. XCVII. *Sicut caro dicitur obcaire rationi, A quando non agit directe contra (11) rationem, et ita ratio dicitur consentire carni, quando non reprimat carnem.*

474 Continuum est duellum inter carnem et rationem: aliud enim vult caro, aliud ratio. Quamvis enim ratio refrenet carnalitatem, ne aliquando procedat ad illicita, tamen nunquam ita sedatur, quin remurmuret (12) saltem in primitivis motibus: et ideo obedire dicitur, quia directe contra rationem non operatur. Similiter ratio dicitur consentire carni, non quia consentiat, quia semper opera ejus reprobatur; sed quia cum refrenare possit, non refrenat. Sicut rex dicitur consentire latronibus civitatis, non quia consentiat, sed quia non arceat eos, cum arcere possit.

REG. XCVIII. *Charitas, quæ ab homine habetur, facit aliquid diligi, aut quia habet, aut ut habeat, aut ut habeatur.*

Pater filium diligit ad hoc, ut aliquid habeat, ut scilicet filius habeat honorem, vel aliquam prosperitatem temporalem. Divitias autem, vel honores ad hoc diligit aliquis, ut eas habeat. Justum autem hominem diligit aliquis, quia habet in se virtutes: et ita alio modo diligit, qui diligit, ut habeat; alio modo qui diligit, quia habet; alio modo qui diligit ut habeatur. Hos omnes effectus dilectionis possumus assignare charitati. Charitate enim diligimus Deum propter se, quia bonus est, non solum ut habeamus, sed quia in se bonus est: quamvis enim nihil ab eo (13) exspectaremus, tamen quia bonus est, cum diligere tenemur (14). Præterea charitas facit ut nos diligamus ad hoc ut Deum habeamus: proximum vero ad idem, id est vitam æternam, ut ea fruamur.

REG. XCIX. *Sicut homo per charitatem a thesi suæ naturæ in apotheosim gratiæ ascendens est deificatus: ita Deus per charitatem ab apotheosi suæ naturæ in hypothesim nostræ miseriæ descendens est humanatus.*

Nota quod aliud est thesis humanæ naturæ, aliud apotheosis, aliud hypothesis. Thesis dicitur proprius status hominis, quem servare dicitur, quando ratione utitur ad considerandum quid bonum, quid malum, quid agendum, quid cavendum. Sed aliquando excedit homo istum statum, vel descendendo in vitia, vel ascendendo in cœlestium contemplationem: et talis excessus dicitur exstasis, sive metamorphosis, quia per hujusmodi excessum excedit statum propriæ mentis, vel formam. Excessus autem superior dicitur apotheosis, quasi deificatio: quæ fit, quando homo ad divinorum contemplationem rapitur: et hoc fit mediante illa potentia animæ, quæ dicitur intellectualitas, qua

comprehendimus divina; secundum quam potentiam homo fit Deus (15), sicut mediante illa potentia animæ, quæ dicitur intellectus, comprehendit invisibilia; per quam comprehensionem homo fit homo spiritus, sicut per speculationem rationis homo fit homo. Inferior vero exstasis est, quæ et hypothesis, quando homo a statu humanæ naturæ demittitur degenerando in vitia; et hoc fit per sensualitatem, per quam homo fit homo pecus. Deus autem suam habet apotheosim, scilicet excellentiam suæ naturæ, a qua descendens exinanivit se, formam servi accipiens; se humiliavit usque in thesim nostræ naturæ, imo usque in hypothesim nostræ miseriæ, non quantum ad culpam, sed quantum ad pœnam.

B REG. C. *Humana natura unita est divinæ, ut substantiæ diversitas sit in uno, et naturæ proprietates maneat in unito.*

475 Videndum quomodo Filius Dei sibi univit humanam naturam. Aliqua res ita aliquando alii apponitur, ut ex illa non fiat unum, nec altera denominetur ab altera nec sumat proprietatem ab altera, ut si lapis apponitur lapidi: ex his non est aliqua compositio, sed quædam aggregatio. Aliquando ita res aliqua apponitur alii, quod ex ipsis non sit unum, tamen altera contrahit ab altera proprietatem, ut cum pomum apponitur manui, hæc contrahit proprietatem pomi, videlicet odorem. Aliquando ita apponitur unum alii, quod ex ipsis non sit unum: tamen alterum denominatur ab altero, ut cum pallium applicatur homini, homo dicitur palliatus: ex his tamen non fit unum. Hanc applicationem assignavit Nestorius hæreticus in Christi incarnatione, in Christo constituens duas personas, hominem et Deum, unam dicens esse Deum, aliam hominem, nec ibi esse aliquam unionem (16), nec aliquid ex his factum; sed potius unam personam alii esse appositam per applicationem. Aliquando aliquid ita apponitur alii, quod alterum absorbetur ab altero, ut si gutta vini infundatur Sequanæ (17), absorbetur a Sequana, nec ex his fit unum. Hanc appositionem dixerunt quidam hæretici (18) fuisse in Christi incarnatione, humanam naturam absorptam esse a divina, vel divinam ab humana. Aliquando ita apponitur unum alii, quod utrumque confunditur: ex ipsis nascitur tertium, ut quando aqua miscetur melli, utrumque confunditur, et ex ipsis nascitur hydromellum (19), quod neque est aqua, neque mel. Hanc confusionem voluit Eutyches hæreticus assignare in Christo, dicens quod in Christi incarnatione nec divina natura mansit divina, nec humana

(11) Cod. contra directe rationem.

(12) Cod. remuneret.

(13) Codex habet ab eo scilicet exspectaremus.

(14) Lege teneremur.

(15) Metaphorice hæc dici ab Alano nemo non videt.

(16) Nempe substantialem et hypostaticam.

(17) Codex habet secana; ac paulo post secana.

(18) Nempe Eutychiani.

(19) Barbara plane est vox isthæc hydromellum. Hoc enim aquæ mulsæ genus, de quo Alanus sermonem habet, hydromeli, seu ὑδρομελι dicitur, nimirum ab ὕδωρ, quod est aqua, et μέλι, quod est mel. De hydromelite autem agit Plinius, lib. xiv Nat. Hist., cap. 17

mansit humana; sed his naturis confusis, facta est A tertia. Aliquando unum ita applicatur alii, quod ex ipsis fit aliquid, utroque manente in propria natura, ut unus homo sit ex corpore, et anima. Talis autem compositio non fuit in Christo: non enim Christus, ut testatur Augustinus (20), constat ex Deo et homine, tanquam ex partibus. Aliquando vero unum ita applicatur alii per unionem, quod ex ipsis non fit unum, sed illud, quod unitur alii, fit de eo, cui unitur. Verbi causa, surculus unitur arbori per insitionem mediante calore et humore; non tamen ex surculo et arbore fit unum, sed surculus fit de arbore. Similiter corpus et anima sunt Filio Dei unita, ita quod non sunt Filius Dei, sed sunt de Filio Dei; ita quod Filius Dei non constat ex illis, et alio; sed in una persona sunt duæ natura, divina manens divina, humana manens humana.

REC. CI. *Sicut pars non potest esse totum, vel constituens constitutum, ita assumens non potest esse assumptum.*

Omnis clamat philosophia, quod nihil potest esse de se ipso, nihil apud se: pars ergo totum esse non potest, quia de toto est: similiter componens compositum. A simili cum assumptum de assumente sit, ipsum assumens esse non potest. Tripliciter enim aliquid assumitur ab aliquo; aliquid enim ita aliquando assumit aliud, quod ad se, sed non in se, vel de se, ut miles arma, ex quorum applicatione armatus dicitur; sed non ipsa arma ipse armatus sunt. Aliquando ita aliquid aliud assumit, quod ad se et in se, ut dolium, vinum; sed non de se. Aliquando ita ad se, quod de se, ut Christus ita assumpsit humanam naturam, id est corpus et animam, quod ipsa est de Christo; ipsa tamen non est Christus, nec Christus illa, quia Christus non est corpus et anima quam assumpsit; nec corpus et anima quam assumpsit, sunt Christus. Sed per assumptionem corporis et animæ est ipse homo; non tamen aliquis homo, quem assumpsit, quamvis quidam fabulentur quemdam hominem assumptum esse a Verbo, qui incœpit esse Verbum; et ita dicunt, quod quædam creatura incœpit esse Creator, et ita Deus, et sic deitas; et ita aliquid ex tempore factum incœpit esse æternum. Hoc tamen sic conantur asserere. Risibilitas inest Christo, et non secundum divinam naturam: ergo secundum humanam; ergo aut secundum corpus, aut secundum animam, aut secundum compositum ex utroque. Ad quod dicimus quod secundum nullum isto-

(20) Lib. II *contra Maximinum*, cap. 10, t. VIII, p. 698.

(21) Postrema verba hujus regulæ desiderantur in codice: suppleri autem sic posse censeo: *unio propersonalis, ut esse homo.*

(22) Similia scribit Augustinus in libro *De agone Christiano*, cap. 18, num. 20, tom. VI, pag. 254: *Si ergo, inquit, visibilia munda a visibilibus immundis contingi possunt, et non inquinari; quanto magis invisibilis, et incommutabilis Veritas per spiritum animam, et per animam corpus suscipiens, toto homine assumpto ab omnibus eum infirmitatibus nulla*

rum, sed secundum corpus, et animam sibi unitam; non enim aliquid compositum ex corpore et anima assumpsit; sed tantum corpus et animam sibi unitam; assumendo enim univit, et uniendo assumpsit. Corpus ergo et anima sibi unita Christum composuerunt, id est compositum esse fecerunt. Incœpit enim esse compositus ex corpore et anima, nec illa aliquid aliud a Christo composuerunt, nec aliquid quod inciperet esse Christus, vel quod esset unitum Christo, sed ipsum Christum; et ita aliquid incœpit esse compositum ex corpore et anima, secundum quod homo, quod erat simplex, et ab æterno, secundum quod Deus.

REC. CII. *Ad hoc ut Christus esset homo, triplex concurret unio: unio compersonalis, ut humanæ naturæ e. set; unio subpersonalis, ut viveret; unio propersonalis (21).*

476 Personalis unio est quæ rem facit esse personam: quæ in pura creatura attenditur, ut in puro homine: ex eo enim, quod homo fit unum ex unione corporis et animæ, incipit esse persona, id est res per se una. Talis unio non fuit in Christo homine: non enim Christus in eo quod incœpit esse homo, incœpit esse persona. Propersonalis vero fuit in Christo: unio enim corporis, et animæ, quæ fuit in eo, habuit similitudinem personalis unionis: unde dici potuit propersonalis: et illa specialiter operata est ut Christus esset homo. Subpersonalis unio dicitur unio spiritus physici ad corpus, et ad animam Christi. Physicus autem spiritus dicitur quoddam corpus subtilius aere, minus subtile igne, vegetans corpus: et talis est in brutis, et operatur vitam: quo mediante anima unitur corpori. Habet enim affinitatem cum anima in agilitate et subtilitate; eum corpore vero in corporeitate. Anima vero uni a est Verbo sine medio; Spiritus vero mediante anima; corpus vero mediante spiritu (22). Corporalis (23) vero unio fuit unio corporis et animæ ad Verbum. Istæ vero uniones concurrunt ad Christi incarnationem, nec alia fuit sufficiens sine alia. Si enim corpus et anima non fuissent ipsi unita, nec anima corpori, ipse non fuisset homo: unde non dicimus ipsum in triduo fuisse (24). Similiter si anima fuisset unita corpori, et illa non fuisset Verbo, Christus non fuisset homo.

REC. CIII. *Numerus cadit in Christum memorialis, quo numeratur, substantialis hypostaseos (25); materialis, quo numeratur usia eum usiosi (26).*

Ut testatur Augustinus, numerus memorialis est sui contaminatione liberavit? Lege, quæso, Petri Lombardi librum III *Sentent.*, dist. 2, lit. B.

(23) Respicit fortasse Alanus illud Pauli: *In quo habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter (Coloss. II).*

(24) Subintellige hominem. Porro eo triduo fuerunt quidem cum corpus, tum anima conjuncta Verbo; sed anima separata fuit a corpore: itaque Christus eo triduo non fuit homo.

(25) Fortasse legendum est, *quo numeratur substantialis hypostasis.*

(26) *Usiosis*, sive à οὐσιωσις a Boetio in li-

ejusdem rei iteratio, quæ quodammodo gerit imaginem numeri; ubi enim repetitio, ibi videtur esse numeratio, ut si dicam: Sol, sol, sol; Deus, Deus, Deus. Hic enim est iteratio, non diversorum numeratio: et talis iteratio dicitur memorialis numerus. Numerus vero materialis est veri nominis numeratio, cum plura numerantur, ut si dicam: Socrates est unum, Plato est aliud. In Christo ergo est numerus memorialis, quantum ad hypostasim; una enim est hypostasis Christi, scilicet una persona: sed numerus materialis, quantum ad naturam, quo numerantur diversæ naturæ, ut cum dico: Christus est Deus, et homo; alia enim natura prædicatur, cum dicitur Deus; alia, cum dicitur homo. Unde Christus dicitur esse unum secundum divinam naturam, et aliud secundum humanam.

REG. CIV. *Necessitas moriendi fuit in Christo, non ex actione superans animum, sed voluntate astringens eventum.*

Inter cæteros defectus humanæ naturæ Filius Dei necessitatem moriendi assumpsit. Unde et Augustinus (27) ait: *Qui quamvis passus non fuisset, senio defecisset.* Et nota quod alia est necessitas coactiva, et alia voluntaria. Coactivam habemus nos, velimus, nolimus: Christus vero voluntariam habuit, quia voluntarie necessitatem moriendi assumpsit: *Oblatus enim est, quia ipse voluit (Isai. LIII).* Necessitatem alia illata, alia innata, alia assumpta. Primam habuit Adam, quia ipsam sibi intulit, et moriendi necessitatem. Unde ait Augustinus: *Qui manibus, et pedibus sibi mortem accerserunt.* Nos autem habemus innatam originaliter: Christus vero habuit assumptam.

REG. CV. *In Christo fuit timor propassionis, non rationi obvians; sed non timor passionis mentem conturbans.*

477 Timor propassio (28) dicitur horror quidam, qui homini innascitur, quo pœnam horret: qui dicitur propassio, quasi protopassio, id est prima passio. Talis fuit in Christo, quia naturaliter horruit mortem. Sed in eo non fuit timor passio, qui turbat rationem: qualis fuit in Petro, cum negavit Christum. A simili in Christo fuit voluntas, qua voluit non mori, a sensualitate procedens.

REG. CVI. *Christus nil sibi meruit operibus suis: sed quidquid meruit, meruit nobis operibus singulis.*

Cum mereri sit de non debito facere debitum; Christo autem a tempore incarnationis deberetur quidquid postea est consecutus: ipse de indebito

bello contra Eutychem et Nestorium pro *subsistentia* accipitur: a Dionysio cap. 2 libri *De divinis nominibus* pro simplicis essentia: communicatione: a Chrysostomo hom. 43 in Epistolam ad Ephesios, pro rei productione, cum incipit existere. Alanus autem videtur hoc vocabulum accipere pro *existentia*, vel pro *humanitate*.

(27) Vox Augustinus deest in codice. Eam addidi auctoritate innixus S. Thomæ, qui in lib. III *Sent.*, dist. 16, qu. 1, art. 2, hæc scribit: *Unde Augustinus: Si non occisus fuisset, naturali morte dissolu-*

A debitum non fecit, et ita sibi non meruit. Æque enim dignus fuit ab incarnatione omnibus his, quæ postea accepit, sicut post nobis singulis operibus suis meruit: Quia, dicente Isaia, *datus est nobis (Isai. IX).* Et Psalm. : *Folium ejus non defluet, et omnia quæcunque faciet, prosperabuntur nobis (Psal. I).* Quod ergo dicitur meruisse immortalitatem, et nomen quod est super omne nomen (*Philipp. II*), non est referendum ad ipsum, sed ad nos (29): quia nobis meruit, ut haberemus immortalitatem, et cognoscere eum Patri æqualem.

REG. CVII. *Sicut Creator factus creatura per creaturæ susceptionem: ita creatura fit corpus Creatoris per creaturæ transubstantiationem.*

B Nota quod aliud est alteratio, aliud alteritas, aliud transubstantiatio. Alteratio subjecti est secundum accidentales proprietates; quando de albo fit nigrum, vel de nigro album: secundum quod dici potest: Album erit nigrum. Album incipiet esse nigrum; sed non: De albo fiet nigrum, vel econtrario: dicitur enim, quia materialiter ponitur, ut insinuaret (30) quod album esset materia nigri. Alteritas vero dicitur, quando mutatur subjectum secundum substantialia, ut factum est in Cana Galilææ, quando aqua facta est vinum (*Joan. II*): et secundum hanc alterationem non debet concedi, quod aqua erit vinum; sed de aqua fiet vinum. Transubstantiatio est, quando nec materia, nec substantialis forma remanet, ut in mutatione, secundum quam panis transubstantiatur in corpus Christi; ubi nec materia panis remanet, nec substantialia, sed accidentalia tantum. Secundum hanc mutationem possumus concedere quod panis fit corpus Christi; mutabiliter in corpus Christi convertetur: hic enim non debemus concedere non denotantia (31) mutationem: et ideo non est concedendum, quod panis erit corpus Christi, vel incipiet esse corpus Christi, sed quod fiet corpus Christi, nec tamen de pane fiet corpus Christi. De accidentibus, quæ remanent, potest dici quod sint sine subjecto; vel potest dici, quod sint in aere. Sunt tamen qui dicunt accidentia ibi non esse, sed videri esse: non tamen est ibi præstigium, vel deceptio: hoc enim non fit ad decipiendum, sed in D sacramentum. Alii dicunt quod albedo, et ipsa accidentia, quæ ibi remanent, sunt in forma panis. Sed secundum hoc restat quæstio de ipsa forma, ubi sit. Similiter debet quæri de fractione, ubi sit, vel in quo sit, utrum in corpore Christi, vel in alio. Sunt qui dicunt corpus Christi frangi (32), et ta-

tus fuisset, et idem opus redemptionis fuisset, quod per passionem fecit.

(28) Lege Petri Lombardi librum III *Sentent.*, dist. 15, lit. F.

(29) Lege quæ dixi in præfatione, num. 6, pag. 174.

(30) Locus corruptus et emendandus.

(31) Codex mendose habet: *non e notancia.*

(32) Lege Petri Lombardi librum IV *Sentent.*, dist. 11 lit. D.

men manere integrum : dividi, et tamen manere indivisum. Alii fractionem esse in ipsa forma. Alii nihil ibi frangi, sed videri frangi, ut prædictum est.

REG. CVIII. *In alia specie est corpus Christi, et sub alia specie est.*

In illa enim forma, quam assumpsit de Virgine, est in altari, sed non sub illa, imo sub forma panis et vini. Unde improprie dicitur videri corpus Christi in altari, cum non videatur mediante sua forma; improprie dicitur frangi, vel dentibus atteri, quia hoc non corpori Christi, sed formæ convenit.

REG. CIX. *Ad hoc ut panis transsubstantietur in Dominicum corpus, fit quatuor concursus : ut sit in persona ordo, in agente intentio, in pane materia, in verbis forma.*

478 Nota quod quædam sunt de substantia sacramenti, quædam de circumstantia. De substantia sunt ea quæ præmisimus. De circumstantia vero solemnitas sacerdotalium vestium, orationes, quæ præmittuntur, et quædam alia. Ordo autem est de substantia sacramenti : quia nisi quis fuerit sacerdos, consecrare non potest. Intentio etiam, non qua quidem intendat consecrare, sed qua intendat formam Ecclesiæ servare. Unde sacerdos hæreticus, ordinatus tamen in forma Ecclesiæ, quamvis non adhibeat fidem sacramento, si tamen intendat servare formam Ecclesiæ in missam celebrando, consecrat. Materia item dicitur de substantia sacramenti : 'ad hoc enim ut ibi fiat transsubstantiatio, oportet, ut ibi sit panis factus de frumento, et vinum. Forma etiam verborum, ut illa forma verborum, quam Christus instituit dicens : *Hoc est corpus meum. Hic est calix, etc.*

REG. CX. *Sicut eucharistia est sacramentum, dignitatis justitiam perficiens : sic baptismus est sacramentum necessitatis ad justitiam, proficiens.*

Nota quod sunt septem sacramenta spiritualia in Ecclesia Dei, quorum quædam communia, ut baptismus, eucharistia, pœnitentia, confirmatio, extrema unctio. Quædam vero specialia, ut conjugium, et ordo. Quædam autem necessitatis, ut baptismus, sine quo non est salus puero, nec adulto, nisi impediatur articulus necessitatis. Similiter eucharistia est sacramentum necessitatis in adultis, ipsum tamen specialiter est sacramentum dignitatis. Quia cum circumcisio tantum deleat culpam, baptismus vero et culpam, et pœnam exstinguit, et etiam confert gratiam; Sacramentum eucharistiæ addit cumulum gratiæ; unde dicitur eucharistia quasi bona gratia. Hac etiam ratione dicitur sacramentum dignitatis.

REG. CXI. *Sacramentum confirmationis non datur ad hoc, ut baptismus habeatur sed ut plenius possideatur.*

Baptismus enim datur, ut habeatur Spiritus sanctus; confirmatio, ut possideatur plenius. Istud autem sacramentum item necessitatis est in adultis,

(33) Nimirum minister ordinarius hujus sacramenti est episcopus.

(34) *Lege ad aliquod.*

quia, si adultus ex negligentia prætermiserit, ei criminale peccatum erit. Sicut autem quædam sunt de substantia baptismi, ita quædam de substantia confirmationis. Aqua de substantia baptismi est, quia non valet baptismus, nisi in aqua. Intentio etiam, ut intendat ministrans observare formam Ecclesiæ. Forma etiam verborum. Similiter de substantia confirmationis sunt quædam, ut dignitas consecrantis, scilicet ut qui confirmat, sit episcopus (33) : locus etiam confirmationis, ut frons, et chrisma quo confirmatur.

REG. CXII. *Sicut baptismus est primum remedium contra peccati originalis lapsum : sic pœnitentia est secunda tabula post peccati naufragium.*

Quandoque qui naufragantur in mari, confugiunt ad aliquem (34) navis tabulatum, ipso perducuntur ad portum. Hac similitudine dicitur pœnitentia secunda tabula post naufragium. Primo naufragus in originali, confugit ad baptismum, et per baptismi tabulam pervenit ad portum remissionis illius. Et si iterum naufragatur actuali peccato, tabulam pœnitentiæ refugit ad secundam, portumque reducit ad salutis. Est et alia causa, quare pœnitentia dicitur secunda tabula post naufragium. Naufragi enim solent tabulam secum ferre, in qua naufragii describitur totus eventus, qua visa homines ad misericordiam moti consueverunt sic naufragis subvenire. Similiter per baptismum Deus omnibus subvenit primo, secundo per pœnitentiam.

REG. CXIII. *Sicut baptismus est sacramentum fidei, confirmatio sacramentum spei, et eucharistia sacramentum charitatis : sic extrema unctio est sacramentum pœnitentiæ, vel contritionis.*

479 Baptismus dicitur sacramentum fidei : nam in eo fides quaeritur (35), ante quam si quis quid eorum, quæ ad salutem pertinent, habeat, non tamen ante habet fidem, quæ sit virtus : quia non in eo est substantia rerum sperandarum (Hebr. xi). Unde non est in homine unde speret salutem, donec est baptizatus. Confirmatio autem dicitur sacramentum spei, quoniam ideo quis impositione manus episcopi confirmatur, ne amplius per hæreticas seductiones a fide moveatur. Unde et sacramentum spei dicitur, quoniam quod a fide amplius non recedat, de confirmato spes habetur. Eucharistia vero dicitur sacramentum charitatis, quoniam per assumptionem ejus unitas Ecclesiæ, et capitis Christi designatur, quæ ex charitate est in præsentem. Caritas enim in Deum, et in proximum. Ex charitate vero proximi sic fideles sibi uniuntur, ut tanquam membra sibi conjuncta unum corpus dicantur : quod corpus ex charitate Dei Christo capiti unitur. Quæ unio etsi hic sit aliqua, in futuro erit perfecta. Similiter sacramentum extremæ unctionis est sacramentum contritionis. Ad hoc enim

(35) Fortasse legendum est *requiritur vel acquiritur.*

fit, ut mediante contritione interiori, conferatur ei A
salus corporis cum salute mentis; et si non salus
corporis, tamen salus mentis. Est autem hoc sa-
cramentum sacramentum necessitatis: si quis enim
tempus habuerit, non impediende necessitate, et
unctus non fuerit, in periculum animæ ei cedet.
Sunt qui dicunt de hoc sacramento, quod iterari
non possit, sicut nec baptismus: sed quia sacra-
mentum pœnæ est (36), et pœna potest iterari, pro-
babile est hoc sacramentum posse iterari.

REG. CXIV. *Conjugium est sacramentum remedii ad
fugam, non necessitatis ad electionem.*

Cum enim quædam sacramenta necessitatis sint,
ut baptismus, et eucharistia; dignitatis, ut ordines
sacri: sic conjugium est sacramentum consilii, B
imo remedii contra incontinentiam. Dicitur autem
sacramentum propter duo: propter consensum ani-
morum significantem spiritualem unionem Christi,
et Ecclesie: et carnale commercium, quod signi-
ficat duarum naturarum in Christo consortium (37)
Conjugium autem ante peccatum Adæ fuit præcep-
tum disciplinæ, et post peccatum (38): sed post-
quam conjugal castitas replevit terram, ut vir-
ginalis castitas nunc repleat cœli patriam, disci-
plinæ præceptum commutatum est in indulgentiæ
remedium.

REG. CXV. *Sacer ordo est sacramentum, quo insi-
gnitur homo, ut sic aliis per honorem præsit, ut
eis per onus prælationis prosit.*

In ordine autem tria debent attendi. Ipsa ordina-
tio, scientia, et actio. Si enim tibi ordo fuerit sine
scientia, fatuitas erit; scientia vero sine actione,
ignavia; actio sine scientia, temeritas. Pertractatis
regulis, quæ theologicæ veritati specialiter sunt ac-
commodæ, agendum est de iis quæ ad naturalem
pertinent facultatem, considerandumque maxime
quæ ita accommodantur naturali facultati, quod
non evagantur a theologia. Quæ vero utrique facul-
tati sunt communes (39), naturalis physicæ ma-
xima hæc est.

REG. CXVI. *Omne dictum usque adeo a causa est,
ut si causa non fuerit, ipsum quidem vacuum sit.*

Hæc regula quidem utrique facultati communis D
est: Ut enim testatur Hilarius (40): Intelligentia
dictorum ex causis est assumenda dicendi. Hoc
quidem liquet esse verum in naturali facultate.
Quod enim Petrus dicitur esse homo, ab humani-

tate; quod albus, ab albedine; quod justus, a ju-
stitia; quod etiam pratum ridere dicitur, a causa
est: ideo enim dicitur ridere, quia causam risus
habet penes se. Similiter in theologicis omne di-
ctum a causa est: Quod enim dicitur (41) justus,
a causa est, quia efficit justum; et sic de aliis

REG. CXVII. *Aliud est dictum, aliud dicendi
causa.*

480 Hæc regula accommoda est naturali facul-
tati. In naturali autem facultate verum est, quod
aliud album, aliud albedo: aliud homo, aliud hu-
manitas. In theologicis vero non aliud Deus, aliud
divinitas. Quamvis Hilarius (42) videatur velle,
quod aliud natura, aliud res naturæ. Sed hoc quod
dicit Hilarius, ad diversitatem intelligendi referen-
dum est, non ad diversitatem essendi; sicut solet
dici, quod aliud est homo, aliud animal; quia alio
intellectu comprehendimus hominem, alio animal.

REG. CXVIII. *Omnis causa dicti, alio dicitur, et alio
exponitur.*

Causa autem tunc dicitur, cum, quid ipsa res
sit, ab ea ostenditur: ut, homo est bonus. Tunc
vero causa exponitur, cum, quid ipsa sit, aperitur,
ut, quod bonum est, bonitate, naturaque bonum
est. Hæc regula communis est duabus facultatibus,
naturali, et theologicæ. Alio enim in divinis expo-
nitur, *Deus est bonus*: alio causa, qua est bonus:
hac enim oratione, *Deus est bonus*, exponitur di-
ctum: hac vero, *bonitas est causa, qua Deus est bo-
nus*, exponitur dicendi causa.

REG. CXIX. *Diversa dicendi causa est a re cujus est,
ut dictum est, causa (43).*

Hæc regula communis est ntrique facultati. In
quolibet enim aliud est color, a quo corpus dicitur
coloratum; aliud ipsum coloratum. In divinis autem
causa, qua Deus dicitur justus, non est aliud a
justitia Dei, qua ipse Deus est justus: sed potius
ab effectu suæ justitiæ dicitur justus, id est a nostra
justitia, quam efficit in nobis: dicitur enim justus,
quia efficit nos justos; est autem sua justitia.

REG. CXX. *Causa rei alia intrinseca, alia extrin-
seca.*

Intrinseca causa est, per quam res ejus est, vel
aliquid est, ut, corpus corporeitate est: Colore enim
est aliquid, id est coloratum. Extrinseca vero dicendi
causa est, per quam res, cujus est naturæ, aliquid

(36) Legendum puto, sed quia sacramentum pen-
nitentiæ est, et penitentia potest iterari, etc. Su-
perius enim in regula: *Extrema unctio*, inquit, est
sacramentorum penitentia. Præterea Launoius hunc
locum citans legit penitentia, ut dixi in præfa-
tione.

(37) Non solum ob has rationes matrimonium est
sacramentum, verum etiam quia gratiam confert,
ut definiunt Tridentini Patres, sess. 24, can. 1, de
sacr. matr.

(38) Fortasse aliquid desideratur.

(39) Desideratur aliquid in codice.

(40) Lib. iv *De Trinit.*, num. 14, tom. II, p. 82.

(41) Subaudiendum puto *Deus*.

(42) Hilarius, lib. viii *De Trinit.*, num. 22, tom. II,
pag. 229, hæc scribit: *Non idem est enim natura,
quod naturæ res: sicuti non idem est homo, et quod
hominis est*, etc.

(43) Fortasse legendum est, *a re, cujus est aut
dicitur causa*.

est; sed aliquo modo se habet ad aliquid aliud extra se, ut paternitas, qua Pater nec est, nec est aliquid: sed habet extra se aliquid, quod nec Pater, nec paternitas est, id est Filium. Hæc regula tam convenit naturalibus quam divinis. In divinis enim divinitas est quasi causa intrinseca, qua Deus est, et est Deus; sed in hoc est differentia, quod non alio est, et alio est bonus, imo idem est ei esse, et esse bonum. Causa extrinseca est paternitas, filiatio, processio.

REG. CXXI. *Causarum alia dicitur per se, alia ad aliud.*

Causa dicendi per se est, quæ nullius dicitur comparatione, ut in naturalibus, homo albus. In divinis, ut Deus justus. Ad aliud vero causa dicitur B comparatione, ut Pater, Filius.

REG. CXXII. *Causarum alia prima, alia secunda.*

Prima est, quæ per se nullam habet causam, ad quam pertineat: velut illa, a qua homo est homo. In divinis, qua Deus est Deus. Secunda est, quæ per se aliam habet, propter quam rei convenit, et cujus adjecta est potestati; velut illa, secundum quam qui est homo, est risibilis. In divinis vero illa, secundum quam Pater est pater, Filius est filius

REG. CXXIII. *Prima causa aut natura est subsistentis, aut proprietas ejus.*

Natura subsistentis est, qua ipse subsistens subsistit, velut illa, qua homo est homo. Proprietas vero subsistentis est, qua subsistens a cæteris omnibus est discretus, veluti illa, qua Plato est Plato. In divinis vero natura subsistens est deitas, qua Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt; proprietas subsistentis, personalis status Patris, quo Pater est Pater; personalis status Filii, quo Filius est Filius; personalis status Spiritus sancti.

REG. CXXIV. *Secunda causa dicendi aut pertinet ad naturam, aut pertinet ad proprietatem.*

481 Ad naturam pertinet omnis causa quæ-

(44) Vox unus deest in codice.

A cunque propter subsistentis essentiam dicitur de subsistente, velut illa, qua homo risibilis est. Risibilitas enim pertinet ad naturam hominis, id est ad humanitatem. Vel ipsa essentia, velut, homo est species. Ad proprietatem vero pertinet quæcunque vel propter proprietatem dicitur de subsistente proprietatis, ut, Plato est persona; vel de ipsa proprietate; ut, Plato est individuum. Similiter in divinis ad divinam essentiam pertinet quod profertur, cum dicitur: Pater est Dominus creaturarum, vel, Pater est principium. Ad proprietatem vero personalem pertinet quod profertur, cum dicitur: Pater est persona.

REG. CXXV. *Una causa dicendi est, quæ ad omnem pertinet dicti causam.*

Hæc causa est unitas. Omnem enim proprietatem unitas comitatur: humanitatem Socratis ad subjectum: ut sicut Socrates dicitur homo humanitate; ita unus unitate, quæ comitatur illam humanitatem: et ita dicitur unus homo: homo humanitate; unus (44) unitate. Similiter hoc animal dicitur unum album: album albedine; unum unitate adjecta albedini; et sic percurrite ad alias proprietates. Sunt tamen, qui duas excipiunt causas, propriam qualitatem, et moram: dicunt enim quod unitas non comitatur propriam qualitatem ad subjectum; quia ipsa unitas de ipsa propria qualitate est. De propria enim qualitate sunt tam substantialia, quam accidentalia rei. Unde non potest dici Socrates est unus, cum unitas non comitetur propriam qualitatem Socratis. Similiter unitas non comitatur moram, quia si unitas comitaretur moram, cum unitas moretur in subjecto, illam unitatem comitaretur mora; et similiter illam moram alia unitas, et sic incurreremus infinitatem. Similiter in divinis circa divinitatem attenditur unitas, id est quædam singularitas, secundum quam Deus dicitur unus. Similiter circa proprietates personarum divinarum attenduntur tres unitates, id est secundum quarum unam dicitur unus Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus.